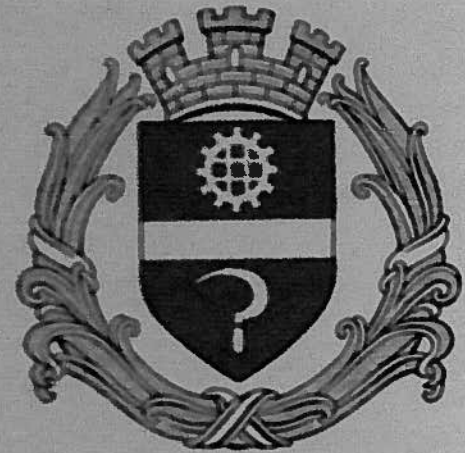

MÖLNDAL

1922 — 1947

*Bland urtidsdimmornas mystiska dis
steg du ur havets famn.
Du visste ej då vad värde och pris
ett folk kunde ge åt ditt namn.
Din kamp genom seklernas första natt
är ganska okänd för oss.
Vem höll genom växlande öden din ratt?
Vem tände kulturens bloss?*

*Historien svarar med forskningens röst
från tider i hedenhös,
när fimbulvintern, med is och snö
vårt nordliga land förfrös.
Den tropiska sommar du hade en gång
med liv och värmande sol,
och strålande flora i vindarnas sång,
svann bort till en främmande pol.*

*Bland moräner och jättegrytor
vi möta historisk mark,
bland forngravars dunkla skuggor
legenden går fri och stark.
Omstrålad av alltets gloria
i seklers hektiska dans
vi vet, du skapat historia
som sprider en ärofull glans.*

*Från grottemänniskans nästen
vi följa kan dina spår
till riddarborgarnas fästen
och senare seklers år.
Bland människoöden så många
där kvarnfallens forsar gå
sågs kanske en kraftfull viking
rätt ofta, som segrare stå.*

*Du har upplevat slaveriet,
då varje fattig var träl,
och friheten blev förtrampad
av feodalismens häl.
Det fanns inte plats för rätten
i ett samhällsideal,
som var avsett att tjäna guldets män
med sin grymma rövarmoral.*

*Mitt i naturens skönhet
kring blånande berg och dal,
levde ett folk i träldom
och armodets bittra kval.
Det skulle dock ändå randas
en hoppets ljusare tid,
då massorna rätt kunde ana
sin enande frihetsstrid.*

*Tiden gav nya signaler
allt fick en annan form,
slaveriet sopades undan
av borgarkulturens storm.
Historien står aldrig stilla,
den lyfte plötsligt en flik
av framtidens dunkla slöja
med devisen: Maskinteknik.*

*Den kom, industrialismen,
med den tändande gnistan i,
i spåren kom socialismen,
väl ännu som utopi.
Den gav fantasier och drömmar
om en bättre, en friare stat,
den gav frö till en framtidslängtan
hos vårt trasproletariat.*

*Under det förra seklet
med dess idoga kvinnor och män,
som kämpade hårt för sin näring,
var du endast en kvarnby, än.
Vägar och kommunikationer
voro ännu barn av sin tid.
Bekvämlighet var illusioner
för folket av vardagens id.*

Det berättas om arbetets söner
och döttrar dess slitsamma liv,
hur man traskade fram och tillbaka
från "Götet" med tröttsamma kliv.
Det gavs ej för alla möjlighet
få sin utkomst i Mölndals by.
Om vägen var lång och arbetet hårt,
hördes ingen dock gnata och gny.

Den växte och blomstrade, Mölndals by,
gjorde framsteg på alla gebit,
fabriker av nya format växte upp,
som gav många båd' lön och profit.
Fabrikernas ägare, storslagna män,
kunde också bestämma den takt,
som den 40-gradiga skalan gav
åt en felriktad samhällsmakt.

Det fanns krafter i arbetets blusarmé
som ej sövdes av fagra ord
de krävde, att alla ha samma rätt
att få sitta vid samhällets bord.
Den började formas, den röda tid
som länge varit en dröm
den kunde ej hejdas, dess längtan var född
i klasskänslans mäktiga ström.

Det kom något nytt i dess tafatta språk
de kände att liv är strid
de skapade trotsigt den stora epok
som man kallat "den ljusnande tid".
I samhällets salar gav arbetets röst
ett eko till alla hem
som fruktade för att penningens makt
för alltid förtrampat dem.

Ett kvartssekel svunnit i tidens ström
sedan Mölndal en gång blev stad
vad som en gång för arbetets folk var en dröm
står nu fast på historiens blad.
Må vi visa oss värdiga, framtidens folk,
i vår strävan för kommande år
för arbetets här skall vi vara en tolk
och för mänsklighetens vår.

Till dem som ha strävat i hårda år
för vårt gemensamma väl,
som i trots och bekymmer fått grånat hår
och dock fyllt sin uppgift så väl.
Till Er vill vi rikta ett ärligt tack
från stadens stora och små,
och en framtid, fri från fruktan och nöd
tror och hoppas vi alla på.

Simon Bergström

MÖLNDAL

Möln dal stiger ur havet

Under den långa, varma tertiärtiden torde Möln dal under längre eller kortare perioder varit fast land. Då rådde evig sommar. De varelser, som då höll till i dessa trakter, tillhörde de nu utdöda djurslagen. Sannolikt strövade den sabeltandade tigern omkring i den tropiska djungeln. Kanske dinosaurier och andra monstrar härjade i snåren. Både floran och faunan skilde sig i hög grad från vår nutids djur- och växtvärld. Kanske t. o. m. någon av våra förfäder klättrade omkring i den tropiska urskogen, icke anande sin väldiga historiska roll att bli upphovet till vår tids främsta och över de flesta andra djur härskande varelse: människan. Det är heller icke helt uteslutet, att människan fanns till i slutet av tertiärtiden.

Kvartärtiden, den tid vi själva lever i, blev en klimatförsämringens tid. Flera större nedisningar sträckte sig söderut från polartrakterna. Orsakerna till dessa är ännu icke kända. Flera forskare räknar med fyra sådana för våra trakter. Av dessa skulle den tredje varit den mest omfattande. Mellan nedisningarna inträdde varmare perioder, interglacialsider, då isen smalt undan. Land och hav bytte under dessa naturrevolutioner ofta plats med varandra. För tolv tusen år sedan var hela mellersta Sverge ett ishavssund. Vid den tiden hade isen ännu icke lämnat Delsjöområdet. För 9500 år sedan lämnade isen Vänerområdet. Strandlinjerna försköts som resultat

av landets isostatiska och världshavets eustatiska rörelser. Troligen lever vi nu i en ny interglacialtid. Dess längd och omfattning kommer kanske framtidens människor att på vetenskaplig väg kontrollera och möjligen behärska.

Under sista nedisningen var norska västkusten bebodd. Den blev icke nedisad. Men det är troligt, att hela vårt land slumrade under isens täcke. Efter isens bortdragande började en mager flora att spira. Med den kom renarna och i renarnas spår kom människan.

Under den senglaciala tiden var nivåförändringarna stora. När isen smalt undan ägde en hastig landhöjning rum. Då skulle, enligt doktor Alin, själva Rambergets topp legat 5 meter under havsytan. Hela Mölndal låg under det senglaciala havets yta. Men det steg nu hastigt upp ur havet. Dock inte definitivt. Ty efter en tid inträdde åter en landsänkning, och även då torde större delen av Mölndal legat under havsytan. Så kom åter en landhöjning, en mycket kraftig sådan, då Mölndal låg c:a 25 meter högre än nu. Men ännu en gång sjönk landet tillbaka. Det postglaciala havet nådde åter in över områden, som nu ligger 20 meter över havet. Så småningom började landet åter höja sig och Mölndal steg definitivt ur det postglaciala havets vågor. Denna höjning pågår fortfarande.

I Mölndal finns flera vittnesbörd om isens gradvisa avsmältning. Så finns på Gunnebos ägor norr om vägen till Pixbo flera jättegrytor. Ett annat vittnesbörd är moränerna, t. ex. Stensjöbacke. Nuvarande Stensjön, Rådasjön och Gröen var en senglacial sjö av stora dimensioner. Den sträckte sig från Stensjöbacke till Härryda. Den var uppdämd av moränen vid Stensjöbacke, vilken då sträckte sig över Sågdalen bort till Görjelyckan. Sjön hade sitt utlopp genom de nuvarande Delsjöarna.

Från landhöjningarna och landsänkningarna finns också spår. Dessa förskjutningar mellan land och hav försiggick och försiggår under stora tidsrymder. Ibland avstannar de och då hinner mötet mellan hav och land avsätta strandlinjer. Troligen har vi en sådan vid västra sidan av ekskogen efter stigen i Trädgårdsgatans förlängning fram till Gunnebogatan.

Djurvärlden har växlat här som överallt på vår jord i enlighet med betingelserna för dess existens. Kvartärtidens kallare klimat gav upphov till en helt ny fauna, vilken karaktäriseras av mam-

muten och myskdjuret. Att mammutdjur funnits i Mölndal, torde vara säkert med tanke på det fynd som gjorts i Dössebacka vid Göta älv. Fynd av deras väldiga benbyggnad i tider som gått torde givit upphov till folklorens fågel Grip, jättar m. m. Efter sista nedisningen kom renarna.

Vid den tiden var människan icke i stånd att sätta sin prägel på naturen. Hennes liv var ytterst primitivt och skilde sig icke i högre grad från de övriga djuren. Det var först då människan började använda tekniska hjälpmedel för sin utkomst, hon blev i stånd att undan för undan skapa kulturlandskapet med hus och åkrar, vägar, fabriker och kraftverk. Det blev bostäder och vägar i stället för grottor och boskapsstigar. Därigenom blev människan i stånd att tillgodogöra sig, vad den geografiska miljön hade att erbjuda. Men redan långt dessförinnan hade en händelse timat, vilken för all historisk tid skulle bestämma Mölndals öde och utveckling.

Mölndalsåns födelse

Troligen icke lång tid efter det isen lämnat Västsverige hade den senglaciala sjön mellan Mölndal och Härryda tagit sin form, och inte ens havets intrång och tillbakadragande blev i stånd att ändra dess utseende. Moränen vid Stensjöbacke, ditförd av glaciären, utgjorde en stark fördämning och tvingade sjöns vatten ned till Delsjöarna.

Men så hände troligen att det efter en hård vinter uppstod en hastig vårbrytning med exceptionell islossning. Isen vräktes mot utloppet, där den tillsammans med jord och grus tilltäppte detta. Men den stora sjön med sina kraftiga tillflöden fann sig icke i detta. Den gjorde ett taktiskt angrepp på den punkt där fronten var svagast. Och detta var just den stora moränen vid Stensjöbacke. Vattnet bröt sig igenom i en fåra som hastigt utvidgades genom trycket från de uppdämda vattenmassorna. Fåran blev till en forsande älv, som ung och glad rusade ut för bergen för att tömma sitt vatten i havsviken nedanför, som nu utgör den bördiga Fässbergsslätten.

Mölndalsån hade kommit till världen.

Med älven kom förutsättningarna för framtidens samhälle. Med den kom kraften. Många generationer kanske avlöste varandra innan människan började utnyttja naturkrafterna. Men utan älven hade Mölndal som stad icke existerat i dag. Mölndalsån blev själva grunden och upphovet till samhället, till den livliga industriella verksamheten i vår tid och för de många kvarnarna i den gamla kvarnbyn.

Ån har svämmat över sina bräddar och city förvandlats till ett Venedig. Med lite god vilja ordnar sig dock allt.

När landhöjningen fortsatte och Fässbergsslätten blev torrlagd, kom Mölndalsån att fortsätta sitt lopp i dalgången mot norr för att utmynna i Göteborg. På grund av det ringa fallet på denna sträcka kan ån vid rika nederbördstillfällen bli en ganska odygdig och nyckfull varelse. Då händer det att den blir en verklig älv och ställer till med en massa obehag till barnens glädje och inbyggarnas förargelse. Det utredes för närvarande om möjligheterna för att få denna å, som i övrigt varit och är till samhällets välsignelse, att vid alla tillfällen iakttaga ett korrekt och anständigt uppförande.

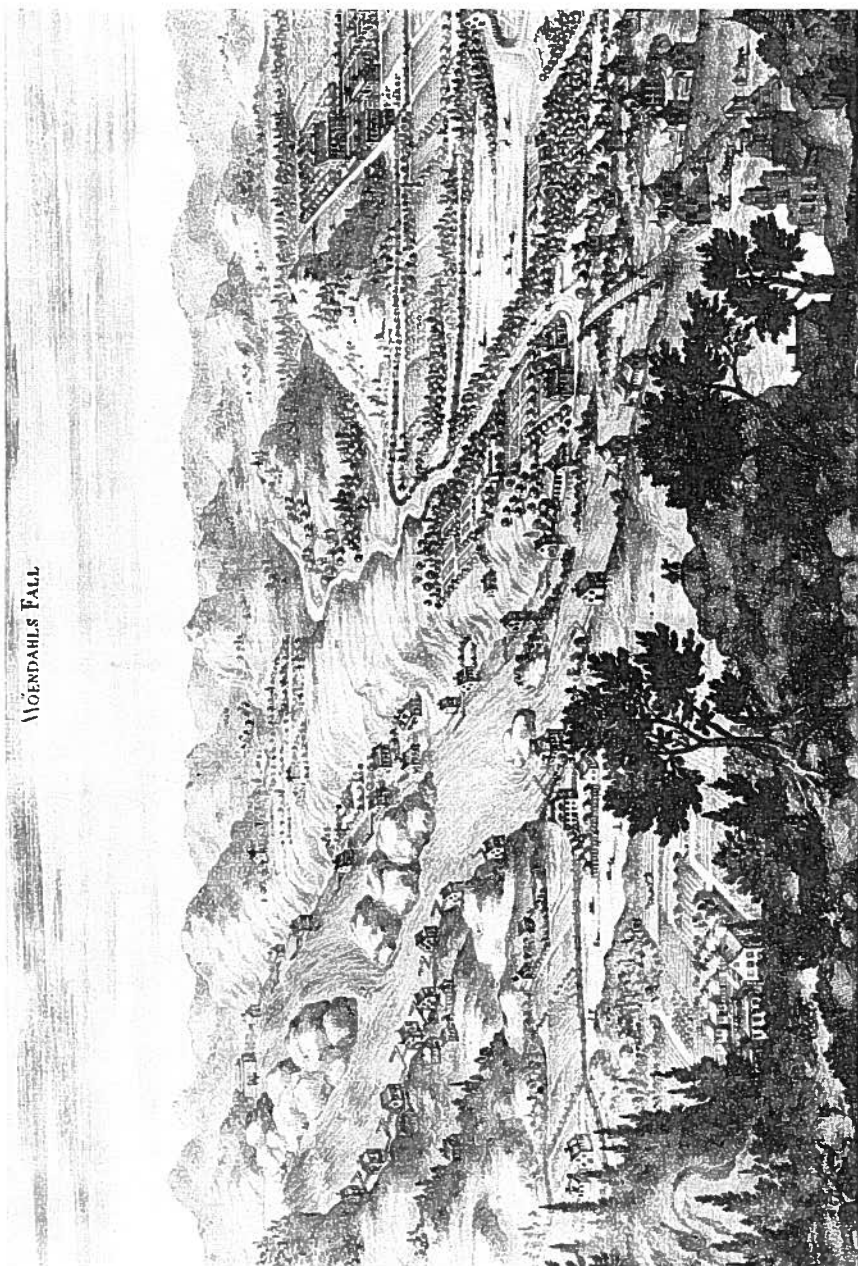
Mölndalsån blev den samlande punkten. Den gav kraften, och människorna tog så småningom emot den och ställde den i sin tjänst. När så först skedde ligger i historiens dunkel. Kanske det var en gång i millenniets första år, kanske redan dessförinnan. Men redan från början gav älven rikligt med fisk till föda åt inbyggarna.

De första inbyggarna

Två fynd under senare år visar att trakten här var bebyggd redan för 8—9000 år sedan.

Det var två stenåldersboplatser som upptäcktes. Den ena fanns år 1934 vid det nuvarande Polishuset, f. d. gamla sjukstugan. Vid undersökning av fyndet, daterades boplatsens ålder till 6000 år före vår tideräkning. Det andra fyndet gjordes år 1935, då Mölndals stad lade ned en vattenledning förbi Lackarebäckens gård. Detta torde vara c:a 1000 år äldre än det vid Polishuset. Utmärkande för båda de funna boplatserna är att de legat vid en strandlinje under just den epok, då havet för näst sista gången trängde in över Mölndals område.

Bägge boplatserna synes varit väl valda. Den vid Polishuset låg vid mynningen av en fiskrik fors och hade skogar, fulla av villebråd — särskilt vildsvin — alldeles inpå knutarna. Den vid Lackarebäck låg i fullständigt skydd för de kalla vindarna. Vintrarna var på den tiden mycket kallare och somrarna mycket varmare än nu. I skogarna fanns tall, björk, al och hassel men däremot icke gran. Man har också funnit två hällkistor, gravar från stenåldern, inom Mölndals område. Den ena ligger i en sänka på Toltorpshöjden och den andra på Blixås, söder om Kärra. Dessa fynd är betydligt yngre än de nämnda boplatserna. Det torde ha förflutit fem årtusenden mellan dessa fynd. På den tid boplatserna daterar sig till, hade livet en mera primitiv och tillfällig karaktär. Då begrovs de döda utan vidare omständigheter i de levandes närhet. Men när människan övergått till åkerbruk och boskapsskötsel och blev mera bofast, ändrades detta begravningskick. Men mycket hade hänt under dessa årtusenden. Den bondestam, som så småningom uppstått och karaktäriserats av gånggriftsskicket hade antagligen fördrivits av

MÖLNÅDALIS FJÄLL

Ur Suecia Antiqua: Mölnådal i slutet på 1600-talet.

ett från Mellaneuropa invandrat folk med nya seder och nya religiösa föreställningar. Det var dessa, som införde bruket av hållkistor. Detta folk och detta gravskick antages ha inkommit c:a 2000 år före vår tideräkning.

Forntidens gyllene guldålder

Bronsåldern, som inträdde i Norden vid omkring 1500 år före vår tideräkning, blev en verklig guldålder. Betingelserna var ytterst goda. Vi hade vid den tiden ett härligt klimat. Vinet växte vilt. Trädgränsen i fjällen låg 200—300 meter högre än nu. Lövskogar täckte stora delar av landet. Det var säkerligen en gyllene tid även för våra trakter. Det är också mycket troligt, att Norden vid denna tid var tätt befolkat. Därom vittnar de stora utvandringar, som sedermera kom till stånd, när den stora fimbulvintern inträdde.

Det andliga livet från denna period visar stora avvikelser från de föregående. Det är fortfarande gravskicket, som visar oss vägen. De stora stengravarna och ensamgravarna hade nu försvunnit. I stället lades den döda kroppen jämte smycken och andra föremål i en väldig jord- eller stenhög. Vi har från den tiden många ståtliga gravar. De båda rösen på Kikås är väl kända. På Göteborgs Museum finns ett svärd förvarat från ett av dessa rösen. Ståtligast är dock gravarna på Västerberget och på höjden ovan Eklanda.

Men det skulle komma ytterligare en stor revolution under denna tidsålder. Den visar sig i ett nytt begravningssätt: den döde brändes. Bakom detta gravskick spårar vi inflytelser av en ny religion, vilken även fick uttryck i hållristningarna. Bakom dem skönjes klart en sol- och fruktbarhetsreligion. För första gången anar vi en nordisk stämma bakom de dunkla symbolerna.

Bronsålderns glänsande kultur var en herremans- och överklasskultur. Bronsen användes huvudsakligen till vapen och smycken. Det var en krigaradel, som uppstod och lämnade betydande minnen efter sig. Denna försvann med bronsen och gav plats för en ny klass med stor kulturell aktivitet. Bronsen passade icke till arbetsredskap. Dessa tillverkades nu som förut till större delen av sten, trä, ben och horn. Inom jordbruket hade redan stenåldern lämnat plogen som gåva. Denna utvecklades under bronsåldern och drogs av oxar.

Fimbulvinter och folkvandring

Vid slutet av bronsåldern inträdde stora förändringar i klimatet över hela jorden. Temperaturen sjönk. För Nordens vidkommande blev det en klimatförsämring. Klimatet blev fuktigare och kallare. Vattnet steg i sjöar och myrar med följd, att hela skogar dog ut. Samma öde drabbade flera djurarter, bland dem kärrsköldpaddan, vars ägg solen icke längre förmådde utkläcka. Hela vårt lands flora förändrades under den långa fimbulvinter, som nu följde och sträckte sig långt in i vår nuvarande tideräkning. Lövskogarna ersattes med skogar av tall och gran. Stora landsdelar har prisgivits åt naturen och blivit helt tömda på folk.

På den europeiska kontinenten hade folkstammarna kommit i uppbrott. Kelterna har bildat ett stort mellaneuropeiskt välde och avskurit Nordens förbindelser med södra Europa, från vilket det importerat bronsen. Järnet är visserligen nordborna bekanta med, men de känner icke till sättet att framställa det. Allt detta har bidragit till, att så få fynd finns från denna tid.

Även i Mölndal finns mycket få fornminnen från denna tid. Man känner blott fornborgen ovan Lackarebäck och några gravhögar nedanför Blixås söder om Kärra.

Den förändring i klimatet, som innebar en försämring för Norden, blev tvärtom i andra delar av Europa en klimatförbättring. Detta förhållande torde vara en av orsakerna till de stora folkvandringarna. Från det med säkerhet tätt befolkade Götaland började kanske redan före vår tideräknings början, en stark utvandring äga rum till trakten av Weichselmynningen. Bland dem torde även folk från Mölndal varit med. De bryter åter upp någon gång före år 200 och når Svarta havets stränder. De bildar ett stort gotiskt rike. Men de upprätthöll förbindelserna med sitt hemland. Kanske flera av deras ättlingar vände åter, då vid denna tid en betydande förbättring av klimatet inträtt. Genom dem kommer silvret och mycket guld till vårt land. Goterna förde också runorna till Sverige. Nordbon hade i stället för bytesvaror börjat mottaga betalning i silver och guld. I stället för mynt användes guldtenar. En sådan blev funnen på 1870-talet vid Balltorps Östergården. Den torde härröra sig från 400- eller 500-talet och finns nu bevarad i

Statens historiska museum. Vid denna tid regerade konung Aun av Ynglingaätten i Uppsala. Om hans välde sträckte sig ned till Västerhavet är oss icke bekant.

Fornborgen eller bygdeborgen i Lackarebäck torde vara uppförd på 300- eller 400-talet. Fiender härjade ofta bygden och då uppfördes dessa borgar till skydd och samlingsplats för folk och fänad.

Till järnåldern får man kanske även hänföra ett fynd av en bronskedja i Gökegården år 1918. Den förvaras nu i Göteborgs museum och dess ålder uppskattas till något av de närmaste seklen före vår tideräkning.

Folkvandringstiden var en orolig och grym tid. Den fortsatte långt efter det en klimatförbättring åter inträtt i Norden.

Expansion, ledung och kristendom

Redan före vikingatiden synes de nordiska folken uppnått en ganska hög kultur, ett starkt politiskt medvetande och en ekonomisk bas för expansion utåt. Svear och gutar koloniserade vissa delar av Balticum och Finland. På kontinenten uppstod ett starkt välde, det karolingiska kejsarriket, vilket blev en vågbrytare mot den nordiska expansionen och därigenom dirigerade denna mot öster och väster. Handels- och vikingafärderna i österled medför en ström av orientaliskt silver, t. ex. arabiska mynt, in över vårt land. Men även i väster går ledung. Och även härifrån vandrar rikedomar till Norden.

I början av 1880-talet fann en arbetarhustru en stor silverskatt vid Stortfjällsbergets fot mittför nuvarande Centralskolan. Det var ett märkligt fynd av gamla angelsaxiska, tyska och danska mynt jämte armband och andra smycken av silver. Intet enda av mynten är präglad efter år 1039. Det har antagits att skatten en gång utgjort en del av den s. k. danagälden, vilken pålades England av de danska vikingarna. Den har troligen grävts ner före år 1050 eller ungefär vid den tidpunkt befolkningen övergick till den nya läran, kristendomen.

Den kristna läran kom säkerligen icke som en överraskning till Mölndal. Ganska visst är att män från Mölndal farit i dansk ledung

och som vikingar kommit i kontakt med kristendomen i England och Irland. Särskilt på Irland hade läran bibehållet den första kristna församlingens enkelhet och värdighet. I denna form kom kristendomen till Island och torde även påverkat västkustens vikingar. När nu den helige Sigfrid av York började uppträda vid Underås i Örgryte med predikan och dop i den lilla bäcken, är det mycket troligt att folk från Mölndal infann sig. Sigfrid hade redan förut — enligt sägnen — döpt konung Olof Skötkonung i Husaby. Där inrättades också den första svenska biskopsstolen. I Underås uppbyggdes ett träkapell för den omgivande trakten, till vilken även Mölndal hörde. Under senare delen av 1000-talet torde Mölndal hört till Underås (Örgryte) kommun och Husaby stift. Det senare blev sedan Skara stift. Först år 1312 nämnes Fæsbierg såsom egen socken med Vigo de Fæsbierg dominus som herde.

Det är troligt att "kristningen" av mölnlänningarna tog lång tid i anspråk. Det var ett stridbart släkte som byggde och bodde i dessa trakter. Det var nog mera de praktfulla ceremonierna i gudstjänsten än lärans ideologiska innehåll som slutligen besegrade de asatrogna bebyggarna vid Moelendahls strömmar.

Vid Fässberg byggdes så småningom en kyrka av sten. Troligen skedde det någon gång i slutet av 1200- eller i början av 1300-talet.

Forsarna tämjas

Under tusentals år levde Moelendahls strömmar i full frihet. Inte ens stränga vintrar kunde kuva deras livslust. Men en dag kom en föregångsman, eller kanske det var flera, på idén att utnyttja den väldiga kraften. Och så sänktes det första kvarnhjulet ned i forsen. Historien lämnar ingen uppgift om, när det hände. Kanske det var under vikingatiden. Män från Mölndal hade säkert under sina ledningsår sett kvarnar ute i Europa. Att de fanns före 1300-talet bär ortens namn vittnesbörd om. År 1565 fanns det enligt jordeboken minst 10 kvarnar. År 1621 donerades 17 kvarnar till den nya staden Göteborg. Dessa hade innehafts av Kronan. Men det fanns redan då flera kvarnar. År 1697 uppräknas 40 kvarnar, 19 på norra och 21 på södra sidan.

*Forsarna har brusat mäktigt i många årtusenden.
Den här bilden togs 1922, strax efter det Mölndal blev stad.*

I ett latinskt verk: "Dissertationes de admirandis mundi cata-ractis", som utkom i Amsterdam år 1678, säges om Mölndalsfallet "att detta fordom var naturligt, störtande ned med fruktansvärt fall", men att sedermera "västgötarnas ända till galenskap djärva skaplynne genom att i detsamma bygga 11 kvarnar och 3 sågar förvandlat den vredgade naturens skräck och faror till ett för sig ändamålsenligt bruk". Hur skulle författaren uttryckt sig om han haft reda på det verkliga förhållandet, att vid den tiden fanns det ett 40-tal kvarnar vid fallet.

Så tämjdes forsarna. Alltmera kraft utvanns. Och slutligen förvandlades de gamla skvaltkvarnarna, sågkvarnarna och benstam-parna till vår tids märkliga industriella anläggningar.

I Mölndals strömmar fanns gott om ål och lax. Fiske hade be-drivits sedan urminnes tider. År 1293 överlät biskop Brynolf ål- och laxfisket jämte byn Mölndal till domprostämberet i Skara. Under en dansk ockupation av trakten synes dessa egendomar kommit i händerna på den danske riddaren Abraham Brodersson, vilken sedan överlät dem på drottning Margareta. Konung Erik återgav dem år 1396 till domprosten i Skara. Det synes som ål- och laxfisket även följde med Kronans donation till Göteborg år 1621. Så arrenderade Göteborg ut ålfisket i Mölndals ström år 1793 till den bekante hejderidaren Lars Svensson för en tid av 99 år.

Mölndalsån var under århundraden en mycket anlitad flottled för virket från de stora skogarna kring sjöarna ovan Mölndal.

Arbetskraften torde åtminstone fram till senare delen av 1300-talet bestått av trälar. Slaveriet avskaffades i Magnus Erikssons landslag vid tiden omkring 1350. Då gick också digerdöden fram över Mölndal och torde kraftigt reducerat befolkningen. Även efter denna tid var arbetskraften näppeligen fri. Feodaltidens om inte formella så dock reala livegenskap var även rådande i Mölndal, särskilt under stormaktstiden, då större delen av den fasta egen- domen i Mölndal låg i händerna på svenska adelssläkter. Undan- tag därifrån var de av Kronan donerade egendomarna till Göteborg. En av feodaltidens kvarlevor, tjänstehjonsstadgan, avskaffades icke förrän på 1930-talet.

Bönder och herdar i svunnen tid

Redan under yngre stenåldern torde en del av jorden mellan ber- gen uppodlats och brukats. Införandet av tamboskapen synes ha skett samtidigt med odlingen av de första sädesslagen, vete och korn. I andra delar av landet bedrevs boskapsskötsel i så övervägande grad att folket snarare var herdar än bönder. Det är troligt att vår bygd haft samma utveckling. Vid yngre stenålderns början fanns vildhästar, vilka jagades. Det är troligt att tamhästen även kommit hit under stenåldern, liksom fallet var i övriga Götaland.

Bronsålderns gynnsamma klimat gav upphov till två nya sädes- slag, nämligen hirsen och havren. Rågen kom först under järnåldern. Redan då visar fynden att folket lärt sig förvandla säd till mjöl. Det första brödfynd som gjorts, är från folkvandringstiden. Det befanns vara av grovmalet vetemjöl. Ett annat fynd från vikingatiden var av tallbark och åkerärt. Båda fynden har gjorts i Östergötland. Under fimbulvinterns tid försvann hirsen från Norden och har där sedan icke odlats.

När havet drog sig tillbaka och överlämnat den bördiga Fässbergs- dalen till odling torde jordbruket fått ett mäktigt tillskott. Här låg redan under bronsålderns dagar gårdar runt fjorden och stränderna. Fortfarande gick båtar in i fjorden och förtöjde vid bergen. Därav kommer också namnet Fässberg (Fästberg). Med tiden blev denna bygd själva huvudplatsen. Här byggdes det första kristna templet. Först vid industrialismens inträde sjönk denna bygds betydelse, vilken nu försköts till bebyggelsen vid Mölndals strömmar. Och då flyttades också kyrkan dit. Den gamla kyrkan såldes av prosten Lindeberg till en stenhuggare för 100 riksdaler. Köpet väckte miss- nöje bland folket och gick tillbaka, varefter kyrkan såldes på auktion.

Stormaktstidens herremän

Kyrkan hade redan på 1200-talet stora egendomar i Mölndal. De indrogs vid Gustav Vasas indragning av kyrkogodsens till Kronan genom Västerås recess. I förra hälften av 1600-talet synes som samt- liga större gårdar kommit i händerna på svenska adelssläkter. Gus-

*Gunnebo slott har en vacker parkanläggning.
Huvudbyggnaden, som syns här ovan, är monumental.*

tav Vasa förlänade Gunnebo och Balltorp till landbofogde Herlagh Jöransson i Västergötland. Troligen var det en belöning för kvan- det av en bonderesning i Västergötland. En annan herre, borgmästaren i Nya Lödöse, Anund Esbjörnsson, innehade vid tiden omkring 1530 smörräntan från Bosgården.

Men det var dock först under Gustav II Adolfs tid som förläningarna till herremännen tog verklig fart. Det var särskilt den under 30-åriga kriget bekante generalkvartermästaren Johan Andersson Wärnschiöld som fick stora förläningar i Mölndal. Han innehade Hulelyckan, Råvekärr, Åby Kronogården, Sjödala, Tåsthult m. fl. Åke Axelsson Natt och Dag ägde Åby Frälsegården till år 1650, då den övergick till landshövding Per Ribbing. Peppared innehades av slakten Måneskiöld. Lackarebäck och Kärra Hökegården lydde under Görän Ulfsparre till Öjared. Gunnebos ägare var friherre Gustav Stenbock till Torpa. Lunnagården nämnes år 1619 som "Hertigh

Carls Landbo". Korndal innehades år 1629 av Jacob de la Gardie, sedermera av Ebba Brahe, Gustav Adolfs ungdomskärlek. Det var en gammal gård och hade på 1300-talet tillhört Ås kloster i Halland.

Samtliga nämnda gårdar drabbades av Karl XI:s reduktion. Värst blev det för Gunnebo, som utgjorde en "pur donation", d. v. s. ren gåva.

Adeln härskade på sina gods med långt gående makt. Bönderna var i första hand deras undersåtar och betalade skatt till dem. Deras fri- och rättigheter blev allt mindre. Livegenskapen var en reel faktor, fast den aldrig i vårt land fick officiell karaktär.

Genom reduktionen bröts adelns makt även i Mölndal. Några årtionden senare bär de flesta ägarna av gårdarna borgerliga namn. Så finner vi att år 1712 köptes Lackarebäck av handlanden S. Pihl, vilken år 1718 sålde gården till handlanden O. Nordberg för 1200 riksdaler silvermynt. På Korndal anlade boktryckaren Georg Lange år 1760 ett pappersbruk. Kärra Storegården blev år 1694 gästgivaregård. År 1736 anlade Esbjörn Schiller ett pappersbruk i Mölndals by. Det omnämnes år 1769 som Gamla pappersbruket.

Gunnebo inköptes år 1781 — enligt Sölve Gardells uppgift 1778 — av den bekante köpmannen John Hall d. ä. Denne lät stadsarkitekt C. V. Carlberg uppgöra en plan till såväl nytt corps de logi som inredning, möblemanng och trädgård. År 1786 stod byggnaden under tak och 10 år därefter var hela anläggningen färdig. Sonen, John Hall d. y., var icke i stånd att sköta sina affärer. Troligen var han även sinnessjuk. Han dog husvill år 1830 och tre år därefter såldes Gunnebo till slaktaren Johan Carlsson i Göteborg. År 1888 kom egendomen i grosshandlare Wilh. Denninghoffs ägo och innehaves numera av dennes dotter, friherrinnan Hilda Sparre. Forsåker övergick till Krusellska och Lindheska släkterna. Slutligen inköptes det år 1906 av Yngeredsfors Kraft A.-B., som dit förlade sitt huvudkontor.

Krig och örlig i Mölndal

Under de många och långa krigen hade Mölndal ett utsatt läge, särskilt under de danska krigen. Både Norge och Danmark låg så gott som inom synhåll. Vid sådana tillfällen brändes ofta gårdarna

och kvarnarna fick mala åt "the danske". Samhället härjades också ofta av krigets följder, farsoter, nöd och sjukdomar.

Vid olika tillfällen var Mölndal med omgivande nejder ockuperat av fienden. Så var till exempel fallet under Albrekt av Mecklenburg, då riddaren Abraham Brodersson lade beslag på kyrkans egendom. I danska kriget under Erik XIV förhärjades nejden på det grymaste sätt. Då användes kyrkan av danskarna till förrådsplats. En källa uppger att den skulle ha begagnats till stall!

Under åren 1608-1611 tillhörde Mölndal Danmark. Det återfick friheten genom den s. k. Älvsborgs lösen. Även då härjades samhället svårt av "pestilenz".

Så kom det danska kriget 1643-1645. Då var Mölndal åter hotat. Strider förekom vid Askims kyrka och å den s. k. "Rundängen" i gränstrakterna mellan Örgryte och Fässberg. I början av år 1645 sökte danskarna rycka fram över Landvetter men blev slagna. Värre var det med de ifrån Halland framryckande danskarna under Iver Krabbe. Landshövdingen och generalen Harald Stake ledde Göteborgs försvar och Mölndalsvägen försvarades av en styrka under Lars Kagg. Det uppfördes också en skans i Mölndal. Platsen för densamma är dock icke känd men skall enligt överstelöjtnant W:son Munthe, ha legat "på det berg, som ligger strax norr om Mölndal, och då på dettas sydvästra hörn". Var den s. k. Rundängen, där ett slag stod år 1644, var belägen är heller icke känt. Cederbourgh lokaliserar den sålunda: "I närheten av Mölndals ström ligger den i historien mycket bekanta Rundängen, som är en lång och smal äng mellan höga och branta berg, på den ena sidan och Mölndals ström på den andra sidan belägen eljest kallad Lilla Sävån, som faller utur Rådasjön vid Mölndals kvarnar och stryker förbi Carlebäcks by. . ."

Mölndalsborna kämpade icke blott i sin hemort. De deltog också i stormaktstidens expansion utåt. När Sverige upprättade en koloni i Nordamerika fanns också mölndlänningar med i den lilla tapparskan. Där om vittnar namnet på en av platserna i kolonien, Mölndal, vilken var befästad med ett blockhus.

En ny tid och en ny samhällsklass vid rodret

Adelsväldet och feodalmakten hade krossats. Borgarklassen steg fram till maktens tinnar och utgjorde den progressiva klassen.

Under 500 år, ända långt in på 1800-talet hade kvarnarna varit den viktigaste inkomstkällan för Mölndals invånare.

Men redan i mitten av 1700-talet började vissa tecken tyda på en ny tid med nya produktionsförhållanden. År 1736 fick Esbjörn Schiller tillstånd att anlägga en papperskvarn. Denna övertogs sedan av sonen Daniel Schiller, vilken blev en föregångsman inom pappersindustrien. På Korndal anlade boktryckaren Georg Lange ett pappersbruk år 1760. Schillers bruk övertogs av Abraham Grill och bröderna Busck. Dessa gick i konkurs år 1779 och bruket övertogs då av Ture Walke. Langes bruk använde då namnet Korndals Pappersbruk. År 1796 övertogs detta av boktryckaren Samuel Norberg, en man, som i många avseenden skulle sätta sin stämpel på Mölndal. År 1857 uppgick pappersbruket i det året förut grundade Rosendals Aktiebolag. Det bildades av herrarna Otto och Edvard Francke, vilka var moderna arbetsgivare för sin tid. De var socialt intresserade och ivrade för bildning och nykterhet. De var sanna representanter för den tidens liberala, progressiva borgerskap. Det blev ett hastigt uppsving för Korndal. Från att år 1814 sysselsatt 19 arbetare var år 1860 antalet arbetare 299. Bolaget hade vid den tiden även ett sockerbruk med 172 arbetare samt Mariedals spinneri med 60 arbetare. Pappersbruket gick under olika namn: Mariedal, Rosendal, Korndal och Ballsholmen. År 1895 övertogs det av Aktiebolaget Papyrus.

År 1816 anlades det första oljeslageriet av G. F. Hennig. Det var denne som 1828 anlade Mariedals spinneri och några år senare även Rosendals spinneri.

Firman M. E. Delbanco ägde redan år 1826 vattenfall i Mölndal och torde strax därefter börjat driva oljeslagerirörelse. Denna härjades av eld åren 1850 och 1894. På 1830-talet bedrev firman även vaxduksberedning och färgeri. Den hade även en mjölkvarn vilken lades ned år 1907. Före den tiden sysselsatte fabriken omkring 100 arbetare. Därefter allt intill stadsblivandet torde antalet varit omkring 50. Fr. o. m. år 1916 tillhör fabriken Svenska Oljeslageri A.-B.

I början av 1800-talet grundades den första sparbanken i Mölndal av kapten Lindhé på Forsåker.

Krokslätts fabriker, Claes Johansson & Co, grundades år 1873. Det tillhör numera Mölnlycke Väfveri A.-B. Bland andra stora industri-företag som tillkom under 1800-talet kan nämnas Rosenberg, år 1856, numera Strumpfabriken, Forsåker, Carlsfors, Götafors, numera Eiser, Carlsberg, känt mera under namnet Ahlafors, Jästfabriken, Lana, m. fl.

Helt naturligt kunde forsarnas kraft icke räcka till för alla dessa företag, trots att deras fallhöjd är större än Trollhättefallens. Men det är skillnad på vattenmassor. Därför var det helt i sin ordning att Yngeredsfors Kraft A.-B. år 1906 invaderade samhället och för-lade sitt huvudkontor i Forsåker. Senare har kraft även tagits från Trollhättan.

1800-talet var de enskilda företagens århundrade. Kraftfulla män ur folkets led skapade under fri konkurrens de stora indust-rierna. I allmänhet var de anhängare av frihandel och liberalism. De gjorde även betydande kulturella insatser. De innehade också sam-hällsmakten.

När det nya seklet, vårt eget århundrade gick in, hade förhållan-dena ändrat sig. Då hade bolag och truster trätt i företagens ställe och den fria konkurrensen blev alltmera en fiktion. Den moderna monopolkapitalismen trädde in på arenan. Men i bakgrunden skym-tade också en ny klass, som ur mörkret steg fram i ljuset.

Så var Mölndal långt före stadsblivandet en modern industristad. Folket hade börjat arbeta på ett nytt sätt. Detta leder enligt naturens ordning till att det också börjar tänka på ett nytt sätt. Så var också fallet.

Arbetarklassen

Med industrialismens inträde uppstod industriproletariatet, arbe-tarklassen. Under genombrottstiden levde denna klass under ytterst hårda betingelser, vilka inte ens finner sin motsvarighet under slave-riets hårda tider. Detta förhållande var genomgående för alla länder. Exploateringen av arbetskraften var ytterst hänsynslös. Detta fick sina återverkningar icke blott för individen utan också för samhället.

Först och främst var arbetslönerna dåliga. Så berättas att vid Es-biörn Schillers pappersbruk utgick betalningen av löner tidvis i kar-duspapper. Detta såldes eller byttes bort i Göteborg av familjemed-lemmarna. Själva hade de icke tid därtill, ty arbetstiden var lång. På den tiden fanns inga kommunikationer med Göteborg. Det var att anlita apostlahästarna på en oerhört dålig väg. Gatubelysning fanns inte. Fram på 1860-talet kunde en manlig arbetare tjäna c:a 30 riksdaler per månad. Kvinnorna hade c:a 15—18 riksdaler per månad. Då var arbetstiden i allmänhet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen. Sällan såg de solens ljus. Livsförnödenheter, hyra och kläder var visst icke billiga. Det var vanligt att arbetarna icke hade andra kläder än de gick och stod i. Men en vara var billig och den flödade i strömmar. Det var brännvinet. På 1840- och 1850-talet fanns inte mindre än 28 krogar i Mölndal. "Brännvin rann som vat-ten". Ute i gator och gränder var det osäkra förhållanden. Där fanns gott om fyllbultar och slagskämpar, som var farliga för den all-männa säkerheten.

Den man som mer än någon annan bidrog till en bättre sakernas ordning, var den kraftfulle dåvarande åldermannen A. Norén. Han tillsatte år 1851 22 extra ordningsmän, vilka upptog kampen mot fridstörarna. De lyckades i sitt uppsåt. Det tillkom också en ny brännvinslagstiftning och med hjälp av denna sopades de flesta kro-garna undan de närmast följande åren. Arbetarna drack. De hade inga andra nöjen. De hade ingenting att säga till om, varken på arbetsplatserna eller i samhället. Den 5000-gradiga röstskalan av-gjorde, vilka som skulle styra samhället. Arbetarna var ännu heller icke medvetna om att de utgjorde en klass, att de befann sig i mörker och nöd och att de inom det närmaste seklet hade en världshistorisk mission att fylla. Kanske vissa av dem bar på på aningar om en ny tid. Men den var ännu avlägsen.

Först i slutet av 1800-talet kom vändpunkten. År 1889 hade Socialdemokratiska partiet bildats. Redan året därpå kom socialde-mokratins banbrytare, August Palm, till Mölndal för att hålla före-drag. Men han blev bryskt avvisad av myndigheterna.

Kring sekelskiftet uppstod fackföreningar i Mölndal. Men organi-sationstanken var ännu ny och rekryteringen gick långsamt. År 1904 bildades Mölndals socialistiska klubb men den avsomnade före

årsskiftet. Men året därpå bildades Mölndals socialdemokratiska ungdomsklubb. Den var angelägen om att fostra medlemmarna. Den kader, som utbildades, drev den fackliga rörelsen framåt. Klubben bildade år 1907 Papyrus fackförening. Klubbisterna satt i ledningen för alla fackorganisationer i samhället.

Storstrejken 1909, som förlorades, blev i början ett hårt slag för arbetarrörelsen. En äldre kvinnlig fackföreningsmedlem yttrade då till Kata Dalström: "I dag har vi begravning. Vi begraver vår fackförening. Det är svårt att vara med längre". Kata replikerade blixtsnabbt: "Vet du inte att efter begravningen kommer uppståndelsen. Och den skall komma, var viss på det". Och den kom.

Den 16 januari 1910 bildades Mölndals Socialdemokratiska Arbetarkommun. 47 medlemmar antecknade sig för inträde. Mötet leddes av ungdomsklubbens ordförande, Gustaf Johnsson. Av de som då begärde inträde är fortfarande Gustav Svensson, Gustaf Johnsson och Olof Mattsson verksamma inom arbetarrörelsen.

Den nybildade kommunen fick föra en hård kamp för arbetarnas intressen. Ännu härskade den 5000-gradiga röstskalan. Den ersattes visserligen samma år med den 40-gradiga, vilket för den tiden var ett visst framsteg. Men det var inte demokrati. Ännu var det brukligt i Mölndal att strejkbrytare anställdes och beväpnades vid konflikter. Så hände år 1914.

År 1910 insatte arbetarna Theodor Nilsson i landstinget. År 1918 fick Mölndal fullmäktigeinstitution. Trots den 40-gradiga röstskalan satte arbetarna in 15 representanter av 40. Redan året därpå blev det nya val, det första demokratiska valet i Mölndal. Socialdemokraterna fick då 22 platser i kommunalfullmäktige och 20 i municipalfullmäktige. Redan år 1914 hade Mölndals arbetare placerat G. R. Dalberg i riksdagen. Vänstersocialisterna hade 2 i kommunalfullmäktige och 3 i municipalfullmäktige.

Den politiska arbetarrörelsen splittrades år 1917. Oppositionen bildade en egen kommun och anslöt sig till Vänstersocialistiska partiet. En del av dem gick senare tillbaka och de övriga blev stommen till ett nytt arbetarparti, det kommunistiska. Orsaken torde främst legat i betydande idéförskjutningar och politisk taktik.

Trots detta hade arbetarklassen, när Mölndal blev stad, den politiska makten i samhället.

Ljus i mörkeret

Mölndal fick sin första skola år 1782. Det var när direktören i Ostindiska kompaniet, Martin Holterman, skänkte ett nytt skolhus med trädgård på Åby till Fässbergs församling. Undervisning skulle ske i kristendom, skrivning och räkning.

I egentliga Mölndal invigdes Götiska Förbundets skola i december 1824. Den hade tillkommit på initiativ av Samuel Norberg. Denne anslog hus och tomt jämte 20.000 riksdaler till skolan. På initiativ av handlanden J. Bredbäck upprättades år 1849 en slöjdskola. Götiska Förbundets skola var före 1842 en ersättning för såväl små- som folkskolan. Undervisningen skedde enligt den s. k. Bell-Lancastermetoden. Det uppgives att år 1860 undervisades 140 barn i skolan.

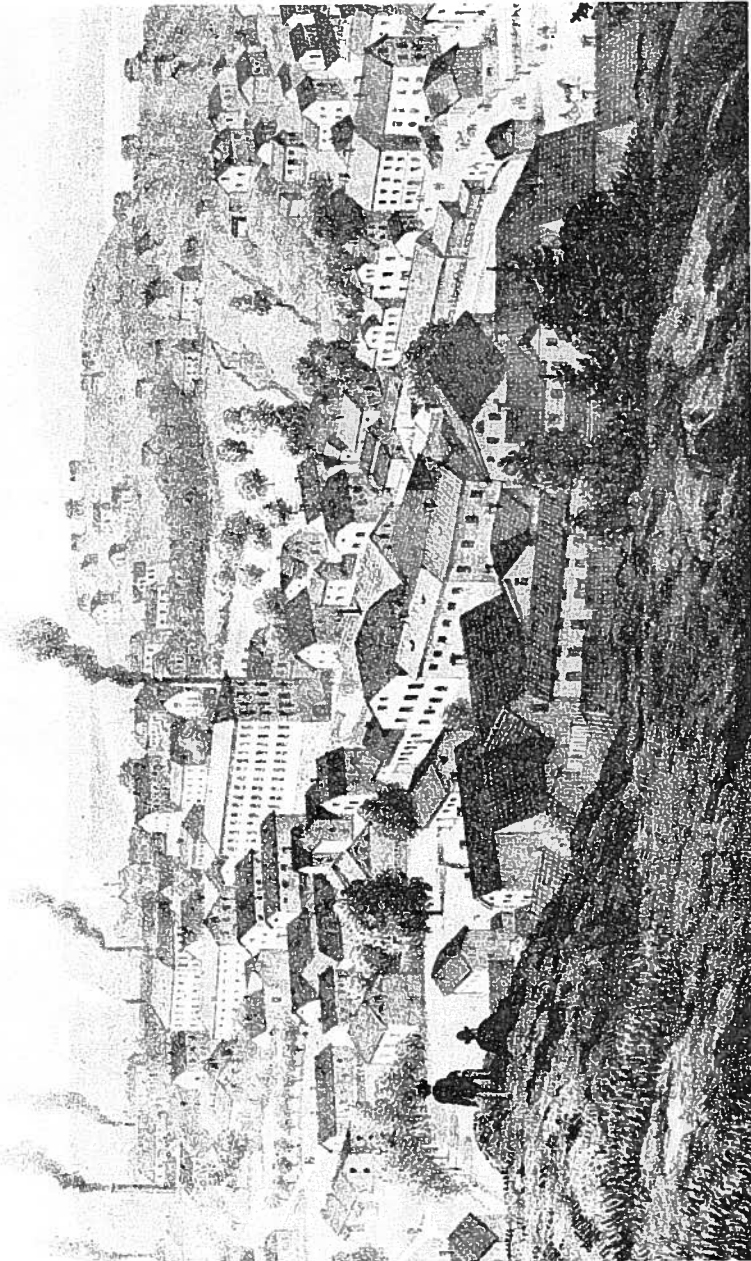
Efter år 1842, då lagen om skolplikt antogs av riksdagen upprättades små- och folkskola i Mölndal. År 1861 började skolhuset vid Grevedämnet att byggas.

Bland företagarna och intelligentsian fanns många som ivrade för folkupplysning. Här har redan nämnts Samuel Norberg och herrarna Francke. Däremot synes den nykterhetsivrande Peter Wieselgren, som efter 1857 var präst i Fässberg, saknat dylika intressen. Varma folkbildningsvänner var även doktor R. Sjöström postmästaren-skolläraren J. A. Öman, m. fl.

År 1863 grundades ett sockenbibliotek. Det blev hastigt en populär institution. Men när Delbanco brann år 1894 förstördes även biblioteket.

År 1896 bildades av behjärtade män i samhället "Mölndals Arbetarinstitut", vilket på sitt program även hade biblioteksfrågans lösning. Biblioteket återupptogs år 1900 och blev embryot till nuvarande Stadsbiblioteket.

Arbetarrörelsen krävde också en speciell bildning för sina medlemmar. A. B. F., Arbetarnes Bildningsförbund, bildades i Stockholm år 1912 och det synes som det bildats en lokalavdelning i Mölndal samma år. En av initiativtagarna var Edvin Wickbom. Redan dessförinnan hade Socialdemokratiska ungdomsklubben skaffat ett eget bibliotek, vilket nu övertogs av A. B. F:s lokalavdelning.

Så här tedde sig Mölndal år 1873.

Sjöfart och andra kommunikationer

För att transportera gods och råvaror från och till de många fabrikerna krävdes livliga kommunikationer. Men vägarna var ursla. Mölndalsån blev därför en livlig trafikled. År 1860 hade Rosendals bolag inte mindre än 14 stora lastpråmar på Mölndalsån.

Mölndalsvägen till Göteborg var på den tiden liksom i våra dagar ett livligt trafikstråk. Sedan 1862 innehades den av ett bolag, vilket upptog avgift vid det s. k. bomhuset. Vägen blev av bolaget sten-satt. Här på denna väg for hallänningarna med sina spannmåls- och livsmedelsforor. Här rullade Delbancos tunga oljelaster och här hade Rosendals bolag ständigt 16 hästar i gång.

I slutet av 1860-talet ordnade en företagsam hallänning, Johan Svensson, "Omnibuss-Johan", en busslinje mellan Mölndal och Göteborg. Den blev mycket populär. Men år 1907 fick den dråpslaget. Då kom spårvagnslinjen till Mölndal. "Omnibuss-Johan" förnekade att det var ett framsteg. Ty spårvagnen behövde 31 minuter mellan Mölndalsbro och Drottningtorget, då däremot hans "Napoleon" körde vägen på 25 minuter.

År 1888 öppnades Göteborg—Hallands järnväg, Väst kustbanan, för trafik med järnvägsstation vid Fässberg, nu Mölndals Nedre. Några år därefter, år 1894 var även Boråsbanan färdig för trafik med järnvägsstation Mölndal, nu Mölndals Övre. Därmed hade all isolering brutits.

Fässberg blir Mölndal

År 1911 blev Mölndal eller Kvarnbyn municipalsamhälle. Redan då hade den större folkmängd än flera av Svea rikets städer. Och inom detta samhälle fanns ingen plats för expansion. Det uppstod det ena villasamhället efter det andra. Dessa önskade också komma bort från förvaltningen samman med jordbruksdistrikten. Förhållandena skulle inom kort tid lett till uppkomsten av flera municipalsamhällen. För att hindra en dylik kaotisk utveckling, ansökte fullmäktige hos regeringen att samhället måtte bli stad.

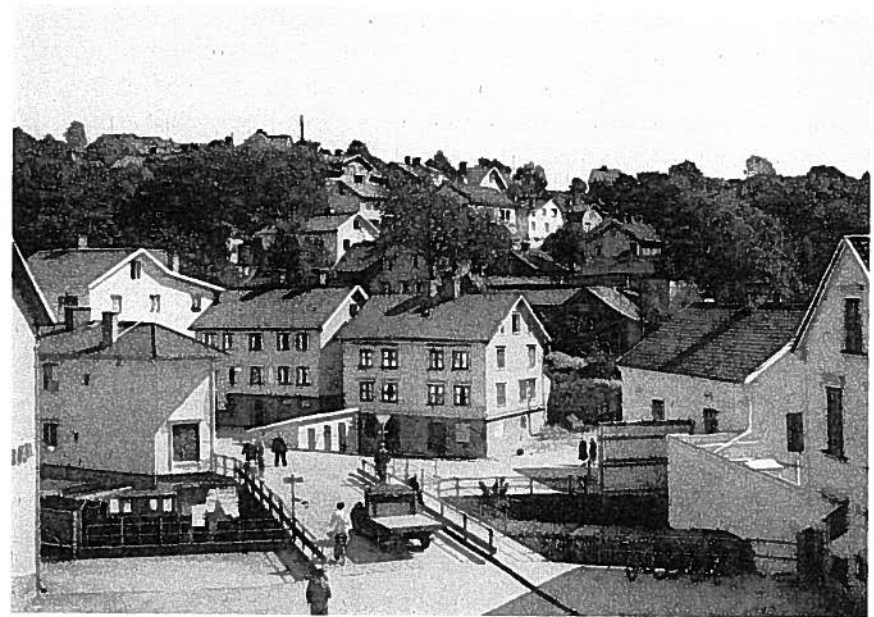
Och den 31 december 1921 kom en kunglig resolution, innehållande Kungliga Majestäts bifall till ansökan och beslut att Fässbergs kommun från och med den 1 januari 1922 är staden Mölndal.

Då Mölndal blev stad

Det var en grundlig utredning Fässbergs kommunalfullmäktige företog innan man beslöt att till konungen sända iväg en anhållan om stadsrättigheter för socknen. En kommitté hade tillsatts och denna hade i sin tur utsett en subkommitté. De gulnade handlingarna från denna tid ger belägg för den verkliga medborgaranda som besjälade de då ledande kommunalmännen. Man prövade alla möjligheter i sin strävan att lösa den framtida, kommunala administrationen.

Fyra alternativa lösningar framskyntade. Den första var att få Fässberg eller delar därav införlivade med Göteborg. Den andra var att utöka Mölndals municipalsamhälle med de delar av kommunen som behövde komma under kontroll. Som en tredje lösning diskuterade man att inom socknen eventuellt bilda nya municipalsamhällen. Den sista slutligen var att söka stadsrättigheter för hela kommunen.

Vilket skulle nu bli bäst? Det var just frågan och det kandsöpte man om under ett par års tid. I oktober månad 1919 var emellertid subkommitténs utlåtande färdigt och i detta avhandlades också dessa fyra alternativ. Beträffande det första alternativet trodde man att en inkorporering med Göteborg självfallet skulle medföra en del fördelar. Skatterna skulle exempelvis komma att fördelas mera jämnt och hållas på en mera konstant nivå. Man trodde också att det skulle ligga i stadens intresse att icke allenast vaka över utvecklingen över huvud taget utan därtill främja densamma. Å andra sidan skulle en viss självbestämmanderätt gå

*Utsikt från stadshusets andra våning.
Detta är den verkliga gamla kvarnbyn — Roten M.*

förlorad genom att det enda inflytande som kunde komma att utövas vore genom de valda ledamöterna i stadsfullmäktige. Det föreföll inte som om kommittén var så värst tilltalad av förslaget.

Att utöka Mölndals municipalsamhälle med ytterligare delar ansåg däremot kommittéledamöterna vara mera rimligt. I så fall skulle Krokslätts hemman, Toltorp med dalen, Åby hemman, Bosgården samt vissa delar av Kärra by och Brännås för att ej tala om Lagklarebäck och Mölndals 4 ängar införlivas i municipet. Man väntade ju också att järnvägsverkstäderna på Kråketorps ägor snart skulle resa sig... På detta sätt skulle municipalsamhället komma att omfatta 9 à 10.000 invånare och bli det största i Sverige. Vad den ekonomiska sidan av saken beträffade trodde man inte på några större olägenheter.

I fråga om det tredje alternativet, att bilda nya municipalsamhällen, tog man Örgryte som ett avskräckande exempel. Örgryte

tillhörde som bekant inte Göteborg vid denna tidpunkt. Det införlivades med Göteborg samma dag och år som Mölndal blev stad. Den splittring i förvaltningen som där gick att påvisa menade kommittén att man inte direkt borde ta efter. Förvaltningen skulle framför allt fördyras och de svagare municipalsamhällena icke bli tillräckligt ekonomiskt bärkraftiga för de bördor som komme att läggas på dem. Man kunde visserligen skapa ett enda nytt municipalsamhälle av Krokslätts hemman, Mölndals 4 ångar, Toltorp med dalen m. m. samt utöka Mölndals med de delar utmed detsamma som behövde komma under kontroll och på detta sätt få två tillräckligt ekonomiskt bärkraftiga municip, gränsande intill varandra. Men då skulle ändå splittringen i förvaltningen kvarstå. Skulle sedan Göteborg sträcka sina griparmar även om Frölunda kommun och införliva denna, något som var aktuellt redan på den tiden, och därmed ytterligare krav ställas på Fässbergs andel i utgifterna inom vägdistriktet, bleve ju lika fullt den ekonomiska situationen icke så litet brydsam. Nej, man var inte övertygad om att detta alternativ skulle bli den lyckligaste lösningen.

Så diskuterade kommittén vidare: Fässberg som stad. Fördelarna vägdes mot nackdelarna. "Ser man sålunda saken i stort, slöt subkommittén, kan ej förnekas utan att Fässbergs ombildande till stad skulle medföra betydande fördelar, som vida överträffa de olägenheter, som kunna drabba den enskilda samhällsmedlemmen." Kommittén anslöt sig till subkommitténs förslag. Den tredje augusti 1920 sände kommunalfullmäktige i Fässbergs socken ett långt brev till majestätet med anhållan att denne "täcktes förutna Fässbergs socken med Mölndals municipalsamhälle stadsrättigheter utan egen jurisdiktion under namn av Mölndal".

Argumenten förslög

Brevet till konung och regering var utförligt. Det ena argumentet radades upp efter det andra. Nu hade man tydligen i kommunalfullmäktige satsat allt på att bli stad. Visserligen tog det över året innan det kungliga meddelandet om upphöjelsen kom, men kom gjorde det, och det bevisade ju att argumenten var tillräckliga.

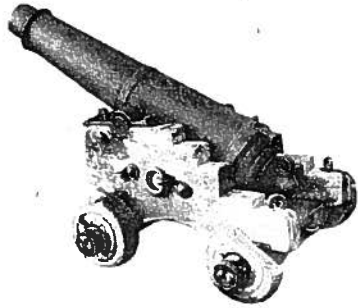
"Fässbergs socken är belägen i omedelbar närhet av Göteborgs stad", hette det inledningsvis i fullmäktiges anhållan. Och så redogjordes för socknens snabba utveckling på alla samhällsområden. Medan folkmängden 1909 uppgått till 7.417 och 1915 till 9.969 var den nu 1920 uppe i 11.382 personer. Handel, hantverk och industri utgjorde de huvudsakligaste näringarna. Ett 60-tal handlande och 43 hantverkare verkade inom Fässbergs hank och stör. 13 fabriker av betydenhet representerade industrin och arbetareantalet vid dessa utgjorde ungefär 3.000. Viktigt var att stadsmananäringarna intog en alltmera dominerande ställning inom ortens ekonomiska liv. Medan 800 personer var sysselsatta inom jordbruket, hade 8.500 personer sin utkomst av industrin och 2.000 av handel, hantverk och trafikverksamhet.

Sedan kommunalfullmäktige redogjort för socknens postförhållanden, kommunikationer, sjukvårdsanstalter, vattenledning, skolväsen, kyrkliga organisation o. s. v. slår man fast att Fässberg icke längre kan betraktas som en landsbygdskommun i egentlig mening, utan i stor utsträckning har stadsliknande karaktär. Man påvisade också de misshälligheter som rådde i byggnads-, brand-, hälsovårds- och ordningshänseende som inte kunde avhjälpas med de organisatoriska resurser som då rymdes inom ramen av de för de rena landskommunerna gällande författningarna.

Man trodde sig i skrivelsen också kunna hoppas på att de utgifter som skulle kunna följa av ett stadsblivande skulle gå att bemästra. 1919 uppgick nämligen antalet bevillningskronor inom socknen till 123.068, ett tal som i det närmaste överensstämde med det åtskilliga i folkmängd jämställda städer då uppvisade. Utdebiteringen per bevillningskrona i socknen utgjorde, om vägskatten och tingshusskatten frånräknades, 7,10. Och det var, påvisade man, ett belopp som faktiskt torde understiga det i flertalet städer då ut-

debiterade. Och med en så måttlig ökning per bevillingskrona som 80 öre, motsvarande den dåvarande municipalskatten i Mölndal, torde inkomsterna mer än väl räcka till att bestrida de ökade, tilltänkta utgifterna. Stadens ekonomiska ställning skulle alltså av allt att döma, så trodde man, bli synnerligen gynnsam.

Den 31 december 1921 fick kommunalfullmäktige svar. Ett kungabrev hade då anlänt till landshövdingen som omedelbart satte sig i förbindelse med kommunalfullmäktigeordföranden. Och den dagen eller rättare sagt den natten blev det fart på mölndalsborna.

Gathenhjelms-kanonen.

Fyrverkeri, kanonskott och festtal

Det berättas att mölndalsborna på årets sista dag 1921 ändå haft sina förningar. Skulle något svar komma, så skulle det komma nu och i den övertygelsen hade man "i smyg" arrangerat en del saker. Så hade man exempelvis skaffat fram en massa flaggstänger och uppe på Störtfjällsberget hade man gjort skjutklar den gamla Gathenhjelmskanonen som under decennier tjänat som brandalarm. Även raketer hade man inköpt, ty man visste ju som sagt inte säkert om det ändå inte skulle bege sig. . .

Det begav sig. Dåvarande landshövdingen Oscar von Sydow fick på nyårsaftonens eftermiddag kungabrevet och per telefon meddelade denne kommunalfullmäktigeordföranden Th. Nilsson den glädjande nyheten. Referaten i dagstidningarna berättar hur det sedan gick till vid evenemanget.

Det regnade på nyårsdagen då landshövdingen Oscar von Sydow höll högtidstalet. Paraplyerna löste kruset.

Klockan halv tolv på natten hölls gudstjänst i kyrkan. Kyrkoherde C. E. D. Block predikade och på tolvslaget dånade kyrkklockorna ut budskapet att Fässbergs socken blivit stad. Under tiden hade tusentals människor samlats i den vackra nyårsnatten på Gamla torget. Vårdkasar brann på bergen runt om i Mölndal, julgranen nere vid Mölndals bro tindrade och ur vartenda fönster lyste stearinljusen, festligt värmande. Så satte då Gathenhjelmskanonen igång och raketerna sprakade. "Ett regn av lysande stjärnor föll över den nyblivna staden", som det stod att läsa i en göteborgstidning.

På nyårsdagen arrangerades den officiella stadsinvigningen med en större fest på Gamla torget. Sedan en avdelning mannar ur Göta Artilleriregementes musikkår — utan uniformer, ty så hade bestämts — marscherat upp till festplatsen från Mölndals bro och här framfört ett musiknummer sjöng man unisont Vårt Land. Kommunalfullmäktigeordföranden hälsade så landshövdingen i ett tal och landshövdingen i sin tur hälsade stadens invånare och önskade

dem lycka till i sin nya stad. Mölndal var landets 112:te stad och den i storleksordning tjugofemte, sade landshövdingen. Sedan landshövdingen åter avtackats och fanfarer blåsts sjöng man nationalsången, varpå kyrkoherden förrättade bön. Den enkla och värdiga festligheten hade samlat — trots det strida regnet — tusentals mölndalsbor och under dagens lopp anlände hälsningstelegram från när och fjärran. Kungen och regeringen sände sina hälsningar, men också Göteborgs stad, Råda sockens kommunalnämnd, Västra Frölundas kommunalfullmäktige, Askims kommunalfullmäktige och kommunalstämma samt Uddevalla stad m. fl. Varför inte också nämna att Mölndals kommunalfullmäktige på framställning av arbetslöshetskommittén beslöt att till varje arbetslös och de i nödhjälpsarbeten inom kommunen anställda som gåva skänka tio kronor till familjeförsörjare och fem till ensamstående. Endast som en liten uppmaning vid detta högtidliga tillfälle!

Den femtonde januari 1922 höll staden Mölndal sin första allmänna rådstuga och denna gick av stapeln i kommunalhuset vid Mölndals torg. Här bestämde man antalet stadsfullmäktigeledamöter samt när stadens invånare skulle skrida till kommunalval för första gången. Kommunalfullmäktige hade hittills haft 36 ledamöter och municipalfullmäktige 30. Nu beslöt man att stadsfullmäktige skulle bestå av 40 ledamöter. Hälften av dessa skulle första gången väljas på två år och hälften på fyra. Valet skulle förrättas den 11 och 12 februari samma år. Staden uppdelades i två valkretsar med fyra vallokaler.

Till bilden på föregående sida.

På nyårsdagen 1922 talade kommunalfullmäktiges dåvarande ordförande, Th. Nilsson. Musikerna är från Göta Artilleriregementes musikkår — »utan uniformer, ty så hade man bestämt».

Smidigheten tränger undan byråkratin

Sedan den 12 februari 1922 har stadens beslutande organ varit stadsfullmäktige. "Fädernas" antal har som redan nämnts varit fyrtio. I ett kommande kapitel redogöres närmare för fullmäktiges politiska sammansättning. Här kan det räcka med att fastslå att arbetarrepresentanterna redan vid fullmäktiges första sammanträde var i majoritet och att de förblivit detta under de år som gått. Före kommunalfullmäktigeordföranden Th Nilsson valdes 1922 till stadens förste stadsfullmäktigeordförande.

Självfallet är den kommunala administrationen inom samtliga landets städer uppbyggd på ett i stort sett samma sätt. En del smärre divergenser existerar emellertid och då kan det måhända inte anses överflödigt att i all korthet kommentera Mölndals kommunala struktur.

Stadsfullmäktigeförsamlingen utser drätselkammaren som i Mölndal har fjorton ledamöter. Vid första sammanträdet varje år öppnas detta av kammarens äldste ledamot, varefter ordförande väljes på ett års tid. DK är f. ö. uppdelad i två utskott, icke avdelningar, vilket brukar vara den vanligaste benämningen. Utskotten har sju ledamöter vardera och kallar sig första, respektive andra utskottet. Sedan förekommer en viss arbetsfördelning dem emellan. Det första har hand om finansärenden och allmänna ärenden, medan det andra förbereder ärenden rörande gator, vägar, planteringar, vatten, avlopp samt den allmänna belysningen.

Ett utmärkande drag i Mölndals kommunala liv är att man på olika områden lyckats genomföra en rationaliserande centralisering.

Fädernas antal är 40. Alla har inte kommit med på plåten, men fotografen försäkrar att samliga såg lika energiska ut...

Här kan nämnas ett par exempel. För det första drätselkontoret, som handhar kassaförvaltningen samt räkenskaperna med allt vad därmed sammanhänger för samtliga förvaltningsgrenar icke endast i den borgerliga kommunen utan även för kyrkan. På detta sätt sker undantagslöst alla utbetalningar för stadens samtliga förvaltningsgrenar genom drätselkontoret. Ett annat exempel är socialvårdsbyrån. Till denna byrå har man nämligen sedan 1940 centraliserat såväl fattigvårdsstyrelsens, barnvårdsnämndens som nykterhetsnämndens och arbetslöshetsnämndens m. fl. socialvårdande myndigheters förvaltningstekniska arbete, varför man sålunda sluppit ifrån en massa onödigt dubbelarbete i form av skilda register o. s. v. Socialvårdsbyrån utgör även anslutna myndigheters verkställande organ. Att även gemene man, i detta senare fall de hjälpsökande, tjänar på en sådan här ordning är alldeles klart. Genom liknande åtgärder har den stelbenta byråkratin fått ge större plats åt en välgörande smidighet, det kan man lugnt säga. Nåja, ännu är allt inte som

*Stadsfullmäktiges
nuvarande ordförande
Gustav Svensson.*

det borde vara, men såpass långt är dock Mölndals stad kommen att de spår denna slagit in på i varje fall inte kan förskräcka!

Vid sidan av de många nämnder och styrelser, vars sammansättning och verksamhet dikteras av stadsfullmäktige och vilka man därför för enkelhetens skull, skulle kunna säga sorterar direkt under denna institution har drätselkammaren tre speciella, verkställande organ. Dessa är kansliet med borgmästaren som chef, drätselkontoret med stadskamreraren som chef samt slutligen byggnadskontoret med byggnadschefen som högsta tjänsteman. Stadsingenjörskontoret sorterar närmast under byggnadsnämnden. Det kommunala maskineriet som för varje år alltid genomgått någon förändring alltefter de krav ett i utveckling statt samhälle måste fordra, har under tjugofemårs-perioden på detta sätt fungerat till mölndalsbornas båtnad och trivsel.

*Drätselkammarens
ordförande, riksdagsman
Gösta Andersson, tar sig en
funderare framför stads-
kartan.*

Stadsstyrelsen regerade i 16 år

Den 24 februari 1922 började t. f. stadsstyrelsen i Mölndal sin verksamhet och utövade som sådan sina befogenheter till nämnda års utgång. Året därpå tillträdde den ordinarie stadsstyrelsen. Den bestod av en juridiskt utbildad kommunalborgmästare såsom ordförande som vid sin sida hade två kommunalrådmän med deras suppleanter. Till stadens förste kommunalborgmästare utsågs Harry Ljungberg.

Stadsstyrelsen fungerade på det sättet att den samfällt fattade beslut i för kommunen viktiga frågor men att det samtidigt låg kommunalborgmästaren personligen att handha ett flertal uppgifter. Sålunda hade stadsstyrelsen att gemensamt övervaka att de beslut stadsfullmäktige fattade gick i verkställighet. Den skulle vidare utfärda, ändra eller upphäva kommunalstadgar och andra allmänna föreskrifter som var avsedda att tillämpas inom staden, den skulle förrätta val, göra anmärkning mot debiterings- och uppbördslängd, ställa förslag till stadens utgifts- och inkomststat o. s. v. I denna sin omfattande verksamhet blev självfallet kommunalborgmästaren den sammanhållande kraften. Denne hade också den personliga uppgiften att utöva stadsstyrelsens inseeende över den kommunala förvaltningen genom att exempelvis närvara vid stadsfullmäktiges och drätselkammarens sammanträden samt att överhuvud vaka över att lagar och författningar inte förbisågs. Kommunalborgmästaren hade även en del att stå i då det gällde stadens ombudsmannagöromål och medan stadsstyrelsen t. ex. hade det allmänna inseeendet över stadens polisväsen, organisationen av detta, grunderna för perso-

*Mölndals
nuvarande borgmästare
Karl Eric Bergquist.*

nalens anställning o. s. v., hade borgmästaren personligen chefskapet över kåren. På detta sätt fördes stadsfullmäktiges beslut ut i levande livet ända fram till 1937. Detta år fastställdes nämligen nytt reglemente för kommunalborgmästaren, varvid även stadsstyrelsen kom att upphöra.

Kommunalborgmästaren har det senaste decenniet alltså att ensam ombesörja de göromål som i enlighet med lag och särskilda författningar skall fullgöras av innehavare av sådan tjänst men också att ta befattning med stadens kommunalförvaltning. Sammanfattningsvis är kommunalborgmästaren numera statsadministrativ myndighet och kommunalt organ. I egenskap av statsadministrativ myndighet samarbetar borgmästaren med en valnämnd, i vilken han för övrigt sitter som ordförande. Han handhar också de uppgifter som åvilar magistrat. Borgmästarens ställning inom den kommunala förvaltningen har från tiden för stadsstyrelsen inte nämnvärt förändrats mer än i så måtto att han numera även formellt utgör den sammanhållande och ledande personliga kraften.

Flera arbetsuppgifter — större personal

Under åren 1922—1930 utgjordes personalen på kansliet av en kvinnlig kanslist med ordinarie ställning. Dessutom anlätades tillfällig arbetskraft vid olika tillfällen. På hösten 1930 anställdes emellertid ett extra kanslibitråde med tjänstgöring vissa timmar om dagen och från och med 1934 anställdes ett kvinnligt kanslibitråde med heltidstjänst. 1937 anställdes ett kvinnligt extra kanslibitråde och året därefter ett manligt.

Arbetsuppgifterna på kansliet ökades dock undan för undan och i juni månad 1939 väcktes motion i stadsfullmäktige om ytterligare kvalificerad arbetskraft. Drätselkammaren inlämnade till fullmäktige som skäl för denna anhållan en kortfattad redogörelse för de arbetsuppgifter som åvilade kansli-personalen och i december beslöt också stadens "fäder" att från och med ingången av 1940 inrätta en ordinarie befattning som stadsnotarie på kansliet. Visserligen övertog länsstyrelsen samma år utfärdandena av pass samt året därpå handläggandet av vissa bilärenden, men arbetsbördan stegrades ändå de senaste åren. Framför allt har uppdraget för drätselkammaren att vara förmedlingsorgan för barnrikelån och sedermera även tertiärlån blivit betungande för kansliet, varför en biträdande jurist måst anställas. Från 1947 års ingång utgöres kanslipersonalen av kommunalborgmästaren, en stadsnotarie, en stadskanslist, en kanslist, två kanslibiträden, samtliga tjänster ordinarie, en biträdande jurist och ett skrivbiträde.

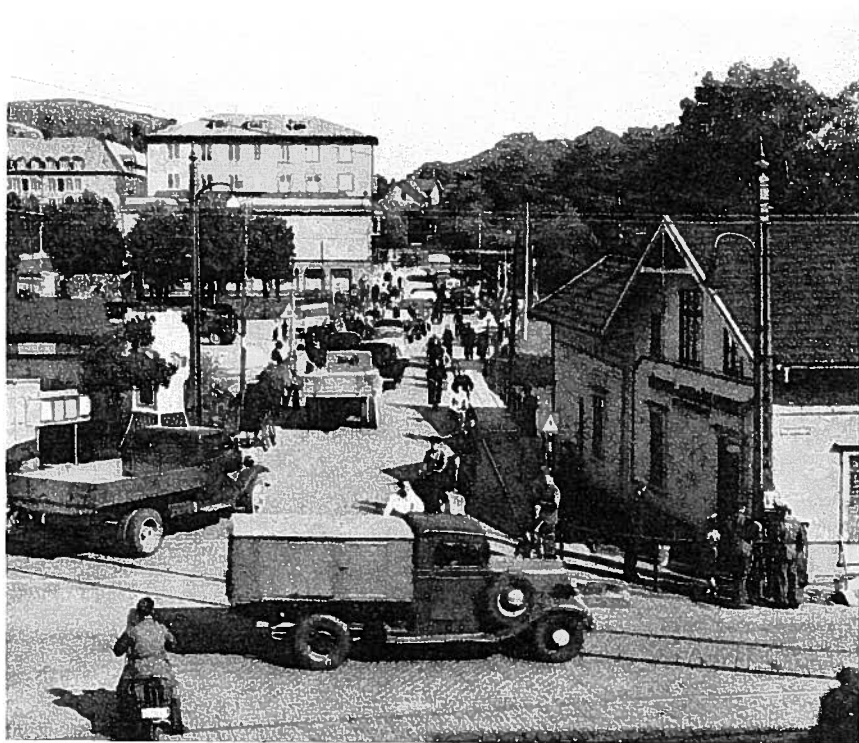
Staden har tagit form

Stadsingenjörskontoret utgör vid sidan av byggnadskontoret stadens tekniska verk. Det sorterar under byggnadsnämnden. Det är stadsingenjörskontoret som har att verkställa alla med genomförandet av stadsplanen och med byggnadsverksamheten sammanhörande arbetsuppgifter. För varje år som gått har säkerligen också mölnaldsborna uppmärksammat att deras stad alltmer "tagit form". Det har sannerligen inte varit en lätt sak att åstadkomma detta, så komplicerad ur stadsplanerande synvinkel som Mölndal nu en gång är. Stadsfullmäktiges ledamöter har emellertid brottats värre med dessa problem och i gott samförstånd med stadsingenjörskontoret har mycket gjorts — och ännu mera projekterats.

Vid stadsbildandet bestod staden av förutom själva kärnan, Mölndals municipalsamhälle, även av en del mindre samhällsbildningar som grupperade sig i Toltorpsdalen, Krokslätt, Tåsthult och Solängen. Vid denna tid fanns endast stadsplan för själva municipalsamhället och denna fastställdes så sent som 1921.

År 1923 uppdrogs åt dåvarande förste stadsingenjören i Göteborg, Albert Lilienberg, att upprätta stadsplan för ett större område av den nybildade staden. Denna kom att omfatta ett område om c:a 1000 har och inneslöt förutom de ovannämnda stadsbildningarna med undantag av Tåsthult och Toltorpsdalen en stor del av kringliggande landsbygd. Svårigheterna med denna stadsplan blev stora. Den okontrollerade bebyggelsen hade ju redan utbredd sig så det förslog.

Om man betänker att stadsdelarna Solängen, Toltorpsdalen och Krokslätt har styckats utan en av myndigheterna fastställd plan eller

*Ingen uppbygglig syn, men typisk lika fullt.
Då viadukten kommer, skall inte järnvägen behöva irritera trafiken längre.*

att uppförandet av byggnader har skett utan kontroll så förstår man anledningen till att bebyggelsen på en del områden verkar planlös. En stor del av egnahemsbyggarna tycks dock trots allt själva haft lust till och förståelse för att göra sitt bästa och de har i en hel del fall lyckats förträffligt.

Under de gångna tjugofem åren har stadsplanen hunnit att i många hänseenden bli otidsenlig och därför har den också under årens lopp blivit föremål för revidering. Det kan nämnas att till en början stadsdelen Toltorpsdalen icke medtogs i den först upprättade stadsplanen. Man drog sig för de stora kostnader som genomförandet av en plan för detta område skulle medföra. År 1942 upprättades emellertid stadsplan även för detta område.

Nyuppförda bostadsfastigheter i Broslätt.

Högbebyggelse i stadens centrum

Bebyggelsen inom staden håller sig numera i stort sett inom det planlagda området. Det har dock inte kunnat förhindras att en viss bebyggelse skett även utanför detta. Staden har nämligen till på senare år själv icke i större utsträckning varit ägare till markområden, varför mindre stadsdelar uppstått på Sjövalle, Helenevik m. fl. områden.

Från början var Mölndal en utpräglad trädgårdsstad och denna bebyggelseform förutsattes vid den första planläggningen. För stadens centrum vid Mölndals bro planerades dock sammanhängande högre bebyggelse. Denna föreslagna högre bebyggelse avsåg endast tre- och fyra våningshus, men den rönste likväl ringa förståelse från de berörda fastighetsägarnas sida. Ett flertal protestmöten hölls och flera petitionslistor överlämnades till byggnadsnämnden med begäran om att lägre bebyggelse skulle bibehållas.

*Egnahems-bebyggelsen i Lackarebäck skjuter fart.
Gator och ledningar lägges ut.*

Hur som helst har en omarbetning och revidering gjorts av stadsplanen för stadens centrum från Frölundagatan i söder till Lasarettsgatan i norr och från kyrkan i väster till Göteborgsvägen och angränsande delar i öster. Denna plan omfattar bl. a. en ny sträckning av förbindelseleden över järnvägsområdet vid Mölndalsån med höghusbebyggelse söder om den föreslagna Kyrkogatan, vilken gata blir förbindelseled mellan östra och västra stadsdelarna med anslutning till den föreslagna viadukten över järnvägen och Mölndalsån.

Kvarteret norr om Kyrkogatan har i denna plan helt avsatts för en del allmänna byggnader som staden inom de närmaste åren har behov av. De allmänna byggnader som föreslagits lämpliga att uppföras på detta område är i första hand stadshus, Folkets Hus och en kommunal mellanskola. För att ernå en allsidig utredning angående den inbördes placeringen av dessa byggnader har staden ställt medel till byggnadsnämndens förfogande för utlysandet av en allmän arkitektävling. Denna tävling pågår för närvarande.

Heleneviks villastad är inte av gammalt datum.

Byggnadsverksamheten skjuter fart

Byggnadsverksamhetens omfattning under de gångna tjugofem åren har här liksom i andra städer fluktuerat, men kanske inte i så hög grad som på många andra orter. Något överskott på bostäder har aldrig funnits och för närvarande är det trots livlig byggnadsverksamhet en skriande brist. Hur stor denna brist f. n. skulle kunna uppskattas till är mycket svårt att fastställa, enär grannskapet till Göteborg medverkar till att göra dessa siffror åtskilligt "flytande". Byggnadskvoten för Mölndals vidkommande var emellertid för år 1946 375 lägenheter. Man har begärt att för 1947 få upp denna siffra till 425 — inte minst med anledning av att man redan sett sig tvungen att överskrida 1946 års kvot. Nåväl, man gör så gott det går och vad man inte lyckas åstadkomma kvantitativt söker man reparera kvalitativt. Genom vatten- och avloppsledningsnätets ut-

byggnad har bebyggelsens standard höjts åtskilligt. Av naturliga skäl har egnahemsbebyggelsen varit förhärskande och numera inredes som regel dessa med moderna bekvämligheter såsom bad, w. c. och centralvärme. Köken är så gott som undantagslöst försedda med elkökning.

Ytterligare några siffror om hus- och bostadsbeståndet ger oss en klar bild över den två och ett halvt decennier långa utvecklingen: 1945 fanns inom staden enligt hälsovårdsnämndens rapport 2.397 bostadsbyggnader, inrymmande 5.722 bostadslägenheter. Stadsingenjörskontoret tillfogar här att mellan åren 1923—1945 900 nybyggnader uppförts med ett sammanlagt antal lägenheter av 2.300.

Områden för s. k. småstugebebyggelse har under de senaste åren iordningställt i Brännås och Lackarebäck. Under senare år har också en del höghus uppförts. Bland dessa märks Hantverkshuset, Frändbergsska huset vid Frölundagatan och Knarrhögsgatan samt H. S. B.-husen vid samma gata. Ytterligare ett ligger vid Kvarnbygatan. Industriernas byggnadsverksamhet har under åren varit livlig. Krokslättis fabriker har uppfört och tillbyggt sina förut stora anläggningar. Forsåkers fabriker har likaså utvidgat sina anläggningar och Viktor Samuelsons strumpfabrik har nyuppfört ett större fabrikskomplex. Svenska Oljeslageri-Aktiebolaget har dels uppfört en större siloanläggning och dels ombyggt sina gamla fabrikslokaler. Bland de helt nya industrierna märks Atögs chokladfabriks komplex, vidare Mölndals Cementvarufabriks fabriksbyggnad och slutligen L. M. C.-mejeriets anläggning, öster om Mölndalsån.

Staden har nyligen inköpt ett område vid Lackarebäcksbros bro, där exploatering för småindustrier påbörjats.

Till att börja med bestod personalen på stadsingenjörskontoret endast av stadsingenjören och ett biträde. Men allteftersom byggnadsverksamheten utvidgades och därmed sammanhängande mättnings- och planeringsarbeten ökades har personalen även utökats och skulle enligt nuvarande lönestat omfatta stadsingenjör, biträdande ingenjör, två mätningstekniker, ett mättningsbiträde och en kartriterska. På grund av den nu rådande bristen på arbetskraft har den biträdande ingenjörsbefattningen på sista tiden varit vakant. Under 1946 har staden anställt en stadsarkitekt med halvtidstjänst gemensamt med kringliggande orter.

Det har ljusnat på skattefronten

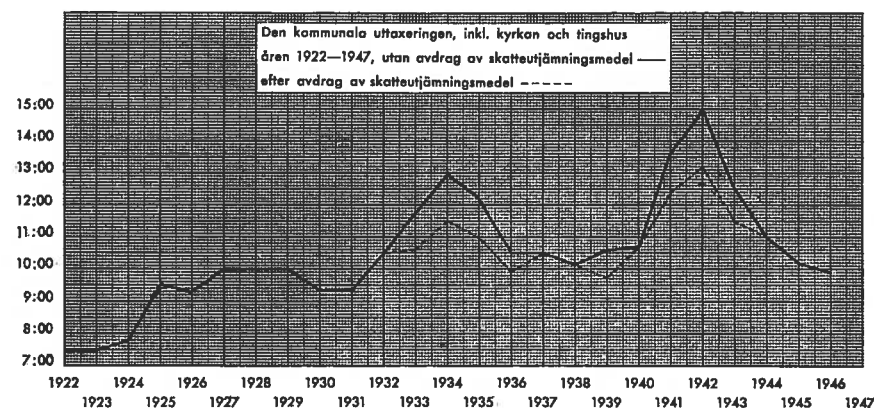
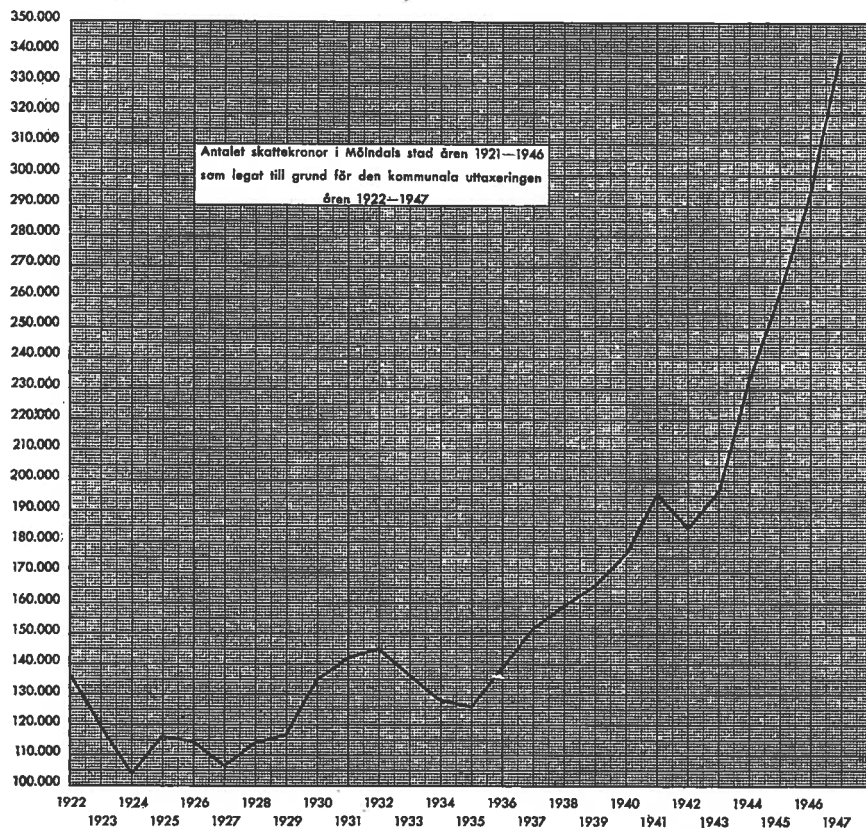
De förhoppningar man i kommunen knöt vid tiden för ombildningen till stad om ett i sinom tid ökat skatteunderlag — såväl kvantitativt som kvalitativt — blev under den första tio-årsperioden grusade. Den allmänna konjunkturförsämringen inom landet i dess helhet satte också sina spår i Mölndal, ett så utpräglat industri- och arbetaresamhälle.

Trots en jämn stegring av invånareantalet från 12.796 personer till 17.524 år 1931 undergick skatteunderlaget — frånsett tionde året — en försämring som direkt nödvändiggjorde en högre utdebitering per skattekrona, varierande mellan 1.85 och 2.50.

I början av 30-talet satte så depressionen återigen in på allvar. Det resulterade i avsevärd ökad arbetslöshet och därav betingad såväl direkt arbetslöshetshjälp som högre kostnader för annan socialvård. Skattekvoten steg nu ytterligare och detta så mycket mer som kommunens skatteinkomster reducerades dels på grund av lägre skatteunderlag och dels genom svårigheten att av kommunmedlemmarna utfå påfordrad skatt.

De ekonomiska svårigheterna gjorde sig nu allvarligt gällande. I denna situation var det naturligt att stadens invånareantal skulle sjunka. Skattetrycket verkade ju bli varaktigt. Den 1 januari 1930 hade staden 17.555 invånare. Åtta år härefter hade denna siffra gått ned till 16.368. I procent uttryckt betydde detta en nedgång på ej mindre än 6,7. Utflyttningen skedde i huvudsak till Göteborg och Källered, vilka kommuner i likhet med övriga grannsamhällen under angivna år hade en skattesats som åtskilligt understeg Mölndals.

1933 såg sig staden nödsakad att hos kungen inge ansökan om erhållande av understöd av skatteutjämningsmedel. Liknande anhållan upprepades de följande åren till och med 1943 dock med undantag av åren 1938 och 1940. Det under årens lopp uppburna understödet som varierat mellan 33 öre och 1,83 per skattekrona, har uppgått till hela 1.516.793 kronor, motsvarande ungefär medeltalet för ett års hela utdebitering under en 25-årsperiod. Det kan här påpekas att stadens utgifter, förutom dryga kostnader för arbetslöshet, i allmänhet uppgått till avsevärt högre belopp vid jämförelse med vissa andra städer med motsvarande invånareantal. Detta är egentligen icke ägnat att förvåna. Samhällets struktur med dess spridda bebyggelse inom

ett område på i runt tal 5.000 hektar, har nämligen föranlett stora ekonomiska uppoffringar för samhälleliga nyttigheter samt stadskommunens allmänna upprustning.

I motsats till det stora flertalet svenska städer saknar Mölndal hittills inkomster från egna affärsdrivande verk; detta förhållande förändras emellertid genom kommunens övertagande av eldistributionen inom samhället från och med 1947 års ingång.

Stadens invånareantal enligt Stat. årsb.:

1805	1850	1900	1915	1920	1923	1926	1931	1936	1941	1946
1.851	2.672	7.721	10.494	12.884	13.762	16.634	17.555	16.646	16.580	17.826

Förbättrad budgetsituation

Sedan 1944 har en märkbart förbättrad budgetsituation inträtt. Detta år steg nämligen den beskattningsbara inkomsten med ej mindre än inemot 3.700.000 kronor för att 1946 ha ökat med ytterligare 10.692.000 kronor.

Med utgångspunkt från skatteunderlaget vid stadsblivandet som utgjorde 136.000 skattekronor, uppgår numera enligt 1946 års taxeringslängder samma underlag till i runt tal 340.000, innebärande en

På drätselkontoret ligger man i för fullt.

kvantitativ ökning på 204.000. Även kvalitativt sett torde det nuvarande skatteunderlaget disponibelt kunna anses ha ett högre värde.

Inom staden har den senaste tiden myndigheterna bedrivit en intensiv propaganda för bättre skatteinbetalning. Denna har glädjande nog kunnat bidra till sänkande av den verkliga avkortningsprocenten, vilken under 25-årsperioden utgjort högst 21 procent. 1945 hade den gått ned till 4 procent. På grund av "källskattens" införande kommer som bekant för kommunernas vidkommande dessas direkta utgifter för "skatteavkortning" att genom statens förmedling elimineras.

Utdebiteringen per skattekrona under 25-årsperioden har i medeltal per år uppgått till brutto kronor 10,49. Efter avdrag av skatteutjämningsbidrag har medeltalet under samma tid nedgått till 10,12. Den för 1947 fastställda skattekvoten utgör 9,50 eller cirka 90 öre under ovan angivet bruttomedeltal.

Mölndals invånareantal är nu uppe i 17.826 personer.

Drätselkontoret — stadens centrala räknekammare

Som redan i korthet omnämnts handhar drätselkontoret kassa-förvaltningen och räkenskaperna för samtliga förvaltningsgrenar i den borgerliga och kyrkliga kommunen. Kontoret har emellertid även att i övrigt biträda DK i olika angelägenheter. Sålunda vårdar exempelvis drätselkontoret stadens värdehandlingar och arkiv, det inforrdar årligen från de för förvaltningen av stadens angelägenheter tillsatta styrelserna och nämnderna budgetförslag. Vidare upprättar, sammanställer och utarbetar kontoret "Förslag till utgifts- och inkomststat för staden", upprättar debiterings- och uppbördslängder samt rest- och avkortningslängder o. s. v.

Personalen utgöres av en stadskamrer, en stadsbokhållare jämte en bokhållare, en stadskassör jämte en kassakontrollant samt en förste kontorsskrivare. Dessutom är erforderliga skrivbiträden anställda. För den anställda personalen i staden över huvud taget bedriver drätselkammaren genom drätselkontoret sedan 1922 skatteförmedling.

I detta kapitel kan man omöjligt gå förbi omnämmandet av en av stadens trognaste tjänare, stadskamrer Nils Appelquist. Drätselkontoret utan honom vore en fullkomlig orimlighet!

Two' verk levererar "långvatten"

Tekniken har löst många problem

Alla de tekniska arbeten som lyder under drätselkammaren har byggnadskontoret hand om. Det utför tekniska undersökningar och utredningar samt verkställer sådana arbeten som drätselkammaren beslutar. Sålunda har kontoret att handha gatu- och vägförvaltningen samt parkförvaltningen. De nyanläggningar och det underhåll som här kan bli fråga om skall ombesörjas. Vattenledningsverket och avloppsverket hör också under byggnadskontoret. Detta står även för underhållet av stadens allmänna och hyresfastigheter, saluhall och salutorg samt idrotts- och lekplatser m. m. Det är som synes inga småsaker det rör sig om!

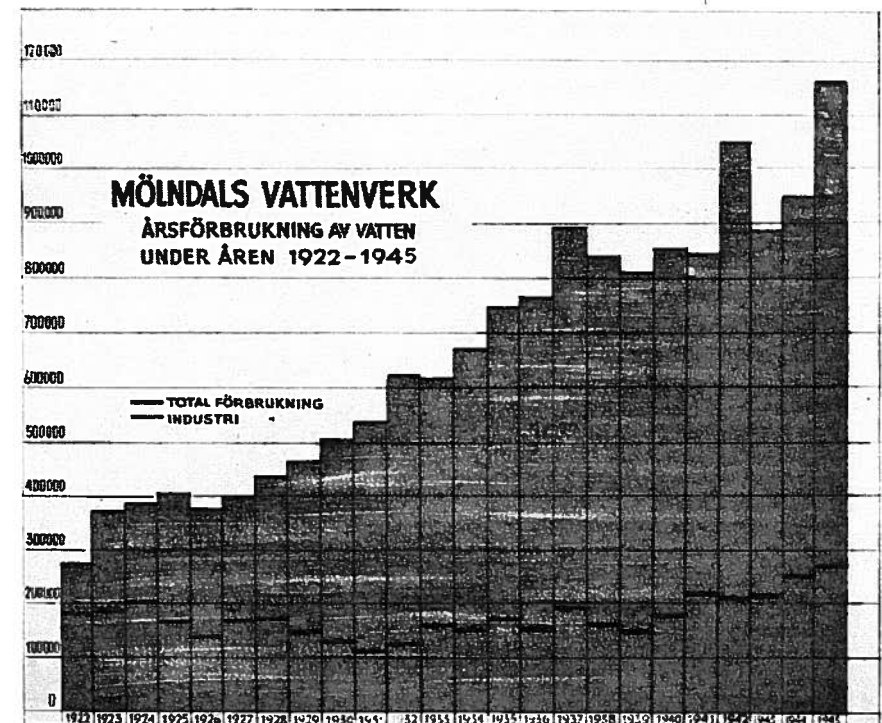
Byggnadschefen presiderar högst upp bland personalen på byggnadskontoret och under honom är tre ingenjörer verksamma: byråingenjören, driftsingenjören och gatuingenjören. Inom gatu- och vägförvaltningen är bl. a. en schaktmästare anställd och för vatten- och avloppsverken en verkmästare. De övriga posterna på byggnadskontoret är för närvarande: en förste kontorist, en extra verkmästare, ett extra skriv- och ritbiträde, ett extra skrivbiträde, en mätarejusterare samt två mätareavläsare. Dessutom finnes anställda för driften erforderliga förmän och kommunalarbetare. För parkförvaltningen är anställd en stadsträdgårdsmästare.

Under byggnadskontoret lyder också stadens förråd. Detta, för vilket nybygge planeras, skall förläggas i vinkeln mellan Skedegatan och Kungsbackavägen.

I det följande skall de viktigare funktioner byggnadskontoret har att fylla mera i detalj behandlas. Varför inte börja med det vi under inga omständigheter skulle kunna vara utan: Vattnet.

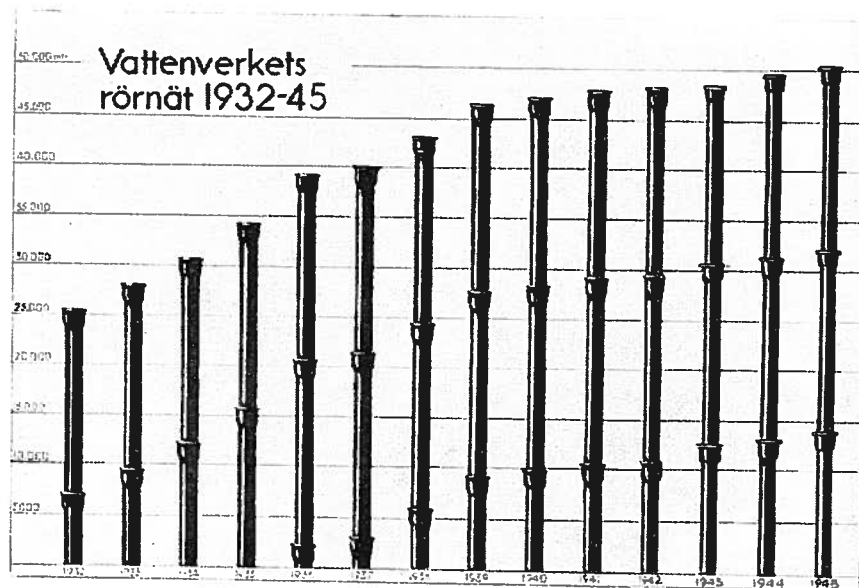
Inom dåvarande Fässbergs kommun tillgodosågs behovet av bruks- och dricksvatten genom enskilda gårdsbrunnar. En del industrier inom samhället hade dessutom ordnat med vattenledningar dels från Mölndalsån, dels från olika dammar på bergen runtomkring. Men då befolkningen växte blev också behovet större. Ur hygienisk och brandsäkerhetssynpunkt var tillståndet ej heller tillfredsställande.

Det var tanken på att säkerställa Mölndals by för eldfara och att nedbringa assurancespremierna som allra först gav Fässberg sin vattenledningsfråga. På ordinarie bystämma den 3 maj 1897 uppdrogs åt professor J. G. Richert att för byns räkning uppgöra fullständigt "anläggnings- och kostnadsförslag till vattenledning i Mölndals by". I mars månad året därpå var förslaget färdigt och framlades inför

bystämman. Det bordlades emellertid av den orsaken att Tariff-föreningen i Göteborg meddelat att nedsättningen av assurancespremierna som efter vattenledningens anläggande kunde komma ifråga skulle bli så obetydlig, att den inte tillnärmelsevis skulle motsvara kostnaderna för vattenledningens anläggande.

Först år 1906 blev vattenfrågan åter aktuell. Stämman tillsatte detta år en kommitté som så småningom framlade två alternativa förslag. Det ena förslaget gick ut på att vattenledningen endast skulle omfatta Mölndals by, varvid vattnet skulle tas från den s. k. Hulans källa. Det andra alternativet byggde på det Richertska förslaget och hade uppgjorts av ingenjör B. Samuelsson. Detta byggde på vattentillgången i Södra Långvattnet och enligt detta var det meningen att vattenledningsnätet skulle omfatta även en stor del av landskommunen. Sedan Södra Långvattnets vattenmängd tagits i bruk föreslog ingenjör Samuelsson användandet av Norra Långvattnets och slutligen Stensjöns. Av en numera icke känd anledning föll emellertid dessa förslag i glömska. 1912 inträdde dock vattenfrågan i ett avgörande skede.

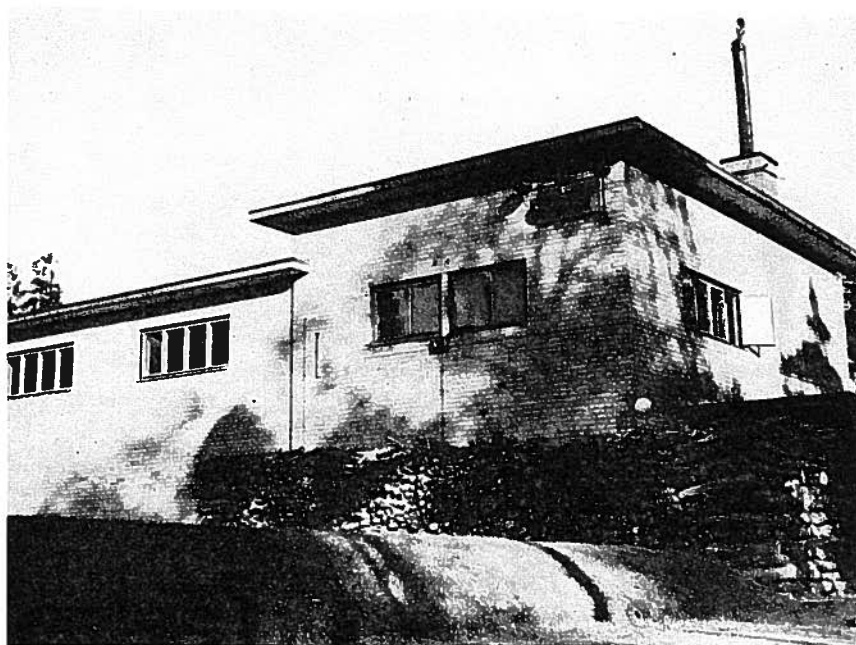

Den 9 juli 1912 framlades det s. k. leksellska förslaget för Fässbergs kommunalnämnd. Förslaget grundade sig på det tidigare Richert-Samuelssonska, men vattenledningen föreslogs nu utdragen ända till Örgryte kommuns gräns, d. v. s. nuvarande stadsgränsen. Den 24 juli samma år fattade kommunalstämman det betydelsefulla beslutet "att anlägga vattenledning från Södra Långvattnet till Örgryte kommuns gräns vid Mölndalsvägen för en kostnad av kr. 225.000. . ." I januari 1915 var ledningen färdig att tas i bruk.

En kortfattad beskrivning av detta Mölndals första vattenverk kan vara motiverad. Vattnet togs från Södra Långvattnet där vattenytan höjts genom att en fördämning av betong och jord utförts vid sjöns norra ände. Från sjön utgick samlingsledningen som följde landsvägen för att sedan vika av upp till det s. k. Glasberget där filterna och reservoar förlades. Filterna var två till antalet och utgjordes av långsamfilter med tillsammans 137 kvadratmeters filteryta. De var sammanbyggda med reservoaren vilken rymde 675 kubikmeter. Filterna och reservoaren var nedsprängda i berget. Från reservoaren utgick ledningsnätet som förgrenade sig till olika delar av samhället.

Den andra etappen i utbyggandet av kommunens vattenverksanläggningar daterar sig till år 1921. Då kunde nämligen styrelsen för Fässbergs vattenledningsverk slutgiltigt avsyna och godkänna vattenverksanläggningarna vid Norra Långvattnet. Huvudledningen från denna sjö drogs fram till Mölndalsvägen.

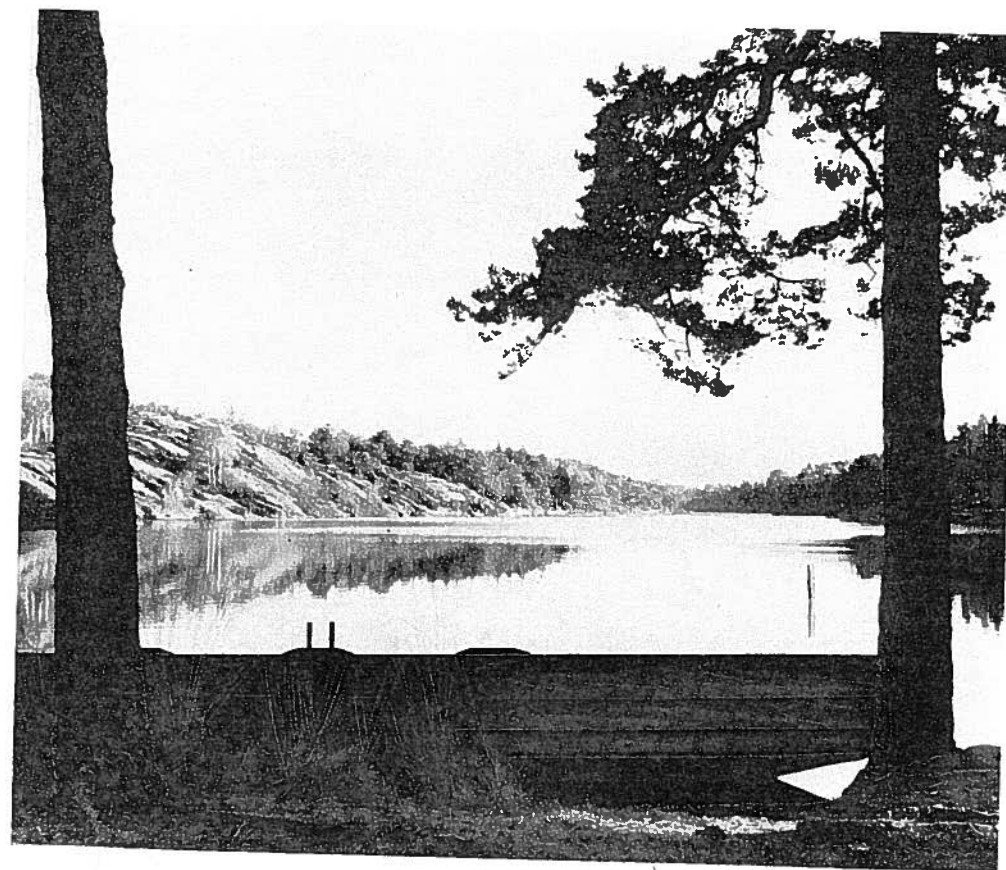
Anläggningarna har sedan förbättrats och utbyggts från år till år. Så var exempelvis trycket mycket dåligt å Ormå och Stensjöbacke, varför man måste anlägga en tryckstegringsstation vid Stensjögatan. Och för att öka vattenmängden i Långvattensjöarna uppförde man pumpstationer, en i strömmen samt en vid Gunnebobro. Vattenförbrukningen stegrades emellertid alltjämt. 1935 beslöt också stadsfullmäktige att ytterligare utvidga anläggningarna vid Norra Långvattnet. Bl. a. anskaffades snabbfilter. Långsamfilterna förvandlades till renvattenreservoarer och huvudledningen utdrogs till Göteborgsvägen. Samtidigt härmed beslöt stadsfullmäktige att en hel del vattenledningar skulle nedläggas i olika delar av staden. Detta hade till följd att vattenförbrukningen återigen kraftigt steg. Ett fjärde filter anlades därför vid Norra Långvattnet. Inte heller denna senare utvidgning visade sig tillräcklig.

Vattenledningsverkets byggnad borta vid Norra Långvattnet.

Den tredje etappen beslutad

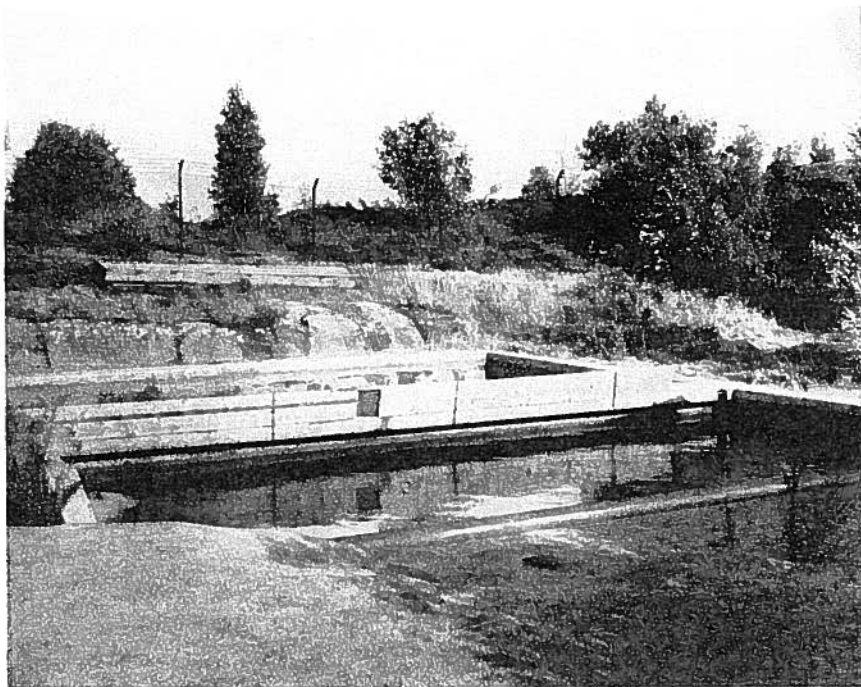
På uppdrag av byggnadskontoret utförde Vattenbyggnadsbyrån 1937 skisser och förslag till ny utvidgning. Ärendet bordlades emellertid tillsvidare av DK:s andra utskott. Sedan kom kriget och fördröjde arbetet med planeringen. I april 1945 hade dock det nya utbyggnadsförslaget tagit form. Härvid skulle Norra Vattenverket, d. v. s. anläggningarna vid Norra Långvattnet, utbyggas med två fyrdelade flockningskammrar samt två sedimenteringsbassänger. Förutom vissa ändringar i den befintliga byggnaden skulle även en kemikaliebyggnad samt ett trapphus uppföras. I filterna skulle inbyggas rör-system för ytspolning av sandbäddarna. Genom denna utbyggnad skulle verkets kapacitet höjas med cirka åttio procent. Kostnaden för utvidgningen var beräknad till 215.000 kronor. Den 18 april 1946 beslöt stadsfullmäktige i enlighet med detta projekt. Genom detta

Vy från Norra Långvattnet.
Badning förbjuden! Mölndalsborna föredrar att dricka upp vattnet.

arbetets utförande är den tredje stora etappen genomförd för vattenverkets utbyggnad.

Trots detta blir behovet av ytterligare vattenkvantiteter allt påtagligare. Staden har därför igångsatt utredningar om erhållande av nya vattentäkter. Hur denna förbrukning stigit med åren kan en del siffror ge belägg för: 1915 var förbrukningen cirka 70.000 kubikmeter. Efter tio år hade den ökat till 405.000 och efter ytterligare tio år till 750.000. 1945 uppgick förbrukningen till 1.163.000 kubikmeter. Av den år 1945 till nätet levererade vattenmängden erhöles cirka

Vattenverksanläggningen på Glasberget.

136.000 kubikmeter från Södra verket och resterande från Norra verket. Av hela årsförbrukningen lämnade sålunda Norra verket 88,2 % och Södra verket 11,8 %.

Rörnätet i staden har under årens lopp utökats och stora kostnader har nedlagts för att framdra ledningar i den på många håll svåra terrängen. Ledningsnätet hade den 1 januari 1946 en längd av 50.070 meter. Dock saknar många stadsdelar ännu ledningar, varför mycket arbete ännu återstår. Planerings- och utökningsarbeten för olika stadsdelar pågår genom byggnadskontorets försorg.

Det är givet att stora kostnader nedlagts för Fässbergs kommun och senare Mölndals stad för ordnande av vattenverket. Det nedlagda anläggningskapitalet är t. o. m. 1945 uppe i 1.707.702 kronor och det bokförda värdet vid samma tidpunkt 978.032 kronor.

Vid verket sysselsättes numera tre ordinarie maskinister samt en extra. Dessutom finns följande personal: En mätarejusterare, två mätareavläsare och ett mätarebiträde. För de yttre arbetena, anläggningsarbetena, finns en verkmästare, fyra rörläggare samt ett antal grovarbetare, vars antal växlar efter behovet.

"Landets mest förorenade vattendrag"

Alla bäckar små gjorde en stor å, i det här speciella fallet Mölndalsån. Det är något man är tvungen konstatera då man vill skriva några rader om stadens avloppsverk genom åren. Var den äldsta avloppsledningen i Mölndal blivit nedlagd är vid det här laget mycket svårt att avgöra. Troligen är en del gamla murade sten-trummor som bl. a. förekommer i Forsåkersgatan och Samuel Nordbergsgatan att anse som tidigare avloppsledningar. Men visst är som sagt att såväl spill- som regnvatten förr i världen efter egen för-måga fick ta sig den genaste vägen till ån genom en massa små och naturliga bäckar. På detta sätt har Mölndalsån såtillvida blivit unik som den fått namn om sig att vara Sverges mest förorenade vattendrag!

Många har klagat över den saken. Inte minst Göteborgs stad. Man har papper på att en mer eller mindre allvarlig skriftväxling ägde rum mellan Göteborgs Drätselkammare och en Mölndals-industri redan år 1875 rörande "skum och fradga i hamnkanalerna". Olägenheterna var så stora att en generaldirektör Almén fick till upp-gift att företa en undersökning av åns vatten. Detta var 1879. Två år därefter utfärdade KB förbud att i ån utsläppa så beskaffade ämnen att de verkade skadliga i sanitärt avseende — vid vite å 200 kronor. Och sundhetspolisen inom Göteborgs Hälsovårdsnämnd fick t. o. m. i uppdrag att utöva tillsyn över fabrikerna vid ån så att föreskrifterna verkligen efterlevdes.

Även Fässbergs kommunalnämnd reagerade på sin tid mot åns förorening. Antagligen var det bl. a. därför som Göteborgs stadsfull-mäktige 1885 tillsatte den s. k. Kanalberedningen för att verkställa en som det hette "grundlig undersökning rörande missförhållan-dena". I denna kommitté deltog även ombud från Örgrytes och

Fässbergs socknar och 1889 kunde kommittén avlämna sitt utlåtande som upptog fem olika förslag till lösning av den kvistiga frågan. Det tredje förslaget är av särskilt intresse för Mölndal. Här upptogs nämligen anläggandet av en speciell rörledning från Mölndals by till Göteborg för uppsamlande av allt avloppsvatten. Av olika anledningar blev det dock ej någon avloppsledning den gången. Olägenheterna fortsatte och klagomålen blev allt högljuddare.

År 1908 utförde ingenjörerna Tor Carlsson och Thure Sundberg dels undersökningar för fastställandet av ungefärliga mängden torrsubstans som från fabriker och samhällen uttömdes i ån, dels undersökning av ån och dess vatten. Resultatet av denna gamla undersökning är rätt intressant. Det visade sig att inte mindre än 17.357 kg torrsubstans per dygn hamnade i Mölndalsån redan år 1908! 8.171 kg utgjordes av oorganiska ämnen och 9.186 kg av organiska.

Då vi ändå är inne på Mölndalsån, detta utsökta problembarn, besvärligt men ändå så kärt, kan det kanske påpekas att den utgör avlopp för elva sjöar. Vattenmängden varierar mellan 0,4—0,6 kubikmeter per sekund, minimum, och 20 kubikmeter per sekund, maximum. Medelavrinningen är cirka 3,5.

Från nästan intet till 47,000 meter

Före stadsblivandet hade avloppsnätet en mycket obetydlig längd. De ledningar som fanns gick direkt ut i ån. Sedan dess har en betydande utveckling skett på området. Två reningsverk har anlagts inom staden.

Till att börja med försågs de i ån mynnande avloppsledningarna med reningstankar. Sålunda fanns 1936 sju stycken dylika tankar enbart mellan Åbro och Bosgården. Länslasarettet hade sina ledningar kopplade till en s. k. emscherbrunn. I Krokslätt fanns ett flertal reningstankar av olika konstruktion och för Sörgården fanns en tank vid Krokslättskatan.

Ur sanitär synpunkt var avloppsförhållandena knappast lämpliga. Man hade länge varit övertygad om att rening av avloppsvattnet var av nöden. Ett flertal utredningar hade också framlagts. 1924 uppgjorde exempelvis A. B. Vattenbyggnadsbyrån ett förslag till av-

Reningsverket utbygges ytterligare.

loppsfrågans ordnande men denna gång vågade man sig inte på att fatta ett definitivt beslut — förslagen ställde sig för kostsamma. 1931 däremot, när den stora arbetslösheten satte in togs avloppsfrågan åter upp. Det inkom ett modifierat förslag till reningsverk jämte förslag till avskärande ledningar med regleringsbrunnar. Arbetet igångsattes och i samband med utförandet av andra viktiga gatu-, vatten- och avloppsledningsarbeten erhöll staden efter några år sina två första reningsverk. Kostnaderna beräknades till 644.000 kronor, varav i statsbidrag skulle erhållas 322.285 kronor.

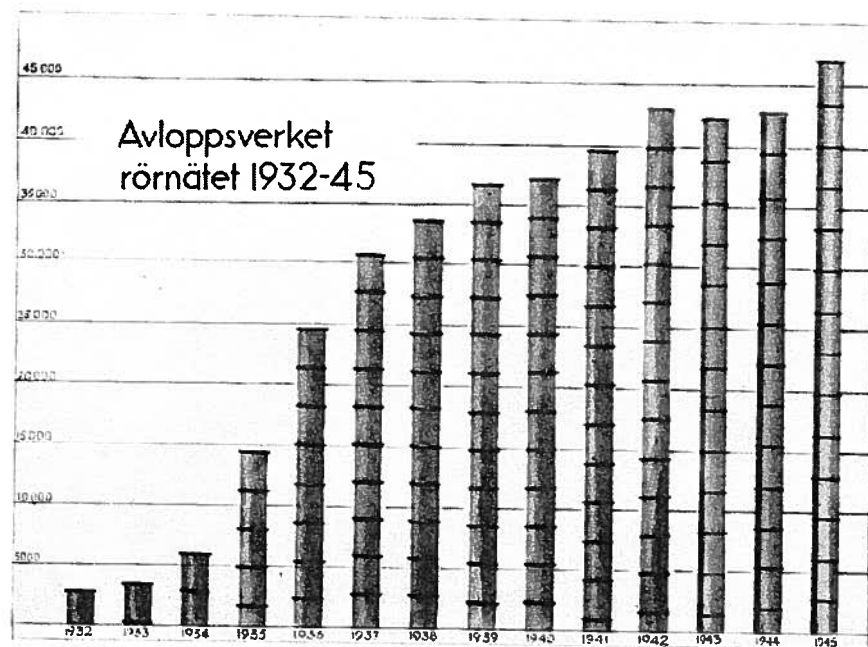
För beräkning av ledningarna samt konstruktion av reningsverken har staden indelats i skilda dräneringsområden: Norra dräneringsområdet, omfattande cirka 200 har, Västra dräneringsområdet, omfattande 450 har samt Östra dräneringsområdet som omfattar omkring 355 har. Samtliga dessa områden ligger inom det stadsplanlagda stadsområdet. Eftersom detta emellertid endast omfattar i runt tal 20 % av stadens hela areal har ytterligare ett antal drä-

neringsområden utstakats: Toltorpsdalen, Sjövalla, Helenevik samt två Kärra-områden.

Tillrinningen från de olika nederbördsområdena har beräknats. 1955 beräknar man att maximidygsavrinningen inom de tre stadsplanlagda områdena samt Toltorpsdalen skall uppgå till 5.480 kubikmeter per dygn. Medeldygsavrinningen beräknar man vid samma tidpunkt stanna vid 30 kubikmeter per dygn.

På grund av det långa avståndet och den glesa bebyggelsen mellan Bosgården och Krokslätt har man icke anslutit det norra dräneringsområdet till de centrala. I stället byggdes ett mindre reningsverk för de norra stadsdelarna. Under januari månad 1933 igångsattes arbetena och fortgick så att Sörgårdens reningsverk kunde tas i bruk i september 1935 och Centrala reningsverket i februari 1936.

Vad ledningsnätet beträffar omfattade detta år 1932 2.700 meter. Vid 1945 års utgång hade det en längd av 47.000 meter. Bland de större ledningsarbeten som utförts kan framhållas huvudavloppsled-

ningen i Göteborgsvägen med anslutning till Centrala reningsverket samt huvudledningar från Toltorpsdalen och Solängen. Anläggningskostnaderna för reningsverken och ledningarna har t. o. m. 1945 uppgått till en summa av 3.033.536 kronor. I maj månad 1946 igångsattes efter beslut av stadsfullmäktige en utvidgning av Centrala reningsverket. Sommaren 1947 beräknas dessa arbeten vara slutförda. Den nu pågående utbyggnaden är planerad så att möjligheten finns till en utbyggnad för s. k. "höggradig rening".

För den omedelbara driften av avloppsverket tjänstgör tre maskinister skiftsvis dygnet runt samt en fjärde maskinist, gemensam med vattenverket som avbytare.

Stiliga gator har lagts ut

Det gamla Mölndal hade en tät och låg bebyggelse. F. ö. var den mycket spridd och gatu- och vägväsendet var litet utvecklat.

Husen klättrade uppför höjderna och de gator, eller rättare sagt lider, som fanns var i allmänhet branta och smala. Stora landsvägen från Göteborg söderut var också den smal och därtill åtskilligt krokig.

En av de första och största uppgifter myndigheterna hade var därför att skaffa samhället en stadsplan. Hur detta gick till berättas om i ett annat avsnitt av denna bok. Sedan nu stadsplanen väl antagits igångsattes ett livligt gatu- och vägbyggande, jämsides med utförande av vatten- och avloppsledningar. Äldre gator och vägar förbättrades och ombyggdes. Nya bostadsgator kom till i olika stadsdelar.

Genom den väldiga trafikökningen under åren blev kravet på bättre beläggningar på gator och vägar aktuellt. Grusade trafikleder stensattes, i allmänhet med smågatsten. Där tidigare storgatsten funnits utbyttes denna mot smågatsten. Det hände t. o. m. att man stundom satte sådan ovanpå den äldre stensättningen.

Trottoarer i vanlig mening var i det gamla samhället okända. Gångbanor med större, rätt ojämna plattor fanns dock på en del håll, bl. a. på Kvarnbygatan.

Frölundagatan. I bakgrunden Kvarnbygatan.

Åbybergsgatan har fått en vacker sträckning.

Tiden gick emellertid och så småningom började gatorna och vägarna ta form och utseende. Mölndal är vid det här laget ägare av ett flertal vackra och välplanerade gator. Det behöver väl dock inte utsägas att myndigheterna vad gatunätet beträffar har massor av projekt i bakfickan. . .

Staden förskönas

Större delar av de områden som nu är bebyggda var tills för kort tid sedan åker och äng. Staden hade få skattekronor och väg- och avloppsneten var betungande. Det fanns inga medel för att tillgodose de estetiska kraven. Alléer, parker och andra planteringar var under sådana förhållanden ren lyx.

Men staden utvecklades. Stadsbilden framträdde och behovet uppstod att i försköningshänseende skapa en harmoni i bilden. Därför

När skönheten kom till byn, det vill säga planteringarna, kom de att ta sig ut så här. Det är meningen att detta bälte skall sträcka sig hela vägen utefter ån från Lackarebäckens bro till Mölndals bro. Detta är bara början.

var det helt naturligt att det blev Mölndals Hembygdsförening som tog initiativet och i en skrivelse i april 1943 till stadsfullmäktige föreslog tillsättandet av en kommitté med uppgift att i samråd med såväl stadens förvaltningsorgan som ägare av fastigheter inom staden diskutera lämpliga åtgärder som kunde lända till samhällets förskönande. Och i augusti 1943 beslöt stadsfullmäktige i enlighet med förslaget. En kommitté tillsattes vilken sedermera antagit det förpliktande namnet: Mölndals Försköningsråd.

Rådet har sedan dess framlagt flera förslag om förskönande av olika platser. Av förslagen har en del redan verkställts, t. ex. planteringarna efter Mölndalsån vid Länslasarettet. En plan för ordnande av torget i Krokslätt är också på väg att realiseras.

Staden har även ordnat med vackra gräsplaner vid Nya Torget. Planer föreligger att av Åbybergs kulle få en vacker park med tribun för musik m. m.

Mölndals läge är utomordentligt vackert. Rika möjligheter förefinns för vackra parker och naturreservat. Områdena vid Stensjön och Rådasjön tävlar om att vara de vackraste i Sverige.

Skogen vid Lackarebäck är en omtyckt promenadplats för både mölndalsbor och göteborgare. Fässbergsslätten begränsas av vackra bergspartier. Mölndal är en vacker stad, men den kan utan alltför stora ingrepp i naturen bli oändligt mycket vackrare.

Ett skolväsen för de breda lagren

Tanken på en folkets skola i vårt land hade länge legat och grott och på många orter befunnit sig på försöksstadiet innan den såg dagens ljus i och med riksdagsbeslutet år 1842 angående folkundervisning i riket. Gamla mölndalsbor berättar hur de första skolorna långt tidigare hölls i stugorna i bygden "bland spinnrockar och vävstolar" och under det husets folk skötte sina vardagssysslor i samma rum.

Undervisaren var ofta en gammal uttjänt soldat, ibland en "läs-mor" som lärde barnen samtidigt som hon själv satt vid spinnrocken. Eleverna, från 5—6 åringar till vuxna personer, fick ligga på knä vid stolar och bänkar när de skulle skriva och räkna.

Denna slags undervisning blev emellertid en tillgång endast för de burgnare sockenbornas barn, för dem, som hade råd att undvara barnens arbetskraft under skoltiden. Detta framgår därav att när den första skolinrättningen i Fässberg, Holtermanska barnhemmet, kom till, avsåg denna endast tio av socknens fattigaste barn. Under 40 års tid var denna skola den enda offentliga lärdomsanstalten i socknen. Några av barnen erhöll förutom undervisning även fri kost och "två par skor vardera".

I mitten av 1870-talet nedrevs den gamla byggnaden och en ny, större uppbyggdes. Denna i sin tur om- och tillbyggdes 1913, men brann upp genast den blivit färdig 1914. En ny skolbyggnad restes emellertid och var färdig 1916. Götiska Förbundets skola i Mölndal invigdes 1824. Den ursprungliga skolan ligger ännu kvar i tämligen oförändrat skick och är nog den äldsta skolbyggnaden

i Mölndal. År 1847 uppfördes ännu en skolbyggnad på tomten, avsedd att användas till slöjdundervisning. Läsningen pågick hela året 5 à 6 timmar om dagen utom vid de större högtiderna då 2 à 3 veckors ledighet gavs. Från och med år 1863 omorganiserades skolan för att "bereda lärjungar tillfälle till fortsättning av den undervisning som i allmänna folkskolan meddelas."

Barnantal och kostnader för folkskolan

År	Antal barn	Bruttokostnad	Kommunal uttaxering
1921	1678	415.248	2.21
1926	1869	461.744	2.49
1931	2060	632.913	2.44
1936	1744	584.121	2.36
1941	1485	741.381	1.55
1946	1434	866.210	1.27

Folkskolestadgan genomföres

1842 års folkskolestadga skulle sättas i verket inom fem år från dess utfärdande. Liksom på många andra ställen i vårt land dröjde det också åtskilliga år innan den tillämpades i Fässbergs socken.

Den 13 april 1846 beslöts på sockenstämma "att en lärare skulle antagas med skyldighet att undervisa i flyttbar skola...", och året därpå antogs lärare. Hans namn var O. Sjöberg och han hade förut sysslat med barnundervisning inom socknen men hade icke examen från seminarium.

Denna första flyttande skola ambulerade i sex rotar. För varje rote hyrdes rum och så började undervisningen den 1 juli 1847 i Kärra som var rote n:r 1. Under elva veckor pågick undervisningen här, varpå den flyttade till rote n:r 2, där den pågick lika länge o. s. v. tills alla sex rotarna genomgåtts.

Det dröjde ända till år 1859 innan församlingen beslutade inrätta någon fast folkskola. Men då beslöt man att bygga tre skolhus på en gång, ett vid kyrkan, ett i Kärra och ett i Mölndal. Pengar anskaffades genom att uppta lån med avbetalning inom 10—15 år. Någon

absolut enighet var det emellertid inte. Stämmobeslutet överklagades hos domkapitlet som dock efter många om och men fastslog beslutet den 2 maj 1860.

Först började man uppföra skolhuset vid Grevedämnet. Det var i augusti 1861. Ännu i dag kvarstår detta i nästan samma skick. I skildringar från denna tid lägger man särskilt märke till uppgiften om att barnbispisning var anordnad för "behövande skolbarn". "Middagsmåltiden" lagades i den å skolgården belägna ekonomibyggnaden.

Skolan togs i bruk 1862 och invigdes högtidligen följande år. Fyra nya lärare hade antagits. Fässbergs församling hade vid denna tid cirka 2.000 invånare och det ansågs som en stor och betydelsefull händelse med denna nya skola. Så blev också Fässberg uppmärksammat som en förebildlig kommun i skolavseende. Folkskoleinspektör C. R. Rydberg skriver bland annat därom i sin ämbetsberättelse av år 1865: "Fässbergs socken har under det sista året på ett så omsorgsfullt sätt organiserat sitt skolväsende, att det numera utgör en vacker förebild för ett väl ordnat skolsystem. År 1862 uppfördes 3:ne nya skolhus av sten, hvaraf ett i Mölndals by äger ett fritt och vackert läge och är försedt med en rymlig lekplats. Utom bostäder för lärare och lärarinnor har det fyra rymliga och ljusa skolsalar med en utmärkt skolmateriel. Från byns tvenne småskolor, förlagda på särskilda ställen, inexamineras barnen af en lärare i fasta skolan, som i Mölndals by har tvenne afdelningar, en högre och en lägre, med hvar sin lärare för gossar och hvar sin lärarinna för flickorna. I den lägre börjas med skrivning, räkning och utanläsning, hvarjämte innanläsning fortsättes. I den högre afdelningen göres alla skolans ämnen till föremål för undervisningen, med något undantag för flickorna, som i stället öfva handarbeten. Enkel gymnastik och militärofningar äro införda... De fattigaste barnen i landtförsamlingen erhålla af fattigvården beklädnad och i Mölndal middagspisning. Under vårterminen 1863 bispisades under skoldagarna vid skolans i Mölndal kokinrättning cirka 50 barn, hvilkas antal vid höstterminen nedgått till cirka 30."

Enligt ett skolrådsprotokoll av den 20 november 1862 bekostades av skolkassan undervisningsmaterial såsom läroböcker, kartor, skrivtavlor, förskrifter, pennor m. m., vilket allt utlånades.

Bland läroböckerna märkes: Dahms geografi och svensk historia, Berlins naturlära, Bäckmans läsebok och Landgrens språklära. Barnen satt på långbänkar med fem lådor i varje bänk. Dessa var försedda med hänglås efter den tidens sed. I varje sal fanns plats för 60 barn. Undervisningen pågick från 8—12 fm. och 2—5 em. Mellan respektive timmar hade man ingen rast. Först så småningom kom man underfund med, att frisk luft spelade en viss roll för hälsotillståndet. Då införde man 10 minuters raster.

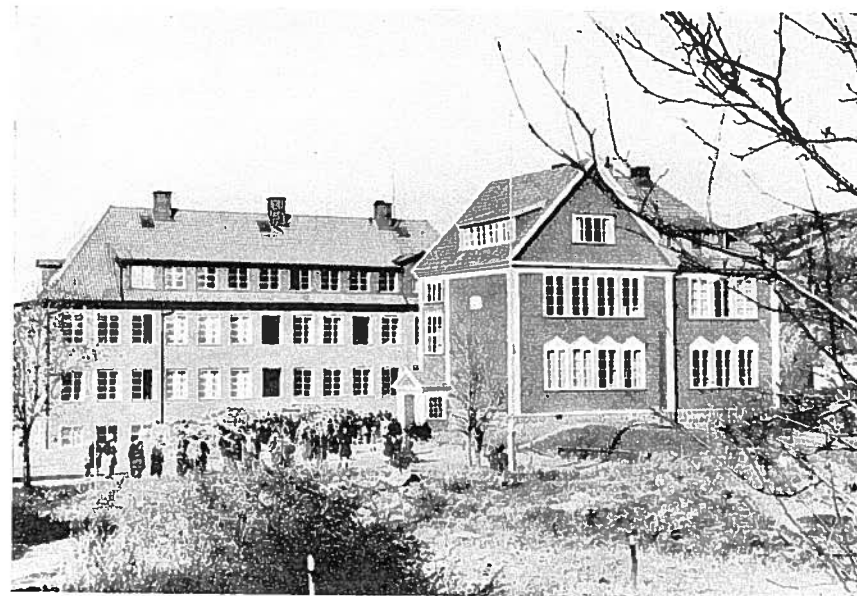
Andra skolor som tillkom under 1800-talet var Klipphöjd och Ormåås, båda nu ur bruk.

Nya tider, nya seder

Det nya århundradet kännetecknas av en oavbruten utveckling och förbättring av folkskoleväsendet i hela vårt land. Så även i Fässberg — Mölndal. Industrialismen förde mycket nytt folk till industriorterna. Arbetarna började snart mera påtagligt intressera sig för folkets skola. I samma tempo som folk flyttar in till industriorten Mölndal bygges allt flera och allt större skolhus och de därmed sammanhängande sociala välfärdsanordningarna blir tillbörligt uppmärksammade.

Trädgårdens skola stod färdig att tagas i bruk i juli månad 1900 och drog en kostnad av 70.000 kronor, en ansenlig summa efter den tidens penningvärde. Från början rymde den blott 8 lärosalar, men de var mycket rymliga och ett sextiototal elever skulle också kunna undervisas i var och en av dem. Det lär också ha förekommit så stora klasser.

En av de äldsta folkskolebyggnaderna i Fässberg påstås vara småskolan i Krokslätt. Ursprungligen fanns i huset endast en enda sal men 1903 ordnade man med två salar samt ett avklädningsrum. Snart visade sig emellertid dessa utrymmen alldeles för otillräckliga. År 1907 uppdrogs på skolrådssammanträde "åt G. Danielsson, K. Belfrage och Emil Baaz att utse lämplig plats för nya folkskolan i Krokslätt". År 1910 ansluter sig skolrådet till förslag om bygge och följande år stod skolan färdig och kostade 110.000 kronor. Från början avsåg skolan att inrymma 10 lärosalar och ett materialrum.

I Toltorpsdalens folkskola ha många mölndalsbor lärt sig sitt ABC.

I källaren var gymnastiksal, träslöjdssal, handarbetssal, skolkök, lärarrum och pannrum. I tredje våningen inrymdes två lärarbostäder, en vaktmästarbostad och en lärosal. På senare år har lärarbostäderna omändrats till lärosalar.

Uppe på höjderna ovanför Papyrus och Forsåkers fabriker hade vuxit upp en hel liten stadsdel. Här krävdes en ny skola och år 1912 beslutades bygga här för en kostnad av 26.000 kronor. Man gick raskt till verket och redan året därpå stod Ryets skola färdig och togs omedelbart i bruk. Det var 4 lärosalar och 2 lärarinnebostäder.

Under de första krigsåren 1915—1916, då bostadsbristen i Göteborg gjorde sig alltmer kännbar; sökte sig många familjer till egna hemsområden i omgivningarna. Toltorpsdalen blev en eftersökt plats. Man fick här bygga som man ville. Ingen stadsplan fanns och inga byggnadsförbud eller krångliga stadsingenjörer... Visserligen fanns heller inga vägar att köra fram byggnadsmaterialet på, men sådana svårigheter kunde övervinnas av starka armar och en seg vilja. Snart klättrade fullt av små hus upp efter dalens branta

väggar. Barn kom till världen och snart skulle de gå i skolan. Det blev Fässbergs skolstyrelse som fick ordna den saken. År 1917 inköptes en tomt lämpad för skolbygge. Arbetet påskyndades och snart stod skolan färdig. Inventarier inköptes, lärare anställdes och skolan kunde börja. Först tillämpades E-formen, men redan 1919 anordnades skolan efter B-form och efter ytterligare några år hade barnantalet stigit så att A-form kunde anordnas.

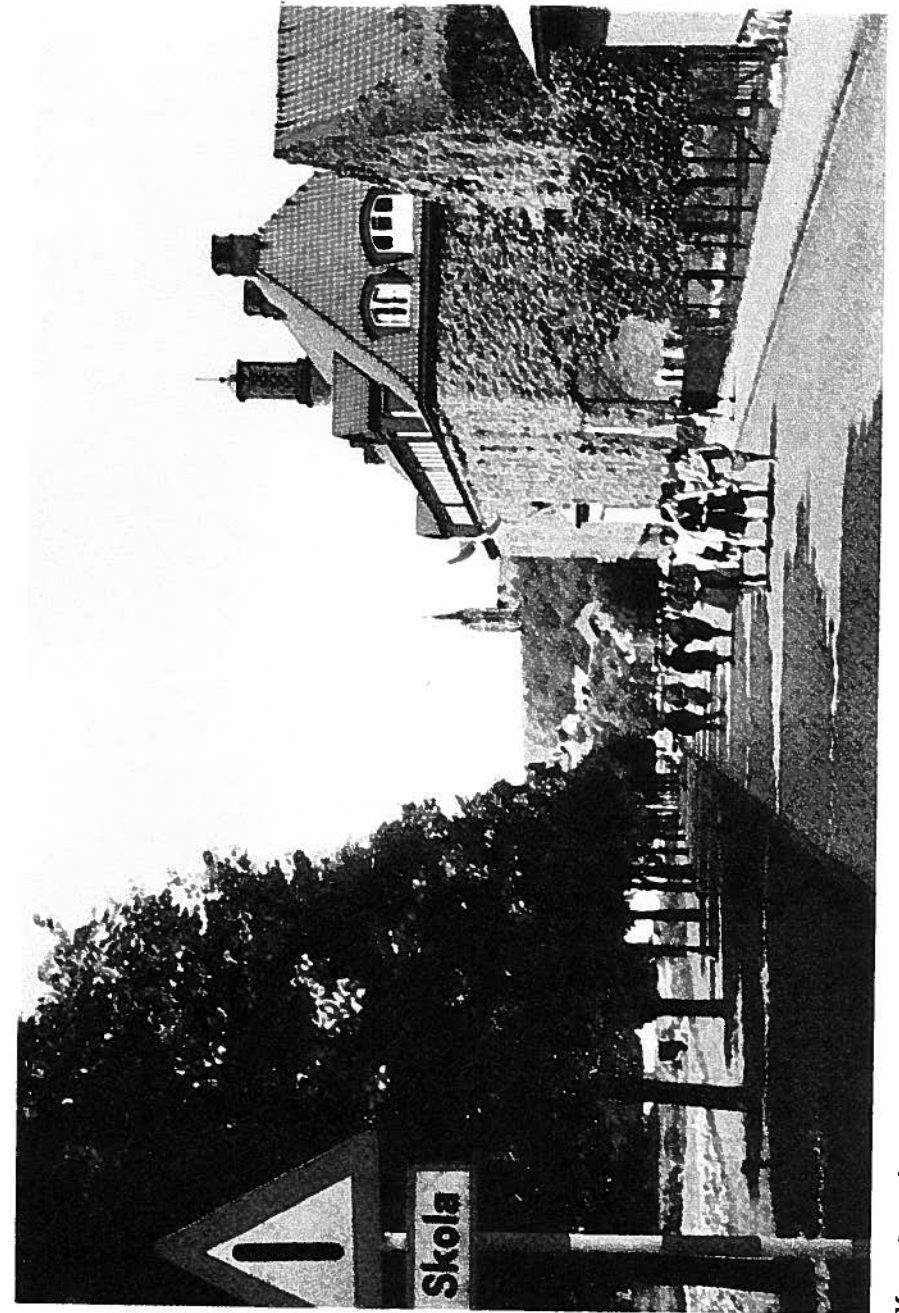
Bebyggelsen i Toltorpsdalen växte emellertid alltmer. Vågar nyanlades och snart fann de som förut hade skrattat åt nybyggarna och kåckbebyggelsen, att det blivit ett riktigt vackert egnahemsområde. Inflyttningen ökade, barnantalet växte och snart var det första skolhuset för litet.

År 1929 framlades första förslaget i skolstyrelsen om tillbyggnad. Det kostnadsberäknades till 143.000 kronor. År 1930 inköptes tomtmark för 3.500 kronor och året därpå fick byggnadskommittén i uppdrag att påbörja byggandet. Den 9 januari 1932 invigdes skolan högtidligen och hade då kostat 185.590 kronor.

Centralskolan

År 1922 hade Mölndal blivit stad. Folkmängden ökades för varje år och därmed också barnantalet i skolorna. Duplicering måste i allt mer ökad omfattning tillgripas. I Trädgårdens skola var det värst. Där duplicerades i alla salar. En klass på förmiddagen och en på eftermiddagen.

Redan 1916 hade förslag framkommit och planer på en ny skola diskuterats. Stadsfullmäktige upplät tomt på Norénska ängen och 1923 påbörjades det nya skolbygget. Den 4 mars 1925 stod skolan färdig att invigas. Den nya skolan skulle heta Trädgårdsskolan, vilket namn emellertid senare ändrades till Centralskolan. En hel del gåvor hade skänkts till skolan såsom tavlor, böcker, porslin, duktyg m. m. Den nya skolan som var det största skolbygget i Mölndal inrymde inte mindre än 26 salar förutom specialsalar, materialrum och folkskoleexpedition. I byggnaden är dessutom inrymt kommunal badinrättning och bostad åt vaktmästare.

Murgönan har trollat bort Centralskolans legelfärg.

”*Allt utom min läxa . . .*”

De läro- och läseböcker som användes i folkskolan under första halvseklet var nog allt annat än ”lätt och lustig läsning”. Mången minns nog säkert i alla fall sin barndoms skolböcker med kärlek. I all synnerhet torde detta vara fallet med den gamla Folkskolans läsebok. Den förr vanliga utantilläsningen av katekes och biblisk historia, ja även svensk historia, bidrog väl ej till att skapa något större intresse för böckerna ifråga, men med åren kom väl oftast i alla fall en vidare och allvarligare syn på skolböckerna liksom på skolan i sin helhet.

Senare tiders läro- och läseböcker torde väl i ovan berört avseende ha avsevärt förbättrats. Nils Holgersson kom som en regnskur till en torkande läseboksvärld och Grimbergs historia innebar en revolution på historieundervisningens område. De infördes i Fässbergs skolor 1906 resp. 1910 och sedan följde hela raden av moderna skolböcker.

År 1908 beslöt skolrådet att ”låta barnen i skolan hädanefter räkna och skriva på papper i stället för griffeltavlor”, och 1923 beslöt man ”utlämna fri material till alla skolbarn”. Senare på året beslöt man att även fria läroböcker skulle tillhandahållas alla barn. Förut hade endast de fattigaste fått fria läroböcker och material, vilket förhållande var en ständig källa till förtret och en alldeles onödig gradering av barnen i förmögenhetsavseende.

Tidvis hade man tillämpat att skänka barnen läsebok och testamente. Det var vid sekelskiftet. Andra tider gav man dem endast psalmbok.

I slutet av det gamla seklet fanns i skolorna endast några få planscher över djur. Så småningom utökades emellertid bildmaterialet med allt fler planscher och så kom skioptikonapparaten som betydde en enastående framgång för den åskådliga undervisningen. Snart följde baloptikonapparaten som gav läraren tillfälle att visa vykort, bilder ur böcker, teckningar o. s. v.

Filmföreställningar anordnades redan 1912 och förekom sedan sporadiskt tills skolstyrelsen år 1942 inköpte egen filmapparat och anslog medel till förhyrning av skolfilm. Skolradioanläggning installerades i Toltorp 1937, i Centralskolan, Krokslätt och Kärra 1939.

Varför skulle inte grabbarna få lära sig baka bullar? Denna slags undervisning har visat sig ge verkligt goda resultat. Pojkarna har ångan uppe och bullarna ser ut att bli riktigt ätbara.

Skolanordningar

På 1800-talet började skoldagen kl. 9 på morgnarna och man hade en och en halv till två timmars middagsrast. Man hade då lördagen fri utom flickorna som hade handarbete. I början av 1900-talet ändrades detta förhållande därhän, att man började kl. 8, fick kortare måltidsrast och läste även på lördagar.

I och med att radion blev allt vanligare i hemmen och barnen inte kom i säng förrän efter 10 på kvällen, restes emellertid krav på att skolan skulle börja kl. 9 så att barnen fick längre nattsömn. Man gjorde en rundfråga till föräldrarna, och i enlighet med de önskemål som härvid framkom beslutade man återgå till 9-början. Det var år 1935.

Obligatorisk sjunde klass inrättades 1938 efter att ha varit frivillig sedan 1932. Dessförinnan hade förslaget emellertid varit uppe flera gånger, tidigast år 1913.

Frivillig åttonde klass inrättades 1943, varvid läroplan upp-gjordes så att en tredjedel av lärotiden kom på praktiskt arbete.

Den obligatoriska fortsättningsskolan som förut var tvåårig blev efter inrättandet av sjunde skolåret ettårig och har alltsedan varit förlagd till sommarmånaderna.

År 1913 föreslogs inrättande av en särklass "för klen begåvade och efterblivna barn". Så blev emellertid ej skolrådets beslut denna gång. Man gick i stället i författning om att dela upp klasser, där barnantalet var över 50.

Förslaget kom emellertid upp igen 1924 och följande år inrättades hjälpklass för klass 3. År 1931 föreslogs i skolstyrelsen inrättandet av hjälpklass även i småskolan, och nästa läsår förverkligades detta förslag. Då uppdelades på försök i Centralskolan även normalklasser i A- och B-linjer. Detta försök ledde emellertid ej till senare efterföljd. Vid möte med lärarkåren beslutade man uttala sig mot fortsatt uppdelning.

Bland övningsämnen som mera sporadiskt varit införda i folkskolorna må nämnas skomakerislöjd vilken var anordnad från 1912 några år framåt.

Handarbete för gossar var första gången anordnad 1911 för klass 2. Senare blev det 3:dje klassens gossar som kom att åtnjuta denna förmån.

Förslag om undervisning i skolträdgårdsskötsel var uppe först 1912. Något tiotal år senare infördes ämnet frivilligt i klass 5, men blev icke den fullträff man hade väntat, utan nedlades efter något år. Pappslöjd var från och med 1924 anordnad i Toltorpsskolan några år framåt.

När frågan om skolköksundervisning för gossar först framkom mottogs den med stor skepsis. Den anordnades trots allt för sjunde klass gossar 1936 och har kommit alla tvivlare på skam. Både föräldrar och pojkar har varit belåtna med anordningen.

Skolbiblioteket var först anordnat som klassbibliotek. Så småningom centraliserades det och fick anslag av kommun- och statsmedel. I Centralskolan inrymdes det till en början i en källarlokal, men flyttades år 1944 till en större och lämpligare lokal.

Timlig näring

Redan när den första fasta skolan vid Grevedämnet kom i bruk hade man där ordnat med barnbispisning. I protokollet kan man efter denna tid här och där finna anteckningar om anslag till samma ändamål. Vissa tider tycks verksamheten ha varit nedlagd, för att i tider av arbetslöshet och nöd tagas upp igen. Initiativet togs ofta av skolrådet direkt, men en gång, år 1909 var det en skrivelse från Fässbergs kommunalförenings Hjälpkommitté som låg till grund. I denna skrivelse framställdes begäran om att skolrådet måtte "1.) upplåta skolkökens lokaler och attiralj för bispisning av undernärda, fattiga barn, och 2.) att 100 kronor i månaden måtte ställas till förfogande härför."

År 1928 anslogs 2.000 kronor till barnbispisning, år 1932 7.000 kronor och år 1944 cirka 18.000. Kostnaden per barn och portion var de senast nämnda åren respektive 39,9 öre och 50,9 öre.

År 1944 beslöt skolstyrelsen att servera lagad mat; hittills hade man nöjt sig med smörgås och mjölk. Efter nödvändiga omändringsarbeten kunde sistnämnda beslut förverkligas först från och med våren 1946.

I dagarna har en ny kunglig förordning trätt i kraft, varigenom alla barn inom en övergångstid av 5 år skall erhålla förplägnad i skolan. Redan nu har genom de nya lokalerna i Trädgårdsskolan möjligheter beretts till bispisning av ett avsevärt större antal än förut, och meningen är att alla barn som inte hinner hem på en entimmas rast skall få delta i barnbispisningen.

Två par skor om året skulle barnen vid Holtermanska barnhemmet få enligt donators bestämmelser. När staden sedermera övertog tomt och byggnad bestämdes att en del av donationens avkastning skulle användas till fattiga skolbarns beklädnad.

I denna anda ha stadens fäder alltid upptagit anslag till beklädnad av skolbarn "vars målsmän haft begränsade inkomster". Anslaget var 1945 5.000 kronor.

Till skolresor har avgående klasser hjälp av skolstyrelsen. För detta ändamål har 500 kronor anslagits under de senaste fem åren.

Hälsovård

I protokoll från 1800-talet påträffas en och annan anteckning om barn som beviljats fri läkarvård på skolans bekostnad. I andra fall återigen hänvisas till fattigunderstöd. 1904 beslöt skolrådet om "läkarundersökning av sådana barn som äro fysiskt svaga och sjukliga på bekostnad av skolkassan då läkarhonorar ej på annat sätt kan erhållas".

År 1914 beslöt man göra en utredning om läkarundersökning av alla barn i folkskolan, och följande år antogs reglemente för läkarundersökning och tillsattes den förste skolläkaren för distriktet. Mellan åren 1926—1932 låg verksamheten nere men då upptogs den på nytt. Läsåret 1943 anställdes särskild skolsköterska och från och med hösten 1945 också särskild skolläkare. Särskilda t. b. c.-undersökningar har genom dispensärläkarens försorg varit anordnade från 1938. År 1912 utreddes frågan om ordnad tandvård för skolbarn. Redan året därpå upprättades den första skoltandkliniken i Fässberg. Denna verksamhet är sedan i oavslutlig funktion under åren, utvecklas, förbättras, får nya lokaler, byter personal och får allt högre anseende bland barn och föräldrar. Från november 1944 behandlas folkskolans lärjungar genom folktandvården.

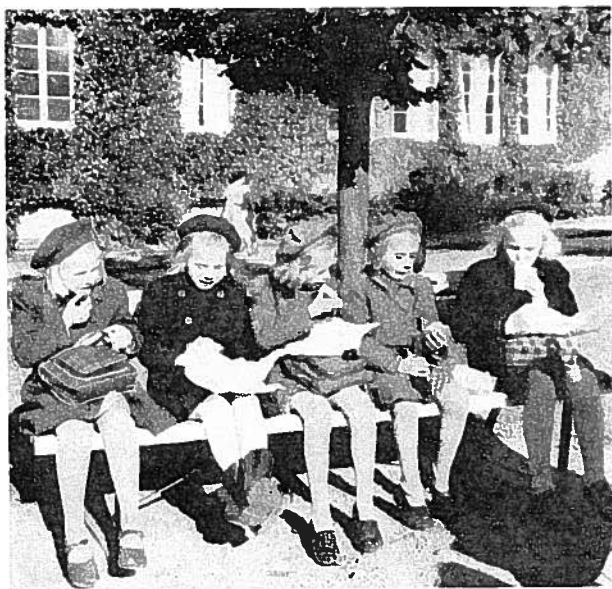
Folkskoleinspektören yrkade i en skrivelse år 1908, att skolbad måtte anordnas i distriktets folkskolor. Man beslutade emellertid låta ärendet vila och tillsatte en kommitté. När det nya skolhuset i Krokslätt var färdigt, hade man beaktat inspektörens synpunkter och anordnat skolbad i källarvåningen. Riktigt löst blev denna fråga emellertid först i och med den nya Centralskolans tillkomst. Där finns ett modernt skolbad och hit har också distriktets skolbarn fått resa och bada en gång i månaden, i den mån inte koks- och vedransonering lagt hinder i vägen.

Nykterhetsundervisningen har legat skolstyrelsen varmt om hjärtat. År 1905 läser man i protokollet om hur skolrådet inköpt särskilt material "för undervisning om rusdryckernas skadliga verkningar". Senare har vid flera olika tillfällen både böcker och planscher i ämnet inköpts och nykterhetsfilm förevisats. Denna undervisning fick ju ny aktualitet i samband med förordningen om trafikundervisning i skolorna.

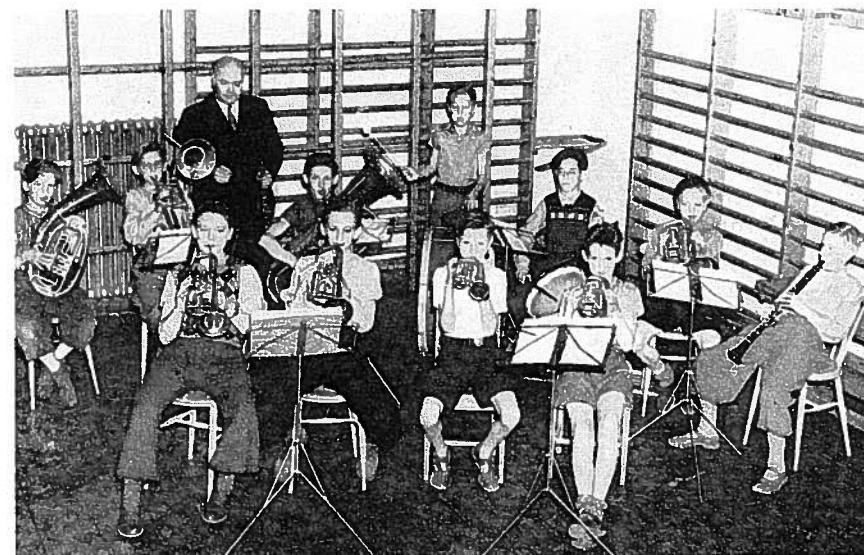
Då de "nya ämnena" trafikundervisning, friluftsdagar och sexualundervisning infördes har skolstyrelse och lärarkår genom föredrag och demonstrationer gjort sig förtrogna med denna slags undervisning och genom anskaffande av material och läroböcker sökt uppnå bästa möjliga resultat.

Koloniverksamheten som ju bedrivits utanför skolans timplan har varit föremål för stort intresse från personer både inom och utom skolan.

Det tycks emellertid numera förefinnas mindre behov av barnkolonier. Då man förr fick cirka 300 ansökningar, får man nu endast något hundratal. Statens Järnvägars semesterresor, den förlängda arbetarsemestern, den höjda levnadsstandarden som bland annat tar sig uttryck i byggandet av egna sommarstugor, har troligen medverkat till detta resultat.

Det är inte utan man får mallust, då man ser denna strålände aptil. Småflickorna utanför Centralskolan tycks trivas.

I folkskolan undervisas barnen även i att hantera blåsinstrument.

Horn, stråkar och piano

Vem minns inte den lille trumslagaren i Barnens Paradis? Det var från Mölndal de kom, de käcka pojkmusikanterna på Göteborgsutställningen 1923.

Uppe på Klipphöjds skola hade magister Bernhard Pettersson börjat lära några folkskolepojkar att blåsa i horn. Det var ungefär vid tiden för Mölndals stadsblivande. När Göteborgsutställningen kom fick de sin chans till utbildning och uppträdande. Särskild lärare anställdes som lärde dem blåsa riktigt dragligt tills de skulle uppträda som vaktparad i Barnens Paradis. I Mölndal uppträdde de vid högtidliga tillfällen t. ex. vid Centralskolans och Länslasarettets invigning. Folkskolestyrelsen anslag 350 kronor till instrument.

Mölndals stråkorkester bildades hösten 1923 på initiativ av överlärare E. Lindstrand. Ett 20-tal barn ur folkskolans övre klasser deltog i undervisningen. Några instrument skänktes och pengar till andra tiggdes ihop.

När eleverna slutade skolan kom de till andra musikkapell och någon ny uppsättning kom i likhet med vad gällde för blåsorkestern inte till stånd.

Den musikundervisning som numera bedrivs ligger liksom föregångarna ej inom skolans timplan. Genom samarbete med Möln-dals Musiksällskap har under första arbetsåret 1945—46 goda lärarkrafter kunnat ställas till förfogande av Statens Arbetsmarknads-kommission. Det har meddelats undervisning i pianospel för ett 90-tal elever och i stråk- och blåsinstrument för vardera c:a 30 elever.

Det är att hoppas, att skolmyndigheterna skall finna möjlighet att ställa medel till förfogande för en planmässig, till den övriga undervisningen fogad och anpassad musikundervisning.

Skolföreningar och tidningar

Fässbergs skolförening, senare Möln-dals skolförening, är den äldsta lärarsammanslutningen i vårt samhälle. En titt i dess protokollsbok talar om för oss att det var nästan uteslutande skolfrågor som behandlades på deras sammanträden. Många är de framställningar i skolförbättrande syfte som från detta håll gjorts till skolans myndigheter.

Av senare sammanslutningar märkes Möln-dals Lärarklubb, en lokalavdelning av Sveriges Folkskolläraryförbund. Det fackliga inslaget är här mera påtagligt. Klubben har som uppgift att föra fram frågor av pedagogisk art till diskussion, men strävar också att bevaka sina medlemmars och sin kårs rent ekonomiska och rättsliga ställning.

En förening bland lärare och elever är Möln-dals skolors gymnastik- och idrottsförening. Genom denna är skolbarnen anslutna till Riksidrottsförbundet och Sveriges skolungdoms gymnastik- och idrottsförbund och kan härigenom efter avlagda prov erhålla skol-idrottsmärket. Ett hundratal sådana prov erövrats årligen.

Skolbarnstidningen Kart utgavs åren 1922—38 med ett nummer årligen före jul. Den innehöll små uppsatser och teckningar av barnen. Julhälsningar och annonser inbragte det goda nettot av c:a 2.000 kronor årligen. Tidningen nedlades vid världskrigets utbrott.

Lärartidningen Kritan utkom åren 1923—24 med tillsammans 14 nummer. Den redigerades av möln-dalslärare och innehöll förutom aktuellt skolnytt, även redogörelser och historik över skolväsendet i Möln-dal.

Mot nya mål

Av det anförda torde framgå att utvecklingen inom folkskolan i Möln-dal gått framåt med stormsteg. Detta har ej minst varit fallet under tiden efter stadsblivandet.

De styrande har med vaken och kritisk blick för det nya i tiden anpassat skolan efter de krav som ställts på den. Just i dagarna för 25-årsjubiléet planerar man ny skolbyggnad i Sörgården, där barnantalet inom några år väntas kräva större utrymmen. Skol-gårdarna som är små och otidsenliga, planerar man att förbättra och nya lekplatser behöver inrättas.

Skolböckerna, vilka hittills endast utlämnats som lån under skoltiden skall hädanefter bli barnens egna och får följa dem hem efter slutad skoltid.

Snart kommer barnbespisning för alla barn att vara förverkligad, och snart nog kommer alla barn som så önskar att kunna få tillbringa någon tid av sommaren på landet.

Tiden står ej still. Utvecklingen går ständigt framåt. Skolmyn-digheterna i Möln-dal står beredda att följa den.

Kommunala mellanskolan är inte direkt någon vacker byggnad. Men det skall heller icke dröja så värst länge förrän staden skaffat ungdomarna en ny realskola.

Kommunala mellanskolan blir statlig samrealskola

Mellan åren 1882 och 1924 tjänstgjorde Götiska Förbundets skola i Mölndal såsom högre folkskola. Den första tiden vann endast manliga elever inträde. Lärokursen var två-årig med en "nedre" och en "övre" avdelning. På 1890-talet minskade emellertid lärjungeantalet starkt, mycket beroende på de svåra ekonomiska förhållanden som rådde i Mölndals by på den tiden. De årliga stipendier eleverna dessförinnan erhållit ur den Franckeska donationen upphörde nämligen nu och då blev det endast få förunnat att ha råd med ytterligare skolgång. Genom en omläggning av lärokurserna och en övergång till samskola 1899 sköt emellertid elevantalet snart åter i höjden. 1901 uppgick sålunda detta till 45. Götiska Förbundets skola var en s. k. allmän högre folkskola.

De första decennierna på 1900-talet ökades folkmängden i Mölndal mycket hastigt. 1924 bodde det över 15.000 människor inom samhället. Det är klart att det i denna situation skulle uppstå ett behov av en skola som kunde meddela kunskaper motsvarande dem som statens realskolor då gav. I maj månad 1924 föreslog

därför styrelsen för skolan stadsfullmäktige att den dåvarande två-åriga högre folkskolan skulle utbyggas till en fyra-klassig i syfte att efter några år omläggas till en kommunal mellanskola. Förslaget gick enhälligt igenom i fullmäktige.

Nu omarbetades undervisningsplanen i anslutning till den för kommunala mellanskolor och fyraåriga realskolor gällande, och läsåret 1925—26 utbyggdes skolan med en tredje klass och året därpå med en fjärde. Lärjungarna i denna avlade sin examen som privatister vid dåvarande Högre realläroverket i Göteborg. Från och med 1 juli 1927 har därefter skolan anordnat realskole-examen enligt gällande bestämmelser.

Åtskilliga av de utexaminerade har gått till fortsatta studier, även akademiska. Det visade sig emellertid att de avgjort flesta föredrog förvärvsarbete och detta även i sådana fall där förutsättningarna för fortsatta studier var de allra bästa. I stor utsträckning tog eleverna anställning inom affärlivet. Med anledning därav beslöt styrelsen att vid skolan söka få en s. k. inbyggd handelslinje. Stadsfullmäktige godkände förslaget samt åtog sig de därmed förenade förpliktelserna. Sedan även Kungl. Maj:t godkänt detta kom den nya linjen till stånd från och med läsåret 1938-39, och då den endast berörde de båda högsta klasserna kunde linjens lärjungar avlägga praktisk realexamen från inbyggd handelslinje första gången vårterminen 1940; därefter har skolan årligen anordnat såväl realexamen som praktisk realexamen.

Med undantag av två lärjungar i vardera skriftliga och muntliga provningarna har under hela tiden samtliga examinander godkänts i realexamen och praktisk realexamen. I medeltal har 17 å 18 lärjungar utexaminerats årligen och enligt sista katalogen var hela lärjungeantalet 127, vilken siffra ligger något över medeltalet för de tio sista åren. Visserligen kunde under några krigsår inga parallellavdelningar inrättas i de lägre klasserna, men med hänsyn till Mölndals invånareantal måste båda siffrorna anses som synnerligen låga. En starkt bidragande orsak torde få sökas i närheten till Göteborg, vars läroanstalter lockar studiebegävnarna från folkskolans fjärde klass till den femåriga realskolan och från mellanskolans tredje till det fyraåriga gymnasiet. Ett givet önskemål vore därför att få även en femårig linje — eller den motsvarighet därtill

som den väntade nya skolorganisationen kan komma att erbjuda.

Från och med den 1 juli 1945 är skolan under succesiv ombildning med en klass årligen till statlig samrealskola varför den blir helt övertagen av statsverket 1948. Därefter inskränker sig kommunens förpliktelser gentemot skolan till åtagandet att tillhandahålla lokaler, inredning och möbelutrustning m. m. vilket utgjorde villkoret för förstatligandet.

Emellertid synes stadens beslutande myndigheter icke heller i fortsättningen ämna inskränka sitt intresse för skolan till detta minimum. Den 20 juni 1946 beslöt t. ex. stadsfullmäktige att t. v. under ombildningstiden såsom förut helt bekosta utgifterna för skrivmaterial, trycksaker m. m.; samrealskolan kommer därför att kunna starta som helt statlig med en ej föraktlig grundfond i sin biblioteks- och materialkassa. Då det är denna kassas behov som bestämmer möjligheten att hålla terminsavgifterna låga torde dessa ej heller efter 1948 behöva bli alltför betungande. I detta sammanhang bör kanske nämnas att möjligen inom en snar framtid alla terminsavgifter vid läroverken kommer att avskaffas.

Stadsfullmäktige har också beslutat att lärjungarna från Mölndal skulle såsom förut även åtnjuta förmånen av fria böcker och fri undervisningsmaterial. Frågan är nu om inte staden rent av är den första i landet som berett denna förmån åt barnen upp till realskolestadiet! Det är Götiska Förbundets fonder som i första hand utgjort förutsättningarna härför, men i den mån dessa ej räckt till har uttaxerade medel fått ställas till förfogande.

När skolan utbyggdes med en tredje klass räckte lokalerna i Götiska Förbundets fastighet icke längre till, och skolan flyttade till folkskolans byggnad, "Trädgårdens skola", vid den nya Centralskolan. De lokaler skolan disponerar fyller kanske icke alla moderna anspråk, men i jämförelse med många andra kommunala mellanskolors av den storleksordningen är de ingalunda föraktliga. Till läsåret 1927—28 vidtogs en genomgripande omändring och renovering. Centralskolans gymnastiksalar användas även av samskolan.

En nybyggnad för skolan har länge varit på tal och skulle givetvis hälsas med glädje — säkerligen inte minst av folkskolan. Den tilltänkta skolans placering ingår f. ö. i den utlysta arkitektävlingen om utformandet av Mölndals centrum.

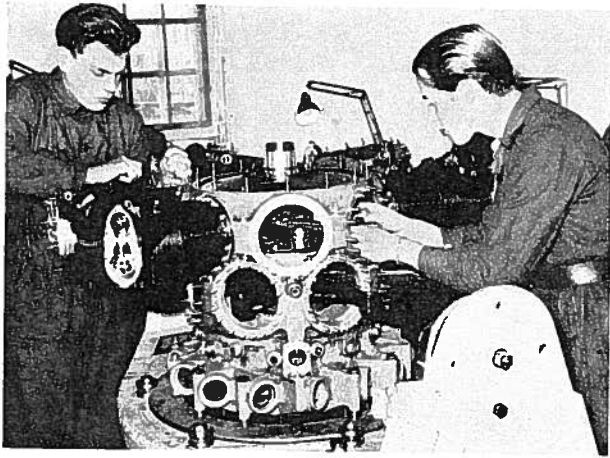
*Tapetserareyrket
är intressant—och stolarna
blir granna och bekväma.*

Yrkesskolorna utvecklas i snabbt tempo

Yrkesutbildningen i Mölndal har under de sista femton åren omfattats med stort intresse från stadens sida. Tusentals ungdomar har under denna tid utbildats, de flesta mölndalsbor, men även ungdomar från andra orter. De kommunala Lärlings- och Yrkesskolorna har kort sagt blivit en succé, vilket man också kan säga om den likaledes kommunala Verkstadsskolan samt den statliga Flygmekanikerskolan.

Den 8 mars 1931 beslöt stadsfullmäktige enhälligt att inrätta en ny skola i staden, nämligen Mölndals stads skolor för yrkesundervisning. I maj månad samma år fastställde skolöverstyrelsen reglemente för skolan, vilken trädde i verksamhet från och med höstterminen 1931, huvudsakligen som lärlingskola. Men innan vi fortsätter relaterandet av skolornas utveckling skall vi ge en förklaring på de olika "skolformer" som här existerar sida vid sida.

Med verkstadsskola förstås här en skola helt i linje med varje annan normal dagskola. I denna går eleverna ett visst antal år och

Krångligt maskineri! Ja, visst, men grabbarna ger sig inte. De tänker ta sina betyg vid flygmekanikerskolan och därför lär de sig också var muttrarna skall placeras.

Det råder säkert ingen tvekan om att dessa elever skall bli bra flygmekaniker.

placeras efter utbildningstiden på sina respektive verksamhetsfält. I Mölndal finns det f. n. såväl en kommunal verkstadsskola som en statlig, d. v. s. en av staten finansierad sådan. Med lärlingsskola och yrkesskola förstås däremot i detta fall skolor som utbildar sina elever på aftonen genom anordnandet av ett visst antal kurser i olika ämnen. Mölndal har en sådan skola av vardera slaget.

Den ovan nämnda Lärlingsskolan som kom till 1931 var inrymd dels i nuvarande Kommunala mellanskolans lokaler, dels i Central-skolans. Från och med läsåret 1934—35 tillkom Verkstadsskolan. I denna senare utbildade man till att börja med snickare, metallarbetare, elektriker, handskmakare och handsksömmerskor.

Från och med vårterminen året därpå utvidgades Verkstadsskolan högst betydligt. Skolöverstyrelsen anbefalldes nämligen då lands-tinget att uppta en omfattande yrkesutbildning för länets manliga, arbetslösa stenhuggarungdom i åldern 16—24 år. Erbjudandet att medverka till förverkligandet av denna uppgift gick förutom till Uddevalla och Lysekil även till Mölndal. På detta sätt kom verkstadsskolan att bli statlig och för ett belopp av 78.000 kronor inköpte staden den s. k. Terracottafabriken, dit skolverksamheten nu förlades. Tidigare hade man hållit till i förutom de tidigare nämnda skollokalerna även i fastigheten "Monopol" vid Kvarnbygatan 65. Den 7 januari 1936 anlände första omgången elever omfattande 127 manliga och 20 kvinnliga ungdomar.

Ett flertal avdelningar var i verksamhet redan från början. Man utbildade eleverna till bilmekaniker, byggnadssnickare, elektriker, radiomontörer, instrumentmakare, mekaniker, motorskötare, murare, målare, skräddare, smeder, modellsnickare, möbelsnickare, svetsare och tapetserare samt handskmakare, handsksömmerskor, körsnärer och pälssömmerskor. Den 31 mars 1937 nedlades avdelningen för motorskötare, varvid samtliga elever erhöll förmånliga anställningar, de flesta vid S. J. Den 30 juni 1938 nedlades avdelningarna för körsnärer och pälssömmerskor och under vårterminen 1939 avdelningarna för handskmakare och handsksömmerskor.

Under läsåret 1943—44 omorganiserades skolan på nytt. Denna statliga undervisning för viss arbetslös ungdom upphörde och i stället organiserades en flygmekanikerskola med åtta flygmekanikeravdelningar samt sex specialavdelningar. Avdelningarna för bil-

mekaniker, målare, skräddare och modellsnickare nedlades och i samband härmed övergick avdelningarna för elektriker och möbelsnickare till kommunal verkstadsskola.

För närvarande ligger det alltså till på det sättet att staden innehar en kommunal verkstadsskola som utbildar sina elever på en tid av mellan två och fyra år till elektriker och möbelsnickare. Denna skola sysselsätter två ordinarie lärare. Vid sidan om denna innehar staden dels en lärlingsskola, dels en yrkesskola. Här sker undervisningen som nämnts på aftnarna. Inträdesfordringarna i den förstnämnda skolan är att ha fullgjort fortsättningsskoleplikten och helst vara anställd i det yrke kursen avser, i den senare att ha genomgått lärlingsskolan eller ha fyllt minst sjutton år och under minst två år ha praktiserat i det yrke kursen avser. I Lärlingsskolan anordnas kurser i handel och korrespondentutbildning. Man utbildar även mekaniker, elektriker, radiotekniker och snickare. Dessutom anordnar man kurser i husligt arbete, bakning, konservering, linne- och klädnadssömnad. I Yrkesskolan ger man fortsättningskurser i maskinskrivning och stenografi. Gassvetsning, el. ljusbågssvetsning och byggnadsteknik står också upptaget på schemat. Fortfarande bedrivs undervisningen i fastigheten "Monopol" samt i Centralskolan.

Den statliga flygmekanikerskolan återigen utbildar ungdomarna till flygmekaniker på två år. I denna utbildning ingår dock kortare utbildning i en del specialavdelningar, detta med anledning av att en elev under utbildningens gång skall kunna slå över till ett område som speciellt kommit att intressera honom, men också i händelse han inte skulle söka eller antagas till flygvapnet dock skall kunna utnyttja sina kunskaper från skolan för anställning vid civil flygindustri eller annan mekanisk verkstadsindustri. Sålunda utbildas ungdomarna eventuellt till plåtslagare, radiomontörer, smeder, snickare, svetsare, verktygsskötare och tapetserare. Femton lärare är anställda vid Flygmekanikerskolan. Skolan ombesörjer inackorderingar för sina elever och statsstipendier går att erhålla för behövande i så stor utsträckning att undervisningen blir kostnadsfri.

Sedan yrkesskolornas start i Mölndal har 1.526 elever varit inskrivna i den statliga Verkstadsskolan, medan 3.034 ungdomar utbildats i Lärlings- och Yrkesskolorna.

Välsorterat bibliotek lånar ut 86,523 band

Det var år 1863 på en sockenstämma som det första förslaget om grundandet av ett folkbibliotek för Mölndal väcktes. Medel till bokinköp skulle tas av då införda hundskattemedel till ett belopp av 100 r:dr riksmünt. Beslutet väckte emellertid starkt motstånd och redan månaden därpå inkom förslag att upphäva förut fattat beslut, "ty det är i hög grad obetänksamt att använda en så avsevärd summa till ett så onyttigt ändamål". Biblioteksvännerna segrade dock och de lyckades vid en sockenstämma 1864 få höjt anslaget för biblioteket till 131 r:dr riksmünt. Då tillsattes också den första biblioteksstyrelsen med det förnäma namnet "Direktionen för sockenbiblioteket". Den bestod av doktor R. Sjöström, en varm folkbildningsvän, bibliotekets förste donator, disponent Francke, samt postmästaren-skolläraren J. A. Öman.

De enda anteckningar som finns kvar från 1800-talet är årsberättelserna för åren 1875 och 1876. Dessa vittnar om bibliotekets stora popularitet bland befolkningen. Så skrives i 1875 års redogörelse att de "talrikaste lånen hafva förekommit på Lördagar, då vanligen 100 och 150 lånsökande infunnit sig". Men biblioteket hade också sina vedersakare, ty i samma års redogörelse heter det "hvaraf framgår att Biblioteket flitigt och med stor begärlighet begagnas ehuru uppmaningar till motsatsen icke saknats".

Det enda man sedan vet om biblioteket är stämmoprotokollens växlande anslagsbelopp. År 1888 erhöll biblioteket 200 kr. i anslag. Detta belopp erhöles sedermera årligen till 1894, då beloppet ökades till 300 kr. Samma år den 1 april förstördes biblioteket genom elds-

våda. Det var vid den stora branden då Delbancos oljeslageri förhärjades av eld.

Vid denna tid synes det icke rätt något större intresse för biblioteksfrågan. När brandstodsbeloppet utbetalades, väcktes förslag på sockenstämma att använda dessa medel till inköp av en brandspruta. Så långt gick det dock inte utan medlen fonderades för att utgöra premier åt begåvade skolbarn. Senare överfördes de på Stadsbiblioteket.

”Mölnalds Arbetarinstitut” vilket bildades år 1896, hade på sitt program även biblioteksfrågans lösning. År 1900 upptog biblioteket sin verksamhet, då det erhöll ett anslag av 400 kronor. År 1906 erhöles det första statsanslaget på 75 kronor.

Under hela den följande tiden fram till stadsblivandet och vidare till år 1926 förde biblioteket en tynande tillvaro. Budgeten steg under dessa år från c:a 500 kronor till omkring 2.000 kronor. Från 1906 till 1913 utgick statsanslag med 75 kronor per år, under åren 1914—1930 med 400 kronor per år.

År 1926 fick biblioteket överta Götiska Förbundets skollokaler. Detta gav möjligheter till en snabbare utveckling. Ännu större betydelse fick 1930 års biblioteksreform, då statsanslagen höjdes väsentligt.

Utlåningen under åren 1875—1876 var mycket stor, 22.000 respektive 14.483 band. Därefter föreligger inga uppgifter förrän år 1903, under vars första halvår utlånades 1.268 band. Därpå steg den långsamt. År 1927 var den uppe i 10.527 band, ett resultat av att biblioteket inflyttat i sina nuvarande lokaler. År 1933 deponerades boksamlingar från Arbetarnas Bildningsförbunds Studiecirkelbibliotek och logen Gustav II Adolfs bibliotek i Stadsbiblioteket för gemensam utlåning. År 1940 överlämnades dessa boksamlingar som gåvor till biblioteket. Därigenom tog utlåningen ett nytt jättesteg framåt. Utlåningen under 1945 var icke mindre än 86.523 band. I detta inberäknas även utlåningen från bibliotekets båda filialer, den ena belägen i Toltorpsdalens skola och den andra i Krokslätt Folkets Hus. Bokbeståndet utgjorde så sent som vid stadsblivandet c:a 2.200 band och är nu c:a 14.000 band. Vid inflyttningen i de nya lokalerna 1926 upprättades även ett referensbibliotek och ett läsrum.

Under årens lopp har speciella boklån förmedlats från de större biblioteken och från utlandet. För närvarande förmedlas tjeckisk, polsk, rysk och ungersk litteratur till flyktingarna inom staden från Göteborgs Stadsbibliotek.

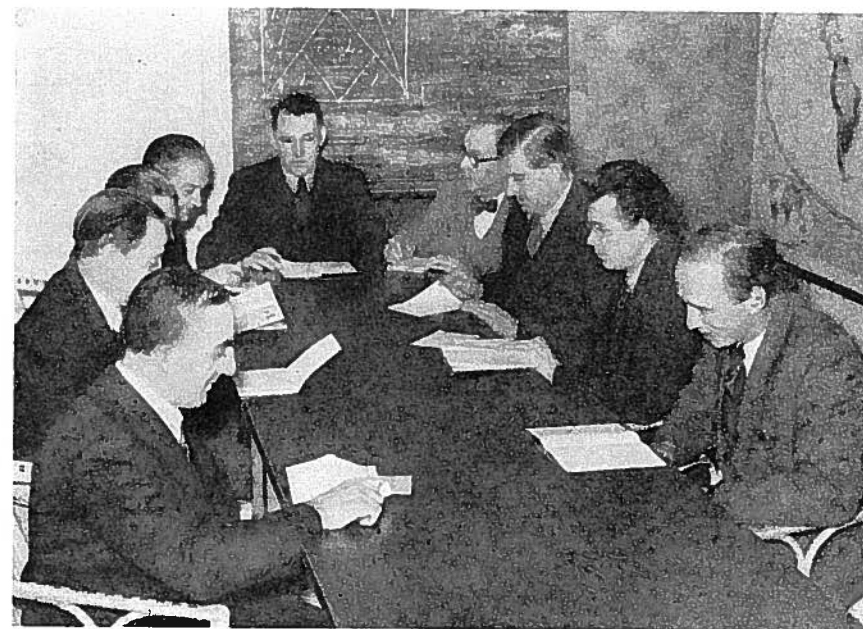
Fröding eller Marx? Inga avslöjanden här. En sak är dock klar: Det går att komma över lite av varje på stadsbiblioteket.

Bildningstörsten har ständigt stegrats

År 1912 bildades Arbetarnas Bildningsförbund i Stockholm. Samma år bildades en lokalavdelning i Mölndal. Bland initiativtagarna kan nämnas Edvin Wickbom, Ernst Carlsson och framlidne Oscar Carlsson. En studiecirkel bildades och kring denna som kärna var avsikten att uppbygga ett studiecirkelbibliotek. Det första ämne som studerades var världshjälpspråket Ido. Lokalavdelningens uppgifter skulle vara studiecirkel- och föreläsningsverksamhet samt biblioteksrörelse. Den senare underlättades väsentligt genom att lokalavdelningen fick överta Socialdemokratiska Ungdomsklubbens bibliotek.

Rörelsen tillväxte undan för undan genom kollektivanslutning av de politiska, ideella och fackliga organisationerna. Studiecirkelverksamheten utvecklades. Men det som framförallt ägnades stor uppmärksamhet var biblioteket, vilket vid mitten av 1920-talet i kvantitet tävlade med stadens bibliotek och i kvalitet vida överträffade detta. Vid denna tid började även stadens bibliotek att gå en hastig utveckling till mötes och det uppstod en viss dualism. Detta gav upphov till rationalisering av biblioteksverksamheten. År 1933 deponerade lokalavdelningen sin boksamling för gemensam utlåning i stadsbiblioteket och år 1940 överlämnades den dit som gåva. Bland dem som byggde upp A. B. F.:s bibliotek märks Gustav Eliasson och Evald Svensson.

Under senare år har kursverksamheten utvecklats betydligt. Större föreläsningskurser anordnas tillsammans med Fackliga Centralorganisationen. Under verksamhetsåret 1945—1946 var 28 studiecirkelar

Fruktodlarnas studiecirkel, ansluten till ABF, har teori om trädgårdsodling på Studiehemmet.

i verksamhet. Bland studieämnen upptogs t. ex.: teater, organisationskunskap, croquisteckning, marxism, skattefrågor, modellflyg, engelska, aritmetik, algebra, kommunalkunskap, trädgårdskunskap, m. m. Från och med ingången av verksamhetsåret 1946—1947 ombildades studiecirkeln i croquisteckning till Mölndals Målaraskola.

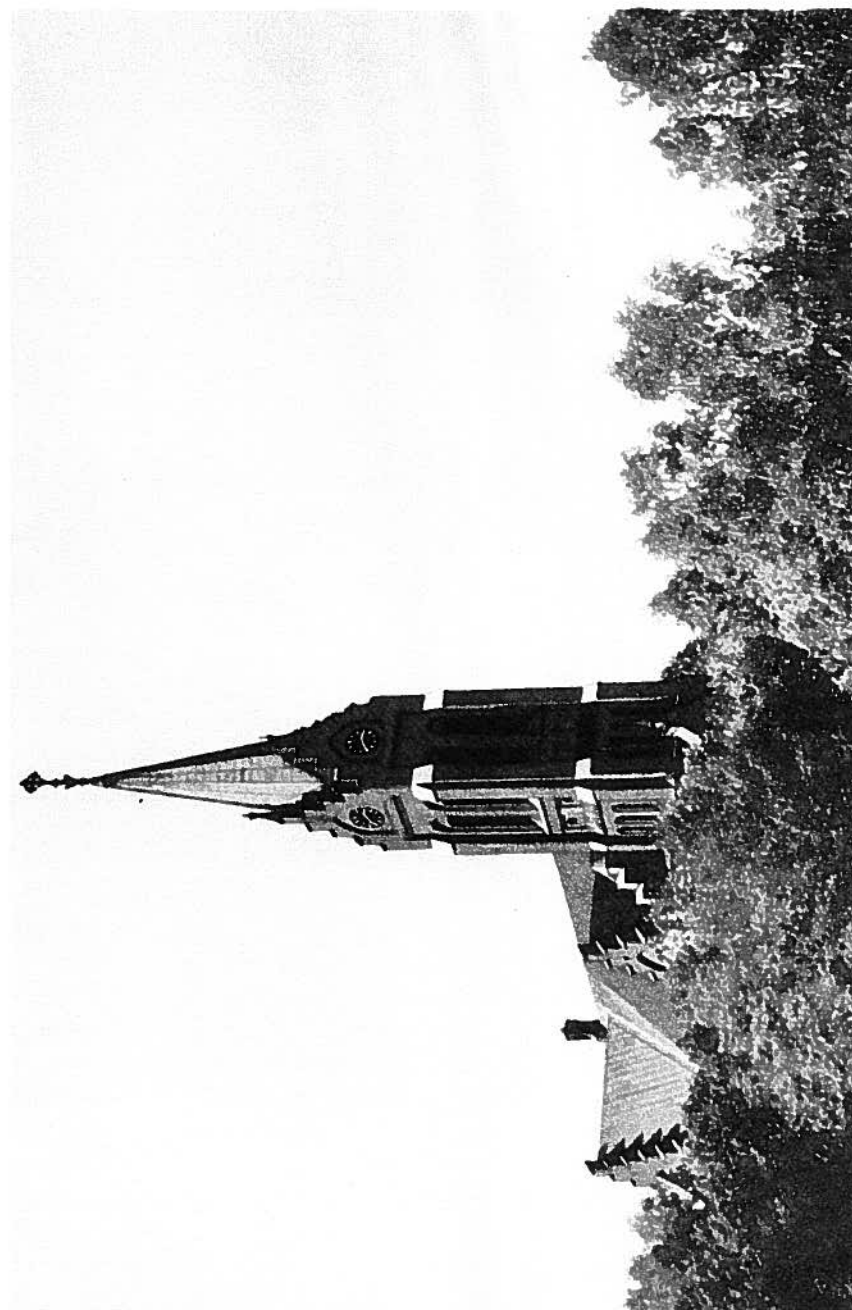
Från och med 1926 fick A. B. F. ett eget studiehem. Det var ett rum i brygghuset in på Götiska Förbundets gård. I början utgjorde det såväl biblioteks- som studierum. Efter det lokalavdelningen deponerat bokbeståndet i stadsbiblioteket blev lokalen uteslutande ett studierum. År 1932 övertog lokalavdelningen 2:dra våningen över stadsbiblioteket och avdelade tre rum till studiehem. Detta blev ett stort framsteg. Men nu är åter lokalbehovet aktuellt. Den fria bildningsverksamheten får allt större och ökade uppgifter att fylla.

Kyrkan står mitt i byn

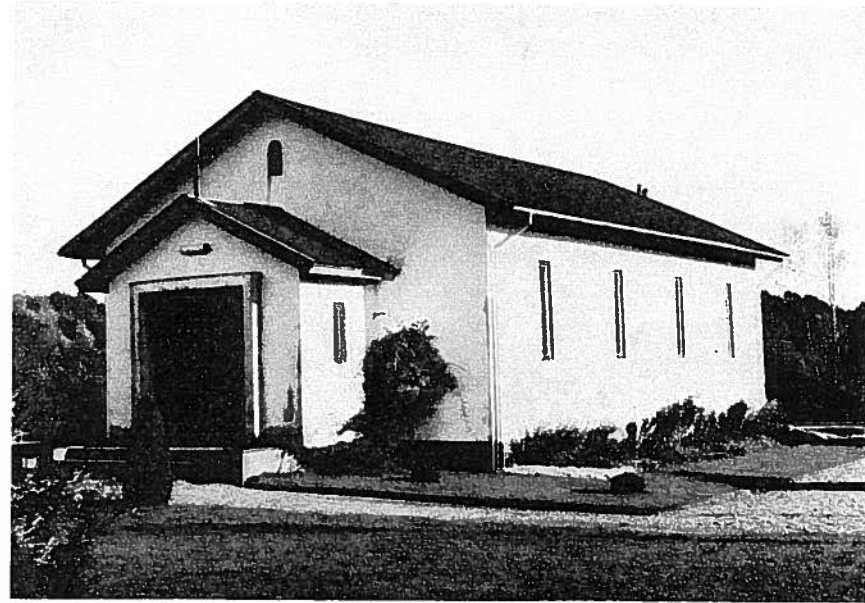
Samtidigt med att Mölndal blev stad bestämdes också att staden skulle utgöra en församling. Stadens gränser blev församlingens.

Sedan länge tillbaka har församlingens beslutande organ varit kyrkostämman. Från och med 1932 överflyttades emellertid dennas befogenheter på kyrkofullmäktige, som höll sitt första sammanträde den 18 januari nämnda år. Kyrkofullmäktige har i likhet med stadsfullmäktige fyrtio ledamöter. Valdeltagandet till kyrkofullmäktige har vid de val som gått av stapeln tyvärr inte på långt när varit jämförbart med det vid de kommunala valen. De borgerliga som går fram enhetligt räknar t. o. m. 1946 års utgång 23 representanter, medan kommunisterna och socialdemokraterna har nio respektive åtta vardera. Det är kyrkofullmäktige som utser kyrkorådet, vilket i sin tur är det verkställande organet. Kyrkorådet består av nio ledamöter med församlingens kyrkoherde som självskriven ordförande.

Ett karaktäristiskt drag i stadens silhuett är onekligen kyrkan. Den är som alla vet uppförd av rödtegel i nygotisk stil efter ritningar av den kände Adrian Peterson och invigdes 1887. Den ersatte Fässbergs gamla medeltidskyrka som tyvärr revs 1896. Vid tiden för stadsblivandet tedde sig kyrkan i ungefär samma skick som den i dag gör. Kort tid dessförinnan hade emellertid åtskilliga föremål från gamla kyrkan vilka deponerats i Göteborgs museum restaurerats och insatts i den nya kyrkan. Det gällde främst altaruppsatsen, predikstolen och läktarbrösten. De förbättringar som gjorts under 25-årsperioden har huvudsakligast avsett orgeln. Nämnas kan dess-

Mölndals kyrka firar 1947 sitt 60-årsjubileum.

Kapellet i Kikås.

utom att kyrkofullmäktige på förslag av kyrkorådet och efter skisser av arkitekt Axel Forsell, Göteborg, beslutat att låta genomföra en pietetsfull restaurering av kyrkorummet i samband med nödvändiga reparationsarbeten. Dessa arbeten beräknas vara klara då kyrkan 1947 firar sin 60-åriga tillvaro.

Förutom i kyrkan hålles allmänna gudstjänster även i Kikås kapell, i Krokslätts skolhus och i Toltorpsdalens skolhus.

Den kyrkliga ungdomsvården har blivit till en månggrenad verksamhet. Söndagsskola anordnas i kyrkan, i Krokslätts skolhus, i Helenevik samt i salen vid pastorsexpeditionen. En annan gren av denna verksamhet är konfirmationsundervisningen som fördelad på ett tiotal grupper årligen omfattar 200 à 300 ungdomar. Efter konfirmationen kallar prästerna de unga till konfirmandmöten. 1917 bildades stadens "kyrkliga ungdomskrets".

I detta sammanhang kan församlingshemmet nämnas. Det tillkom 1931 på initiativ av dåvarande kyrkoherden David Laurell

och är beläget Holtermansgatan 2. Församlingshemmet innehåller lokaler för ungdomsverksamheten, diakoniarbetet m. m.

I församlingshemmet sammanträder t. ex. Mölndals kyrkliga syförening. Andra liknande kyrkliga arbetsföreningar finns i Krokslätt, Toltorpsdalen och Helenevik. Även kyrkobrödrakåren har förlagt sina sammanträden till församlingshemmet. Kåren bildades 1941 och utgör en avdelning av den riksomfattande lekmanarörelse som går under namnet "Kyrkobrödrakåren". Mölndals Diakonikrets som bildades 1911 har till ändamål att understödja diakonissornas arbete bland församlingens fattiga och sjuka, upprätta och underhålla sommarkolonier för barn m. m. Sedan 1942 utger prästerskapet "Mölndals församlingsblad".

Till prästernas åliggande hör även arbetet på pastorsexpeditionen. Det är här folkbokföringen sker. För att nämna några siffror ägde 1922 143 jordfästningar rum på någon av Mölndals kyrkogårdar medan antalet sådana 1945 var 159. Antalet vigslar, såväl borgerliga som kyrkliga, var 1922 106 men 1945 det mer än dubbla: 228.

Under de senast förflutna decennierna har stadens två kyrkogårdar, Fässbergs eller Västra kyrkogården och Kikås' eller Östra kyrkogården, betydligt utvidgats. 1937 tillkom å båda kyrkogårdarna nya begravningskapell, varav det å Kikås även användes som gudstjänstlokal.

Sex frikyrkor verkar i staden

Det finns i runt tal 700 medlemmar inom de olika frikyrkorna i Mölndal. Äldst bland församlingarna är Mölndals Evangelisk Lutherska Missionsförsamling som daterar sitt bildande till 1875, vilket år församlingen också invigde sitt missionshus. Detta ombyggdes 1922 och en ny samlingslokal uppfördes dessutom 1938 i Sjövalla. Medlemsantalet har under årens lopp varierat mellan 150 och 180.

Mölndals Baptistförsamling och Mölndals Metodistförsamling började ungefär samtidigt sin verksamhet i staden. Det var några medlemmar av S:t Jacobs metodistförsamling i Göteborg som 1901 tog initiativet till mölndalsförsamlingen och året innan hade baptisterna

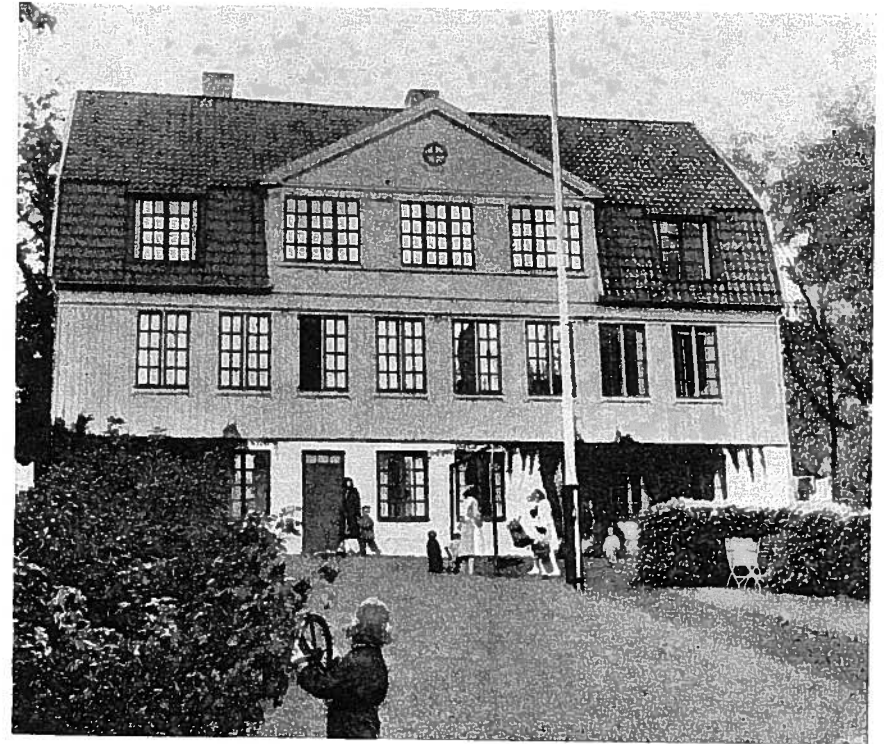
tagit upp sin verksamhet. 1905 hade baptisterna skaffat sig egen predikolokal och 1907 kunde metodisterna inviga sitt kapell. Baptistförsamlingens formella bildande skedde 1908. Metodisterna med sina 180 medlemmar är den större av de båda församlingarna. 1943 uppförde baptisterna ett kapell i Kikås.

Frälsningsarmén kom till Mölndal 1908. Kåren höll först till i lokalen Eneborg men 1911 inköptes den nuvarande fastigheten. De två yngsta frikyrkoförsamlingarna slutligen är Sionförsamlingen och Salemförsamlingen, den senare i Krokslätt. Sionförsamlingen daterar sin tillblivelse till år 1925 medan Salemförsamlingen, vars första medlemmar bröt sig ur baptistförsamlingen Betania bildades 1940.

Mycket är gjort — mer skall göras

Den allra äldsta socialvården i Mölndal tycks ha utövats på samma sätt som i andra svenska samhällen. Socialvården — förr vanligen kallad fattigvård — utövades på frivillighetens väg genom upptagande av kollekt i kyrkan o. s. v. Dessa gåvor fördelades sedan bland de behövande.

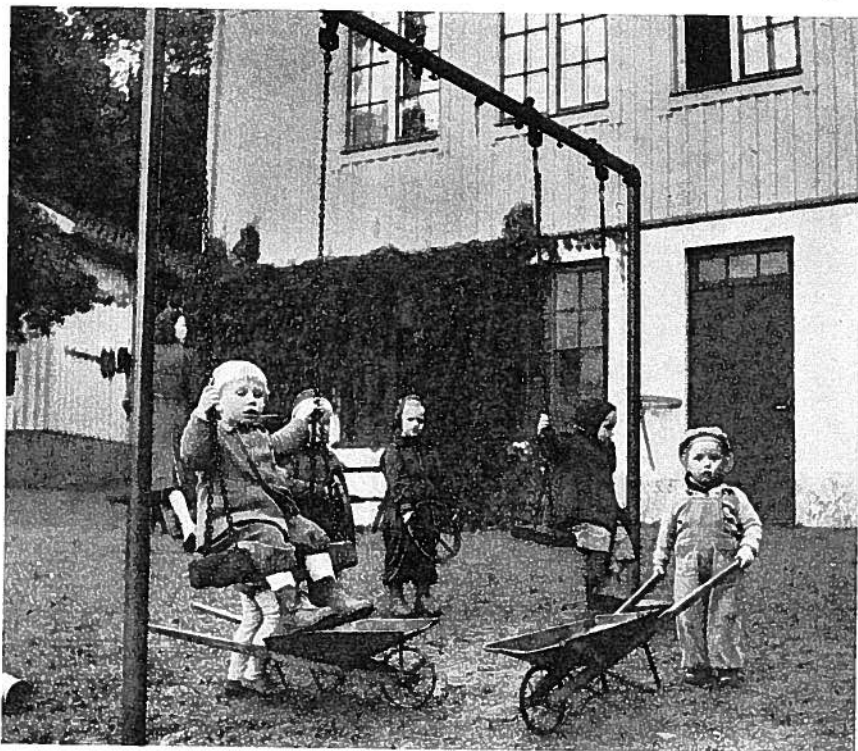
Under de senaste decennierna har socialvården gjort stora framsteg. Den uppfattas inte längre som en frivillig kärleksverksamhet utan som en högst naturlig samhällets skyldighet. De oförvållat arbetslösa och de sjuka, de gamla och de yngsta — alla äger de sin solklara rätt att kunna existera. Detta är en uppfattning som inte har något av tradition bakom sig men som genom att folket självt pressat sig fram till inflytande i samhället allt mer slagit igenom. Detta inte minst i Mölndal. Det är således ingen tillfällighet att ordet fattigvård kommit att utbytas mot socialvård eller att Mölndals försörjningshem döpts om till Mölndals sjuk- och ålderdomshem. Det är heller inte en slump att de fattiga numera slipper stå i kö för att hämta sitt underhåll utan får sig tillskickat detta per post, att myndigheterna som bäst håller på att skapa förutsättningarna för uppförandet av ett helt nytt ålderdomshem samt nya pensionärhem, eller att ett tillräckligt stort antal daghem och barnträdgårdar blir en verklighet. Intressant är i detta sammanhang det faktum att man på sina håll f. n. diskuterar möjligheten av att helt avskaffa "fattigvården", d. v. s. att man exempelvis inte alls bygger ett nytt ålderdomshem, sorterande under fattigvårdsstyrelsen utan istället uppför vanliga pensionärshem. Det tycks som detta vore att

Holtermanska daghemmet i Broslätt.

dra konsekvenserna av denna nya inställning till socialvårdsfrågorna. Allt som allt: mycket socialvårdande arbete har nedlagts sedan Mölndal blev stad. Det finns ingenting som säger att inte denna utveckling kommer att fortsätta — i ökat tempo.

Att döma av handlingar från 1890-talet förefaller det som om man i och med att "försörjninghemmet" i Kärra uppförts hade räknat med att några kontanta understöd icke skulle behöva lämnas till de fattiga utan att alla "hjon", som det sades, skulle få sin försörjning där. Så blev naturligtvis inte fallet. Kontanta understöd måste även i fortsättningen lämnas vid sidan om anstaltsvården. Ännu i många år fick de fattiga stå i kö för att hämta sina nätt tillmätta slantar. År 1941 försvann lyckligtvis detta. Understöden sändes numera ut genom posten. Kommunala pensionstillskott infördes 1943.

Lasse och Britta och Rupert och allt vad dom heter får göra precis vad dom behagar. I varje fall nästan allt.

Mölndals sjuk- och åldersdomshem är femtio år gammalt. Namnförändringen skedde 1941, men dessförinnan hade en del förbättringar skett för de vårdbehövande på hemmet. 1922 inrättades en särskild sinnessjukavdelning. Tidigare hade de sjuka vårdats i källareutrymmen. Och år 1928 inrättades en särskild avdelning för kroniskt sjuka. Den 10 januari 1945 lyckades det fattigvårdsstyrelsen att helt nedlägga sinnessjukavdelningen. De sjuka kunde då överföras till S:t Jörgens sjukhus. Ehuru det ej är önskvärt att ens kroniskt sjuka vårdas på ett åldersdomshem är detta dessvärre fortfarande nödvändigt. Inom den närmaste framtiden kommer emellertid, i landstingets regi, en ny kronikeravdelning på läns-lasarettet att inrättas. Det nuvarande åldersdomshemmet är alltför

Många familjer anlitar hemsystrarna. De står gärna till tjänst.

omodernt och otidsenligt. Tidigare fanns ett s.k. "fattighus" som var beläget vid Forsåkersgatan.

Inom ett område i den sociala omvårdnaden tycks man varit föregångare i Mölndal, och det var i fråga om barnen. Redan 1772 grundade nämligen Martin Holterman en skola i Åby, vilken blev Mölndals första skola. Ur denna institution framväxte sedan ett barnhem. Den 1 jan. 1930 övertog Mölndals stad barnhemmet och bedrev barnhemsverksamhet där till och med 1945. Då upphörde detta. Orsaken härtill var att landstinget enligt en särskild förordning från januari 1946 skulle svara för all barnhemsverksamhet inom landstingsområdet. Staden befriades på så sätt från barnhemmet och i stället påbörjades från samma tid en daghemsverksamhet i barnhemmets lokaler.

Gentlemannen tycks inte alls vara intresserad av kameramannen, medan de små damerna poserar så gott de kan.

Ökad omvårdnad om barn och gamla

De gamlas bostadsfråga har väl i alla tider varit aktuell. Att ligga barnen till last och känna sig som inhysing hos dem eller deras familjer har kunnat bli en nog så stor plåga. Pensionärshemmen har därför blivit till både hjälp och glädje.

År 1943 togs det första pensionärshemmet i Mölndal i bruk. Hemmet innehåller sexton lägenheter, varav fyra med rum och kök och återstående tolv med rum och kokvrå. Detta är beläget i Bosgården på Linnégatan 10. 1946 stod det andra pensionärshemmet färdigt och det är beläget i Sörgården. Under år 1947 slutligen beräknas ett tredje pensionärshem stå färdigt i stadsdelen Forsåker. Så hoppas man att det ena hemmet efter det andra skall växa fram i de olika stadsdelarna.

Som ett led i omvårdnaden av barnen behandlade barnavårdsnämnden redan 1934 frågan om inrättande av en Mödra- och barnavårdscentral i staden. En sådan öppnades också 1938 i Holtermanska barnhemmets lokaler. Sedermera flyttades den och är nu belägen Nygatan 15, där verksamheten bedrivs i landstingets regi. En läkare och två sjuksköterskor är här sysselsatta.

Skoltandvården är en viktig sak. Den kom i gång 1912 och 1943 uppgick den i folktandvårdspolikliniken som är belägen Trädgårdsgatan 15.

1936 öppnades den första barnträdgården. Den är belägen i stadsdelen Bosgården. Med stora ekonomiska bidrag från staden svarar Röda Korset, som även är initiativtagare, för verksamheten. En annan barnträdgård är belägen i Toltorpsdalen. Denna öppnades 1939 och för dennas verksamhet svarar KFUK, som också erhåller ekonomiskt stöd från kommunen.

Det första daghemmet öppnades i juli 1944 och är beläget Dalhemsgatan 5—7. Här mottas barn utslutande från förvärvsarbetande mödrar. Det är Stiftelsen Barnens Vänner som med bidrag från staden och industrier står för denna verksamhet. Ett andra daghem öppnades 1946 och det är beläget på Holtermansgatan 1. Undersökningar har gjorts för ett tredje daghem för höjdområdena i gamla Mölndal, men de ha hittills strandat på lokalfrågan.

Koloniverksamheten vilken påbörjades av Mölndals Diakonikrets redan 1913 är för närvarande organiserad på så sätt att barn uttas till sommarkolonier och till feriehem. Numera är varje sommar c:a sjuttio barn från Mölndal placerade på Slamby koloni i Landvetter i omkring tio veckor. Över tjugo barn är vidare årligen placerade på koloni på Orust. Genom nya bestämmelser om statsbidrag har feriearnsverksamheten som bedrivits av Mölndals Diakonikrets sedan 1921 från år 1946 i samarbete med socialvårdsbyrån intensifierats.

Hemsystemverksamheten påbörjades 1939 av Husmodersföreningen. Denna verksamhet övertogs av staden den 1 januari 1946. För närvarande är två hemsystrar anställda på ordinarie stat. Hemhjälpnämnden har begärt ytterligare anslag för en tredje syster från och med 1947. Det kan i detta sammanhang påpekas att tre distriktssköterskor från 1940 är i verksamhet i Mölndal.

Varje stadsdel skall få sitt pensionärshem.
Detta ligger i Sörgården.

Socialvården centraliseras

Genom den alltmer omfattande socialvården blev det rätt snart klart för stadens ansvariga myndigheter att socialvården måste centraliseras. Fattigvårdslagen av år 1918, lagen om samhällets barnavård av år 1924 och en hel del andra socialvårdsförordningar medförde hopade arbetsuppgifter. En mängd dubbelarbeten uppstod och någon enhetlig organisation för arbetsuppgifterna fanns icke. På grund härav beslöt stadsfullmäktige efter åtskilliga utredningar att en socialvårdsbyrå skulle inrättas. Denna började också sitt arbete 1 juli 1940. Byrån ifråga utgör den centrala förvaltningen för fattigvård, barnavård, arbetslöshetshjälp, nykterhetsvård, folkpension, hemhjälpnämnd, familjebidrag, halvöppen barnavård och pensionärshemsverksamhet m. m.

Innan denna byrå inrättades hade fattigvårdsstyrelsen sitt särskilda register, barnavårdsnämnden sitt, pensionsnämnden sitt o. s. v.

Ett flertal register blev upplagda på samma person och en mängd dubbelarbeten kunde icke undvikas. Sedan socialvårdsbyrån tillkommit finns endast ett register. Den hjälpsökande behöver inte springa från den ena institutionen till den andra. Han kan få alla sina socialvårdsangelägenheter ordnade på ett ställe. Mölndals stad har hundra procentigt centraliserat sin socialvård. Staden var en av de första städer som ordnade detta.

På socialvårdsbyrån är anställda en syssloman som chef för byråns arbete, tre assistenter, en kurator, en kontorsskrivare, två kontorsbiträden jämte extra arbetskraft. Därtill brukar ett par, tre praktikanter vara sysselsatta på byrån. Omfattningen av byråns arbete kan i viss mån belysas av att under exempelvis år 1945 4.646 skrivelser inkom och 8.390 skrivelser avgick. Nettokostnaden för stadens socialvård belöper sig till något över en halv miljon kronor varje år. Kostnaderna för de tre senaste åren för socialvården framgår av följande:

Kostnaderna för fattigvård, barnavård, arbetslöshet, folkpensionering, nykterhetsvård och familjebidrag i Mölndal per invånare och skattekrone.

Socialvårdsgren	1943			1944			1945		
	Nettokostnaden	Per invån.	Per skattekrone	Nettokostnaden	Per invån.	Per skattekrone	Nettokostnaden	Per invån.	Per skattekrone
Fattigvård	244.818.—	14.69	1.24	252.113.79	14.78	1.08	248.185.—	13.64	0.93
Barnavård	60.072.86	3.61	0.31	62.484.56	3.66	0.27	74.814.98	4.20	0.29
Arbetslöshet	108.679.37	6.52	0.55	147.087.43	8.62	0.68	56.727.67	3.18	0.22
Nykterhetsvård	3.569.52	0.21	0.01,8	3.941.84	0.23	0.02	4.086.94	0.23	0.01,5
Folkpensionering	116.170.18	6.97	0.58	123.326.85	7.52	0.55	151.694.14	8.51	0.58
Familjebidrag							28.460.83	1.60	0.11
Summa Kronor	558.310.43	32.—	2.69,8	595.904.47	34.81	2.55	558.968.96	31.86	2.14,5

På socialvårdsbyrån har man i praktiken försökt få bort ordet fattigvård och i stället uteslutande begagnat sig av benämningen socialvård för all den verksamhet byrån har hand om. Ordet fattigvård har därigenom utåt kommit bort av sig självt — utan att någon egentligen tänkt därpå.

Det är väl att vänta att det ålderdomshem som under namn av Lackarebäckshemmet snart skall stå färdigt skall vara så beskaffat att de gamla som där skall tas om hand skall få en känsla av att de verkligen kommit till ett "hem".

Stillestånd för socialvården betyder tillbakagång. Många framtidsprojekt väntar också på sin lösning i Mölndal. Inledningsvis framhölls inrättande av nya institutioner för såväl barn som gamla. En väsentlig sak är emellertid att det äkta sociala sinnelaget blir bestående hos de socialvårdande förtroendemännen och deras organ. Mölndalsborna har dock ingen anledning vara pessimister. Målet kan sättas högt nog: Mölndal en social mönsterstad.

Hälsovården nonchaleras icke

Hälsovårdsnämndens mångskiftande verksamhet i Mölndal har varit till stort gagn för staden. Den har med kraft gripit in på många områden och ständigt haft för ögonen att göra den gamla kvarnbyn till en modern och därmed också sund stad.

Redan i början av mars månad 1922 höll stadens hälsovårdsnämnd sitt första sammanträde. Protokollen från den första tiden talar sitt tydliga språk. Till att börja med inriktade man sig på att i mesta möjliga mån söka förebygga uppkomsten och spridningen av sjukdomar. De gamla soptunnorna av trä — ett kärt tillhåll för de mölndalska råttorna — måste bort från gårdarna och nya av plåt anskaffas. De gamla gårdsavträdena måste få cementgolv och hämtningen av latrin och sopor ombesörjas av en entreprenör. Som synes hade nämnden och dess förste tillsyningsman Ernst Fässberg en hel del att stå i — men än mera fick man att göra.

Andra uppgifter som hälsovårdsnämnden ställdes inför var att skaffa staden såväl matvaru- som renhållningsstadga. Den förstnämnda fastställdes 1923 och kvarstod i stort sett oförändrad i fem år, då den nuvarande blev till. Flera hygieniska förbättringar vidtogs omedelbart. Sålunda utfärdades förbud mot uppmätning av mjölk på gator och öppna platser. Större fordringar ställdes på livsmedelslokalernas underhåll och inredning o. s. v. Vad renhållningsstadgan beträffar trädde denna i kraft sommaren 1929. Renhållningsarbetet hade tidigare utförts på natten och transporten ombesörjts i öppna vagnar. Från och med renhållningsstadgans ikraftträdande kom arbetet att utföras på dagen och under år 1935 skedde den förändringen att sopor ej längre fick transporteras i öppna vagnar.

Frågan om köttbesiktningstvång har vid skilda tillfällen varit uppe till behandling. Först år 1936 löstes frågan då lagen om köttbesiktning och slakthus trädde i kraft. Slaktboskopen från Mölndal får numera besiktigas på byråerna i Kungsbacka och Göteborg.

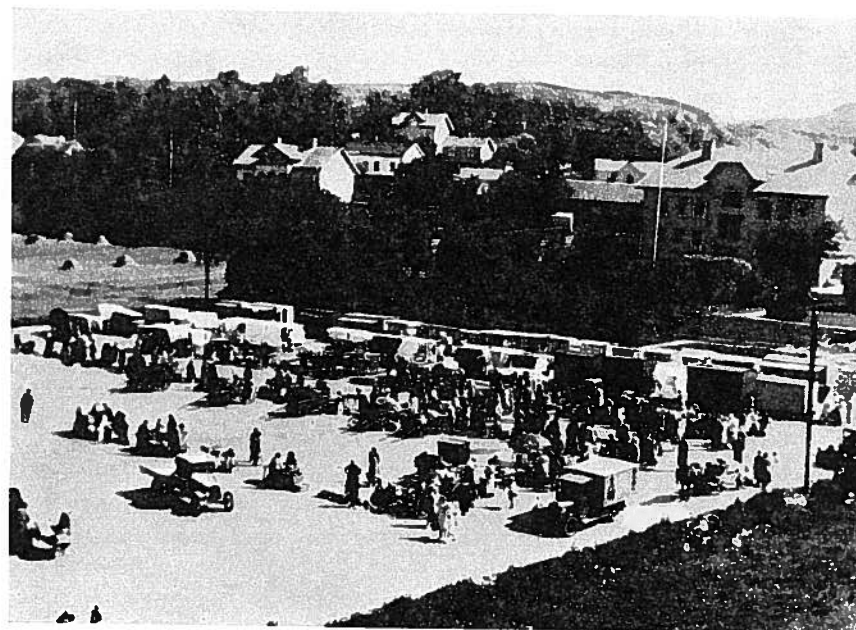
Ett viktigt beslut till förbättrande av de hygieniska förhållandena i staden gjordes samma år då på förslag av nämnden stadsfullmäktige beslöt om uppförande av en saluhall. Ända sedan 1923 hade denna fråga stått på dagordningen. I november månad 1937 stod nu hallen färdig för sitt ändamål och därmed upphörde den särskilt under sommartid ohygieniska utomhushandeln med kött, fläsk och bröd på Nya Torget. 1942 uppfördes ett i hygieniskt avseende ändamålsenligt mejeri i staden, nämligen L. M. C.-mejeriet vid Ågatan.

En brydsam situation med vattenledningsvattnet inträffade 1942. Under den stränga vårintern detta år visade sig nämligen vattnet vara otjänligt för dryck- och hushållsbehov. Nämnden nödgades nu genom anslag underrätta allmänheten att vattnet innan användandet måste kokas. Det visade sig senare att missförhållandet orsakats av att vattnet blivit infekterat genom frostsador.

Avloppsfrågan har man länge brottats med i Mölndal. År 1944 löstes denna definitivt genom att länsstyrelsen fastställde ett avloppsreglemente som därpå omedelbart trädde i kraft. Härmed hade hälsovårdsnämnden fått sig anförtrodd ytterligare arbetsuppgifter: Rörbesiktningar och granskning av avloppsritningar. Man har också fastställt fordringar på avsättningsbrunnar, där allmänt avlopp saknas, t. ex. i Sjövall och Helenevik där avloppsförhållandena så småningom ordnats.

Bland de många uppgifter hälsovårdsnämnden under åren tilldelats kan vidare nämnas handläggandet av ansökningar om bostadsförbättringsbidrag och nybyggnadslån. Nämnden skall nämligen härvidlag biträda de sökande med ansökningsblanketternas ifyllande, upprätta kostnadsförslag och ritningar samt pröva behovet av arbetets nödvändighet. Även djurskyddslagen har kommit under hälsovårdsnämndens överinseende.

Hälsovårdsarbetet har med andra ord svällt ut betydligt under de senaste decennierna. Det kan i detta sammanhang vara rätt intressant att göra en titt i nämndens årsberättelse för år 1945. Här om

*Så såg det ut på salutorget innan staden uppförde saluhallen.
Det är givet att varudistribueringen nu är långt mera hygienisk.*

någonstans framgår vilken stor betydelse hälsovårdsarbetet måste tillmätas. Kriget mot råttor och väggohyra fortgår planmässigt, meddelar berättelsen bl. a. Dricksvattnet står under ständig kontroll. Renhållningen i staden skötes utan några större anmärkningar och fabriker och näringar drivs utan några större sanitära olägenheter för närboende eller det allmänna. Berättelsen omtalar också det exakta antalet boningshus och bostadslägenheter och fastslår därvid att det råder stor brist på moderna smålägenheter — ”trångboddheten är skriande och utdömda lägenheter bebos”. Födoämneskontrollen fortgår och omfattar numera mjölk, smör, grädd, korn och vatten. 206 livsmedelslokaler finns det i staden, förutom saluhallens tjugofyra stånd. Slutligen omtalar årsberättelsen att nämnden inventerat stadens samtliga ladugårdar varvid en del av husdjursbyggnaderna visat sig vara i behov av förbättringar. Hälsovårdsnämnden kan exakt ange antalet hästar, nötkreatur och svin!

Stadsläkarebefattningen tillsattes 1923. Vid sidan om stadsläkaren har hälsovårdsnämnden i sin tjänst en hälsovårdsinspektör — tidigare benämnd tillsyningsman —, en biträdande hälsovårdsinspektör, en hälsovårdspraktikant samt ett expeditionsbiträde.

Vad expeditionslokalerna beträffar disponerar numera nämnden sådana i polishuset, i f. d. distriktsexekutorernas rum. Tidigare har expeditionslokalen legat i stadshuset.

Sjukstuga blev stort länslasarett

Sjukvårdens ordnande i Mölndal sammanfaller med de åtgärder Göteborgs och Bohus läns landsting vidtagit. De moderna sjukvårdsinrättningarna medför så stora utgifter i fråga om uppförande och drift att enstaka kommuner eller mindre städer omöjligt ensamma kan gå i land med dessa uppgifter.

Detta stod klart vid vårt landstings tillblivelse och redan 1863 tillsattes en kommitté vars huvudsakliga uppgift var att framkomma med förslag till sjukvårdens ordnande i länet.

År 1865 fattade landstinget vissa grundläggande beslut rörande sjukhusvårdens ordnande. Länet indelas i tre sjukvårdsdistrikt, norra, mellersta och södra, med ett lasarett i vardera distriktet. För södra Bohuslän utsågs Kungälv till platsen för länets lasarett.

Tydligt var det detta landstingets beslut som inspirerade Viktualieföreningen vid Korndals fabriker till initiativet att låta uppföra en sjukstuga i Mölndal. Genom bidrag från Viktualieföreningens upphovsman, grosshandlare D. O. Francke, och genom överskott från föreningens verksamhet uppfördes 1870 en sjukstuga i Forsåker, samma byggnad som numera socialvårdsbyrån och polisen disponerar.

Framställning gjordes till landstinget om bidrag till inköp av vissa inventarier men med negativt resultat. Ej heller ledde underhandlingar år 1875 med landstingets förvaltningsutskott om upplåtande av vissa sängplatser till något resultat.

Viktualieföreningen nödgades emellertid efter en tid upphöra med sin verksamhet, varför Fässbergs församling inköpte sjukhusbygg-

naden jämte inventarier och upptog förhandlingar med landstinget om upprättande av en sjukstuga i Mölndal. Dessa förhandlingar ledde 1886 till resultat och ett avtal upprättades mellan kommunen och landstinget, varvid Fässbergs kommun förband sig att tillsvidare "upprätta och vidmakthålla en sjukstuga i Mölndals by med 10 sängar med tillgång till badrum och kök. Kommunen skulle hålla sjukstugan med "läkare, syssloman, nödig sjukvårdspersonal och nödiga kirurgiska instrument."

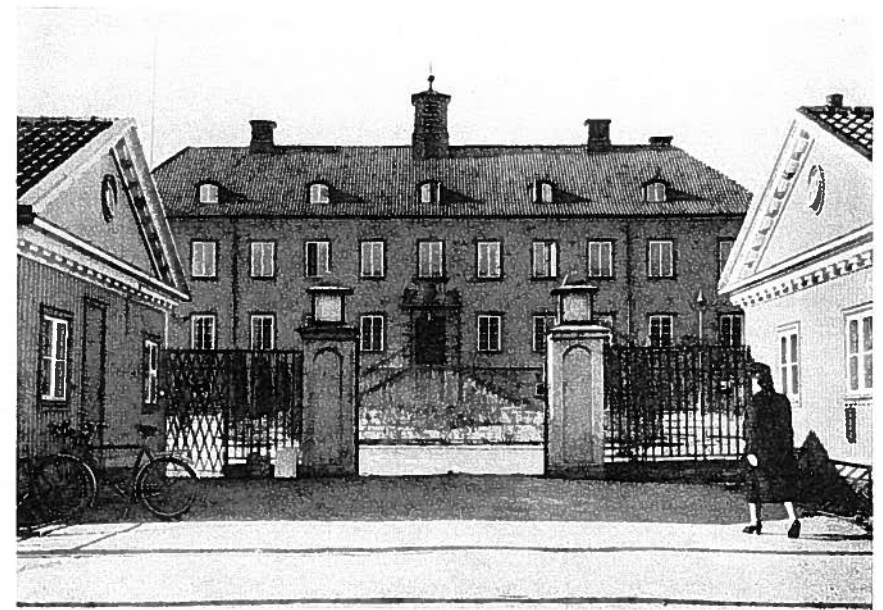
I den mån utrymmet tillät skulle sjuka personer från Askims och Sävedalens häradar beredas vård på sjukstugan mot en avgift av 20 respektive 60 öre per vård dag.

Landstinget bidrog till inköp av tio sängar och lämnade ett driftsbidrag under första verksamhetsåret med 2.000 kronor, vilket bidrag under åren undan för undan höjdes i samband med utökning av sängantalet. År 1910 utgjorde landstingets årliga driftsbidrag 22.478 kronor och antalet vårdplatser hade vid denna tidpunkt ökat till tjugofyra, det högsta antal som fick finnas i en sjukstuga. Trots detta ansågs sjukstugan icke fylla det behov som faktiskt förelåg.

Under dr Knut Belfrages ledning torde sjukstugan fyllt en synnerligen viktig uppgift. Enligt en av honom lämnad redogörelse vid sjukstugans tjugofem-årsjubileum hade under tjugofem-årsperioden 6.525 patienter vårdats på sjukstugan. 3.615 operationer hade utförts på intagna patienter och 5.131 på polikliniken.

Lasarettet blir en verklighet

Behovet av ytterligare utökning av sjukvården inom södra länet var dock alltjämt synnerligen markant och upprepade framställningar från sjukstugans direktion som ansåg att sjukstugan måste omändras till lasarett, därest sjukvårdsfrågan på ett tillfredsställande sätt skulle kunna lösas, ledde så småningom till att landstinget 1917 beslöt uppföra ett lasarett på Bosgården inom Fässbergs kommun. Kostnaden härför beräknades till 679.000 kronor. Varnande röster höjdes emellertid för att vid denna tidpunkt då världskriget medfört abnormt höga byggnadspriser låta uppföra byggnaden. 1917 års landsting beviljade dock anslaget, men måste 1919 ytterligare hänvisa 823.400 kronor för byggnadens uppförande.

Stora ingången till Länslasarettet.

Den 14 maj 1924 stod lasarettet färdigt för sitt ändamål. Byggnadskostnaden uppgick då till 1.403.366 kronor, vartill kom kostnader för inventarier å 52.343 kronor. Antalet vårdplatser uppgick till sjuttiosju.

I samband med denna lasarettbyggnad uppfördes även ett epidemisjukhus till en kostnad av c:a 400.000 kronor inklusive inventarier. Detta togs i bruk 1925.

Trots denna betydande utökning av sjukvården uppstod redan efter ett par år stor platsbrist på lasarettet. Särskilt framgick att inrättandet av en specialavdelning för öron-, näs- och halssjukdomar var nödvändig. Lokalfrågan för denna avdelning ordnades på så sätt att en personalavdelning togs i anspråk härför, varvid en sjukavdelning med ytterligare tjugo sängplatser kunde erhållas. På framställning från landstinget erhöles tillåtelse från Kungl. Medicinalstyrelsen att provisoriskt få använda en del av epidemisjukhuset som konvalescentavdelning om tjuogoått platser, vilken alltjämt med kortare tidsperioder stått och står till lasarettets förfogande.

År 1934 beslöt landstinget upprätta barnbördsavdelning vid bl. a. länslasarettet i Mölndal, innefattande femton platser, varvid ett synnerligen behjärtansvärt behov kunde anses tillgodosett.

F. n. omfattar länslasarettet 201 vårdplatser, varav för sjukavdelningen 157, barnbördsavdelningen 22 och avdelningen för öron-, näs- och halssjukdomar 22 platser.

Epidemisjukhuset omfattar officiellt femtio platser, varav 28 som redan nämnts tidvis upplåtits till lasarettet.

Genom dessa åtgärder har samhällets och områdets befolkning efter hand fått en allt bättre sjukvård, vilken emellertid alltjämt står under utvidgning. Sålunda har landstinget beslutat att dels uppföra en kronikeravdelning på lasarettet med sextio platser, dels att lasarettet skall delas på en kirurgisk och en medicinsk avdelning, vilket innebär en utökning av platsantalet med sextio vårdplatser.

Dessutom skall röntgenavdelningen som nu skötes av en röntgen-specialist i Göteborg utvidgas och förbättras och en fast röntgenläkaretjänst kommer sedermera att inrättas.

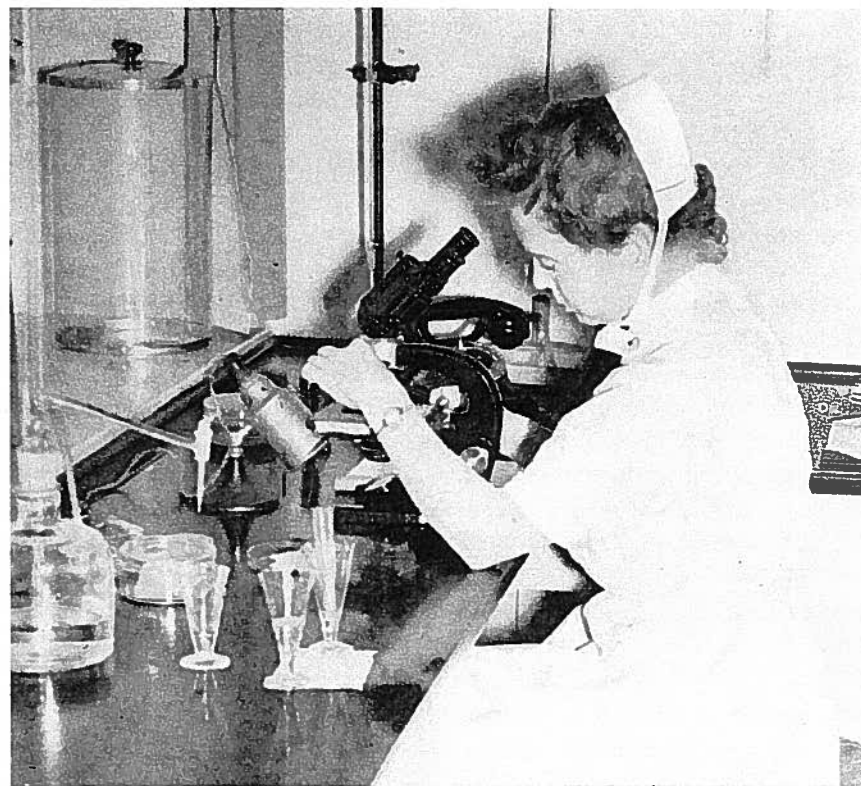
Med avseende på tuberkulosvården upprättade landstinget 1938 en centraldispensär i Mölndal, vilken har att undersöka och i viss mån behandla de tuberkulossjuka. Genom denna åtgärd kan stadens befolkning utan större kostnad och tidsutdräkt få erforderlig vård och behandling. Centraldispensären är nu förlagd till epidemisjukhusets souterängvåning, men det är meningen att den skall inrymmas i nya lokaler i samband med nybyggnaden.

Legosängsavgifterna vid landstingets sjukvårdsinrättningar hållas alltjämt nere på den nivå som de stått sedan 1920-talet trots stegrade omkostnader. Sålunda utgår vårdavgiften för allmän sal med 2 kronor om dagen för de 30 första dagarna och med 1 krona därefter samt på tuberkulossanatoriet i Svenshögen med 1 krona per vård dag. Att för en så billig dagavgift erhålla en god sjukvård är givetvis av stort värde. Då dagkostnaden för exempelvis lasarettet i Mölndal uppgår till 11 à 12 kronor får sålunda skillnaden mellan det som erlagges av patienten och vad det verkligen kostar uttas genom skattemedel.

Genom uppförandet av Gustaf V:s Jubileumsklinik i Göteborg till vilket landstinget bidrog har samhällets invånare beretts möjlighet till specialbehandling för speciellt kräftsjukdomar.

Slutligen kan nämnas att det nyligen upprättats mottagning vid Länslasarettet för behandling av psykiskt sjuka.

Den gamla av Viktualieföreningen i Mölndal uppförda sjukstugan användes efter länslasarettets tillblivelse icke för sjukvårdsändamål. Den förhyrdes under fem år av Göteborgs Fattigvårdsstyrelse varefter landstinget 1933 sålde byggnaden till Mölndals stad för 58.000 kronor.

I länslasarettets laboratorium har systerarna tusen och en undersökningar att utföra.

Brandkåren står rustad möta den röde hanen

Trots sin sedan århundraden eldfarliga bebyggelse har Mölndal i motsats till ett stort antal andra städer och samhällen varit förskonat från verkliga brandkatastrofer. Förtjänsten härav kan väl knappast tillskrivas ett effektivt brandförsvar. Staden har istället haft en god portion tur. Att emellertid intresse för brandförsvar fanns långt innan lag föreskrev skyldighet att hålla sådant, därom vittnar bl. a. den genom Byerättens försorg tillkomna brandordningen från 1800-talets mitt.

Denna brandordning för Mölndals By gällde för ett mycket snävt tilltaget område, nämligen bebyggelsen å ömse sidor om Mölndahls ström och var uppdelad i två "qwarter". Det ena omfattade södra delen om strömmen med alla de hus som var belägna på Forsåkers och Flintegårdens ägor. Det andra bestod av alla de hus som låg på norra sidan om strömmen, jämte hemmanen däromkring som befann sig inom 2000 alnar från närmaste "vattenverk". Brandmaterialen var givetvis åtskilligt primitiv. Vad personalstyrkan slutligen beträffar delades invånarna inom respektive "qwarter" upp i ett brandmästarskap eller sprutelag. Beställningspersonerna som Bye-rätten utsåg bestod av en brandmästare, minst fyra rotmästare, en sprutlagare, fyra strålmästare samt så mycket arbetsmanskaper som varje "qwarter" kunde utgöra och varje sprutas storlek kräva. Äldermannen inom Qwarnbyn hade befälet ända fram till 1870, då annan person utsågs som brandchef.

*Brandbilarna rycker ut.
Det tar inte många sekunder förrän borgarbrandkårens mannar har samlats.*

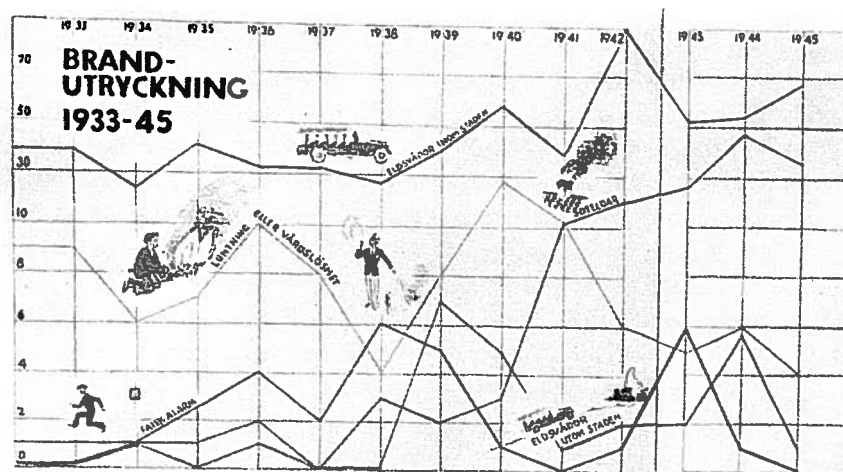
En uttryckning till eldsvåda från denna tid tedde sig säkerligen i våra ögon något underligt. Ett försök till rekonstruktion av förloppet ter sig på följande sätt: Efter en tidsödande procedur att genom rop, personlig väckelse, klämtning i larmklocka och "trumning" ha meddelat att eld utbrutit samlades hela Byns manliga befolkning på torget, där olika fanor så småningom utmärkte vars och ens plats vid viss spruta. En vit fana utmärkte befälets plats och olikfärgade fanor med olika tecken de olika "qwarterens" indelning i sprutelag. Sedan nummer eller tecken utdelats till pumpmanskaper, kunde tåget sätta sig i rörelse mot brandplatsen med trumslagare i spetsen. Äldre mölndalsbor erinrar sig säkerligen "bodbetjänten Grete-Kals" lilla obetydliga gestalt på hästryggen, åstadkommande trumvirvlar som enligt uppgift kunnat göra en regements-trumslagare grön av avund! Brandkårens arbete inskränkte sig vid framkomsten nog i regel till eftersläckning och möjligt förhindrande av spridning.

Ny brandordning och krigisk Gathenhjelms-kanon

År 1893 uppgjordes och fastställdes ny brandordning, omfattande hela Fässbergs socken som uppdelades i två distrikt, det ena i huvudsak omfattande det senare municipalsamhället och det andra övriga delar av socknen. Personalorganisationen uttogs på ungefär samma sätt som tidigare med undantag av att vars och ens namn nu skulle anges.

Materielen hade efter hand i någon mån utökats, men sprutorna utgjordes fortfarande av handdrivna sådana.

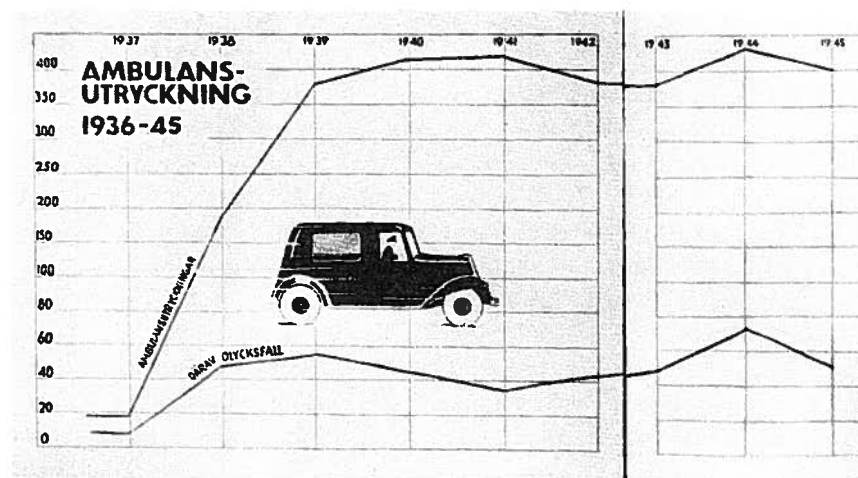
Brandkårens alarmering hade redan år 1871 förbättrats i och med att en kanon anskaffats, vilken vid eldsvåda skulle avleverera två skott. Dessutom blåstes i lurar inom de områden där kanonen kunde tänkas icke påkalla uppmärksamhet. Kanonen ifråga har sin särskilda historia. Den lär ha uppfiskats i Onsalafjorden och förmodligen en gång tillhört någon av Gathenhjelms fregatter. Första tiden stod den i brinken norr om Götiska Förbundets skola för att senare flyttas högre upp ovan Mölndals Bryggeri. Dessa placeringar var dock mindre väl valda eller omtyckta — annat än möjligen av Byns glasmästare — då varje gång ett kanonskott avlossades, en storartad

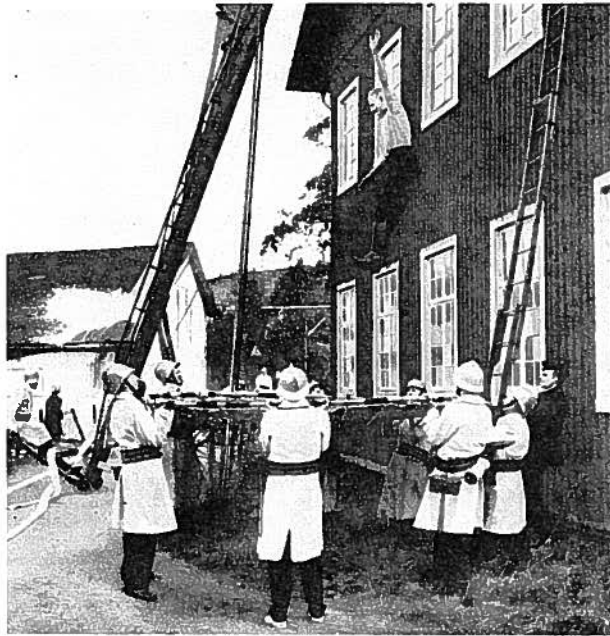

förödelse anställdes bland fönsterrutorna i husen runt omkring. I slutet av 1870-talet flyttades den till Störtfjällsbergets topp, där den tjänstgjorde till 1921, då den ersattes av modern brandtelegraf och larmklockor till brandmanskapet. Sista gången den dånade ut över Mölndal var vid stadsinvigningen 1922. Numera har den fått en fristad i Kvarnbygårdens trädgård.

Först sedan vattenledningen 1914 kom till stånd kan en märkbar förbättring av brandväsendet noteras. 1916 inköpte Mölndal sin första motorspruta. Härigenom kunde också personalorganisationen helt läggas om. Från att ha varit allmän brandkår ombildades den till borgarbrandkår som med mindre förändringar bibehållits och fortfarande fungerar.

I samband med stadsblivelsen fick Mölndal modern brandtelegraf. Denna var en av de första i sitt slag som uppsattes i landet och finns nu utställd i Tekniska Muséet i Stockholm.

Det här är från en övning sommaren 1946.
Realistiskt så det förslår ...

Borgarbrandkåren i full aktion

Även om utvecklingen av brandväsendet inte gått i samma raska takt som andra kommunala och sociala institutioners under de sista tjugofem åren, så har dock en hel del förbättringar och framsteg gjorts.

När nu gällande brandordning fastställdes 1923 ombildades brandkåren på så sätt att manskapet indelades i grupper, vilka i tur och ordning hade skyldighet att svara för vakthållning och brandtjänst. Tidigare skulle hela styrkan mot en ringa ersättning stå till förfogande året runt, vilket resulterade i att ett fåtal ansvarskännande aldrig vågade lämna sin post utan alltid kände sig bundna inom samhället, medan andra förlitande sig på kamraterna, aldrig tog sin uppgift på större allvar. Den nya indelningen av manskapets tjänst-

göring verkade betydligt säkrare och systemet tillämpas allt fortfarande för borgarbrandkårens personal. Samtliga brandmän har nu larmklockor på såväl arbetsplatser som i bostäder och kallas utan att stadens övriga invånare behöver irriteras. Det har t. o. m. hänt att en natteldsvåda, där brandkåren arbetat, inte upptäckts av närmaste granne förrän dagen efter.

År 1923 inköptes stadens första brandbil och redan år 1928 ännu en. Den först inköpta ersattes 1937 med en ny och 1944 utökades antalet med ytterligare en. Materielen i övrigt har även utökats väsentligt. Bl. a. har anskaffats modern släckningsredskap, rökskyddsmateriel, modern mekanisk stege och livräddningsattiralj, ett större antal motorsprutor m. m. Mölndal kan nu anses vara väl rustat i detta avseende.

Brandchefsbefattningen som tidigare varit arvods- eller förtroendeuppdrag, tillsattes 1934 som yrkesbefattning och sedan staden inköpt ambulansbil 1937 anställdes de första tre yrkesbrandmännen. Dessas antal har sedan utökats till fem. Yrkesbrandkåren utgöres nu av brandchef, vice brandchef samt fem brandmän.

Brandkårens uppgifter har under årens lopp blivit allt flera. Tiden mellan utryckningarna utfylles nu med det inte mindre viktiga, omfattande och tidsödande förebyggande brandskyddet, brandsyner och besiktningar; övningar med brandkårens personal samt underhålls- och reparationsarbeten av brandmateriel, brandtelegraf och signalledning, varvid kan nämnas att de senares sammanlagda längd uppgår till c:a 50 kilometer.

Då detta skrives pågår en utredning beträffande brandkårens organisation. Det är tal om att bygga en mera ändamålsenlig brandstation samt utöka personalstyrkan. Detta kommer måhända att visa sig nödvändigt för att fordringarna på ett fullt betryggande skydd för liv och egendom skall kunna uppfyllas.

Ordningens upprätthållare har mycket att stå i

Polisens arbetsbörda har de senaste tjugofem åren visat en stadig stegring. Några siffror kan ge belägg för den saken. Samma år som Mölndal blev stad hade sålunda polis- och åklagareväsendet att handlägga 443 olika ärenden. Denna siffra har för varje år som gått blivit allt större. 1927 passerade man tusentalet och 1931 siffran två tusen. 1945 års siffra stannar vid hela 4.881 ärenden. Samma kurva finner man vad beträffar åtal och förseelser. 1922 redovisar polisen 267 åtal och 353 förseelser medan man 1943 var uppe i 914 respektive 1.014. Från och med detta år har lyckligtvis siffrorna gått ned åtskilligt, vilket emellertid inte hindrar att siffrorna från 1945 i jämförelse med de vid stadsblivelsen fördubblats.

Allt detta har gjort att polisväsendet i Mölndal med åren måst utvidgas. Den 1 januari 1922 bestod poliskåren i staden av en överkonstapel jämte fem ordinarie poliskonstaplar. Dessutom fanns en stadsfiskal. I december 1925 beslöt stadsfullmäktige en omorganisation av polisväsendet. Förutom av stadsfiskalen som även skulle upprätthålla poliskommissariesysslan skulle kåren bestå av en förste konstapel, numera benämnd överkonstapel, en kriminalkonstapel och sju ordinarie poliskonstaplar. Därtill ställde staden en vanlig personbil till polisens förfogande, huvudsakligen avsedd att användas vid viss spanings- och patrulleringstjänst. Sedermera har stadsfullmäktige efter framställning ytterligare utökat poliskåren

Polisverkets alldeles nya Volvo har kommit till god användning.

med allt som allt sex konstaplar av vilka en är kriminalkonstapel. Stadsfiskalen är numera även polischef.

Polisstationen har inte alltid legat där den nu ligger. Till att börja med var den inrymd i första våningen på stadshuset och disponerade där två rum samt ett i andra våningen för stadsfiskalen. Arrestlokalerna, inalles tre mindre celler var också förlagda till stadshuset — men i källaren. De var fullkomligt olämpliga. I slutet av augusti 1934 flyttade också poliskåren till sina nuvarande lokaler, inrymda i Mölndals förutvarande sjukstuga. Här har man det bättre ställt. Stadsfiskal och ordningspolis disponerar fyra rum och kriminalpolisen två. "Finkan" har också blivit bättre, även om den självfallet inte direkt är komfortabel. Polisen har fyra celler och en dagcell till medborgarnas förfogande. I källarvåningen slutligen är bl. a. inrymt ett par celler som är avsedda för "vandrare". Dessa, d. v. s. cellerna, är ljusa och luftiga och — fulla av sängkläder.

Från polishåll gör man emellertid gällande att de nuvarande lokalerna med tillhörande utrymmen inte förslår. Man hoppas på ett polishus.

Från och med juli månad 1943 utgör Mölndal tillsammans med Kållereds socken ett landsfiskalsdistrikt. Intill dess stadsfiskalstjänsten indras i Mölndal skall den för polischefen-åklagaren avsedda landsfiskalstjänsten i Mölndals distrikt hållas obesatt och stadsfiskalen i Mölndal vad Kållereds socken beträffar fullgöra de uppgifter som ankommer på landsfiskalen.

Arbetsförmedlingen — en viktig funktion

Arbetsförmedlingen i Mölndal är i sin nuvarande form en relativt ung institution. Den räknar sålunda som sitt födelseår 1931, då efter en framställning från stadsfullmäktige ett avdelningskontor av Göteborgs offentliga arbetsförmedling den 1 april inrättades i Mölndal. Staden skulle svara för kostnaderna men erhöll bidrag därtill av landstinget och staten. Den 1 januari 1935 inordnades verksamheten under Göteborgs och Bohus läns arbetsförmedling med landstinget som huvudman. Sedan maj 1940 svarar staten helt för arbetsförmedlingen i riket, varvid arbetsmarknadskommissionen fungerar som centralt tillsyningsorgan, medan arbetsnämnderna i respektive län utövar den lokala ledningen av verksamheten. Mölndalskontoret sorterar sålunda numera under länsarbetsnämnden i Göteborg.

Kontoret disponerar sedan 1938 andra våningen i huset Kungsbackavägen 9.

Arbetsförmedlingens huvuduppgift är att bringa arbetsgivare och arbetssökande i kontakt med varandra för diskussioner och överenskommelser rörande anställningar. Den står till förfogande för alla — skilda åldrar och yrken. På grund av arbetsförmedlingens kontakt med arbetsmarknadens lediga arbetstillfällen fungerar den vidare som samhällets kontrollorgan vid hjälpverksamheten för arbetslösa. Bland arbetsförmedlingens uppgifter må ytterligare nämnas yrkesvägledning för ungdom, medverkan vid ordnandet av social hemhjälp, arbetsförmedling för partiellt arbetsföra, utredningar i arbetsmarknadsfrågor m. m.

För att belysa den egentliga förmedlingsverksamhetens fluktuationer kan följande siffror beträffande frekvensen vid avdelningskontoret i Mölndal anföras: 1932 gjordes sålunda 7.019 ansökningar om arbete, medan 606 lediga och 495 tillsatta platser redovisades. 1945 utgjorde motsvarande siffror 4.521, 3.813 och 2.985. Konjunkturernas yttergränser nedåt och uppåt avspeglas visserligen i dessa data men också arbetsförmedlingens utveckling under den tid som gått.

En pratstund på arbetsförmedlingen ger i allmänhet resultat. Just nu finns det gott om jobb i så gott som vilket yrke och fack som helst.

Tre postanstalter till allmänhetens tjänst

Jämt en månad efter det nya seklet ringt in öppnades det första postkontoret i Mölndal. Sedan detta datum har samhällets utveckling även gått att avläsa på de siffror poströrelsen kunnat redovisa.

För tjugofem år sedan var postkontoret inrymt i fastigheten Kvarnbygatan 4 vid Gamla torget. Här innehade posten lokaler fram till 1928 då den slog sig ner på Kvarnbygatan 1. Tio år därefter inflyttade den i de nuvarande förnämliga lokalerna nere vid Mölndals bro.

Sedan stadsblivelsen utvisar som sagt poströrelsen en fortgående stegring och detta beträffande alla slags försändelser. Antalet avgångna försändelser från Mölndal 1, d. v. s. huvudpostkontoret i staden, som 1921 utgjorde 165.634 uppgick 1945 till 800.701. Sistnämnda år uppgick antalet ankomna försändelser till 2.043.596. För att ta en annan siffra kan nämnas att antalet avgångna paket under denna tjugofemårsperiod mer än femdubblats.

Man brukar inom postverket skilja mellan postkontor, postexpedition och poststation. Det är små finesser som inte märks — annat än möjligen på storleken av lokalerna. I Mölndal finns emellertid f. n. en postanstalt av vardera slaget. Mölndal 1 heter den första och den utgör ett postkontor. Härifrån utgår brevbäringen inom staden. Mölndal 2 återigen är en postexpedition och den är som alla vet belägen i Krokslätt. Denna anstalt bytte förresten namn så sent som 1938. Tidigare hade den tillhört gruppen poststationer. Slutligen är Mölndal begåvad med en poststation i Toltorpsdalen. Denna slog upp sina portar den 1 december 1930.

*Den som har något kvar på postsparbanksboken hämtar vad han behöver.
Eller är det kanske pensionen som kommit?*

*Eftermiddagsposten är kommen och sedan den sorterats bärs den ut.
Den första biten cyklar brevbärarna.*

Postpersonalen har sexdubblats sedan 1921. På den tiden fanns det bara två brevbärare i hela staden. Allt som allt bestod personalen vid postanstalten Mölndal 1 av fyra man. Kroksläotts postanstalt hade endast en poststationsföreståndare. Numera finns det 21 anställda vid Mölndal 1, av vilka elva är brevbärare. Mölndal 2 har två tjänstemän anställda och stationen i Toltorpsdalen en föreståndare.

Sjukkassorna omsluter över halva invånareantalet

Sjukkasserörelsen är Sverges största och äldsta folkrörelse. Den har sina anor långt tillbaka i medeltidens skråväsen och var under viss tid den enda organisatoriska sammanslutning som fanns i vårt land. I vår bygd kan man icke spåra någon sammanslutning för hjälp vid sjukdom eller dödsfall så långt tillbaka. Under 1860-talet fanns en del organiserade sjukkassememmar, men de var anslutna till i Göteborg befintliga sjuk- och begravningskassor.

Vårt samhälles äldsta sjukkassa bildades av medlemmar ur Mölndals Missionsförening och hade ursprungligen stark religiös prägel. Endast helnyktra samt i övrigt ytterst skötsamma personer kunde vinna inträde. Kassan bildades 1876 under namnet Mölndals Sjukförening. Efter några år var tiden mogen för bildandet av de s. k. 100-mannaföreningarna. Dessa kassor hade ett maximerat medlemsantal av 100 medlemmar och som framgår av namnet var endast männen berättigade till medlemskap.

Mölndals 100-mannaförening nr 1 som senare antog namnet Mölndals Sjuk- och Begravningskassa nr 1, bildades av Rosendahls arbetares förening år 1878; ett år senare kom 100-mannaföreningen Bikupan till och år 1885 Mölndals 100-mannaförening nr 2.

Arbetarna på de olika fabrikerna började snart fullfölja organiserandet av sjuk- och begravningskassor. Sålunda tillkom i början av 1880-talet Delbancos Sjuk- och Begravningskassa, 1895 Krokslätts Sjukförening och 1899 A-B Papyrus arbetspersonals Sjuk-

Centralsjukkasans har sina lokaler inrymda i en alldeles modern byggnad vid Göteborgsvägen.

och Begravningskassa. Arbetarna på Mustads Fabriker organiserade sin sjuk- och begravningskassa 1907. En sjukhjälpsförening bildade även lärarna inom Fässbergs pastorats lärarkår 1908, vilken senare omändrades till Sjuk- och Begravningskassan Kamraten. I övrigt förekom ytterligare kassor dels för personal enbart vid företagen dels öppna för allmänheten. Sålunda verkade lokalavdelningar för de allmänna rikssjukkassorna.

De gamla kassorna fick emellertid ej så stor anslutning. Sjuk- och begravningshjälpsförmånerna var ej heller så stora. Sjukhjälpen varierade från 1 krona per dag till 2.50. Begravningshjälpen omfattade belopp från 10 till 200 kronor. Läkarevården ordnades i allmänhet så, att avtal träffades med en läkare som för ett visst fastställt arvode per år från respektive kassa lämnade gratis läkarevård till medlemmarna, dess hustrur och barn.

Vid genomläsandet av gamla protokoll finner man att en framställning gjordes vid ett tillfälle från dr Belfrage, en i Mölndal

verksam läkare vid denna tid, om att arvudet borde höjas från 100 kronor per år till 200 kronor. Efter en långvarig förhandling med ifrågavarande kassa, vilken omfattade 100 medlemmar jämte kvinnor och barn, fick dr Belfrage sin framställning beviljad.

Efter statsmakternas ingripande, vilket skedde genom påtryckning från sjukkassornas ledande män, tillkom enligt 1931 års sjuk-kasseförordning de s. k. erkända sjukkassorna, vilket innebar att i varje kommun en erkänd lokalsjuk-kassa skulle handha sjuk-kasseverksamheten med stöd av betydande statsbidrag.

I januari 1933 hölls ett sammanträde med representanter för de i staden verksamma sjuk-kassorna för att behandla frågan om bildandet av en dylik erkänd sjuk-kassa. Resultatet av dessa förhandlingar blev att Mölndals sjuk- och begravningskassa Bikupan, som hade det högsta medlemsantalet, ombildades till Mölndals erkända sjuk-kassa, vars verksamhetsområde skulle utgöra Mölndals stad.

Dessutom bildade sjuk-kassorna vid A-B Papyrus och Mölnlycke Väfveri A. B. särskilda erkända yrkessjuk-kassor, varav den sistnämnda senare uppgått i Mölndals erkända sjuk-kassa.

Genom de erkända sjuk-kassorna tillfördes medlemmarna betydande förmåner mot vad de gamla kassorna kunde lämna. Sjuk-hjälptiden utsträcktes till 730 dagar under ett sammanhängande sjukledighetstillstånd, ersättning för läkarvård lämnades intill 2/3, moderskapshjälp och barnförsäkring infördes. Sjukpenningen varierade från 1 krona till 6 kronor per dag.

Förmånerna i de erkända sjuk-kassorna har senare förbättrats. Helt fri sjukhusvård har införts jämte ersättning för specialbehandlingar såsom massage, elektriska behandlingar etc. Till sjukskriven medlem med barn under 15 år lämnas särskilt kristillägg. Moderskapshjälpen har höjts till 125 kronor.

De goda förmånerna som kunde lämnas därför att de erkända sjuk-kassorna erhöll betydande statsbidrag, jämte de relativt låga avgifterna, bidrog till att dessa kassor vann en stor tillslutning av medlemmar. Vid bildandet av Mölndals erkända sjuk-kassa utgjorde medlemsantalet 222. F. n. omfattar denna kassa 7.000 medlemmar var till kommer ca 2.600 barn under 15 år som genom föräldrarnas medlemskap åtnjuter sjukvårdsförsäkring. Tillsammans med A. B.

Papyrus arbetspersonals erk. sjuk-kassa omfattar den erkända sjuk-kasserörelsen i vårt samhälle över 8.000 medlemmar, var till kommer medlemmarnas barn vilka åtnjuter fri sjukhusvård jämte ersättning för läkarvård och specialbehandlingar.

Utöver den erkända sjuk-kasseverksamheten verkar i staden några s. k. fria sjuk-kassor, som dels utgör fristående lokala kassor, dels är lokalavdelningar till allmänna rikssjuk-kassor. Det sammanlagda medlemsantalet uppgår till c:a 600.

I anslutning till de erkända lokalkassorna finns i varje län en erkänd centralsjuk-kassa som i allmänhet svarar för lokalkassornas utgifter för tiden efter 90 dagars sjukperiod, moderskapshjälp och viss ersättning för utgiven läkarvård. Inom vårt samhälle verkar Bohuslän-Hallands erkända centralsjuk-kassa, vars verksamhetsområde omfattar Bohuslän och Halland. Dess huvudkontor är förlagt till Mölndal.

Denna kassa har haft en storartad utveckling och har ökat sitt medlemsantal från 19.500 år 1933 till 142.168 den 31/12 1945. Dess sjukhjälpfond uppgår vid samma tid till 4.122.988 kronor.

Sverges rödaste stad

Mölnadal har inte för inte blivit kallad Sverges rödaste stad. Att staden var på väg att bli detta visade sig redan vid det första fullmäktigevalet, då arbetarna lade beslag på tjugosex platser av fyrtio. Sedan dess har denna tendens blivit alltmer markerad. Den sista fyraårsperioden innehade de båda arbetarpartiernas representanter inte mindre än trettiofyra platser av fyrtio. Det blev med andra ord endast sex platser kvar för de båda borgerliga partierna att broderligt dela. Men så var det också längesedan den 40-gradiga skalan definitivt avskaffades.

Socialdemokraterna är majoritetspartiet

Mölnalds Socialdemokratiska Arbetarekommun som bildades 1910 räknade vid stadsblivandet något över 200 medlemmar. Genom sin starka representation i den nya stadsfullmäktigeinstitutionen — 23 mandat av 40 från år 1923 — fick den ett avgörande inflytande på de kommunala besluten. Inom arbetarekommunen hade fostrats och skolats en rad av dugande arbetarrepresentanter som redan från början tog ledningen i den nya staden.

I kommunens ledning stod vid denna tid Gustav Svensson, Gustav Johnsson och Karl Ljungström. Gustav Svensson var ordförande. Det bedrevs ett kraftfullt arbete för att öka arbetarrörelsens inflytande och sprida kännedom om dess idéer. År 1922 bildades en socialdemokratisk kvinnoklubb, som kollektivanslöts till arbetare-

kommunen. Samma år började man med sagostunder för barn söka påverka de yngsta, och en socialdemokratisk ungdomsklubb upptog samtidigt arbetet bland ungdomsgenerationerna. Året därpå bildades en ungdomsklubb även i Toltorpsdalen.

Utåt var kommunens arbete mest synligt genom en rad offentliga agitationsmöten och -fester, där åtskilliga av partiets ledande krafter medverkade. Särskilt vid de regelbundet återkommande förstamajdemonstrationerna och de under mer än ett tiotal år efter stadsblivandet obligatoriska nyårsvakorna fick man osökta tillfällen att utlägga den socialdemokratiska synen på de politiska frågorna. Den som särskild grupp konstituerade socialdemokratiska representationen i stadsfullmäktige samarbetade intimt med arbetarekommunen i olika kommunalpolitiska frågor, vilka tid efter annan togs upp inom arbetarekommunen vid såväl enskilda som offentliga möten och belystes från väljarnas synpunkter. De många nya arbetsuppgifterna i samband med stadsblivandet gav redan från början den kommunala representationen en pressande arbetsbörda som man emellertid tog på sig i enighet och med frisk framåtanda.

Jämsides med dessa uppgifter verkade arbetarekommunen givetvis som valorganisation vid de allmänna valen och kunde under en lång rad av år notera stora framgångar. Redan 1921 hade en av kommunens medlemmar, stenhuggaren Wilhelm Carlsson, tagit säte i andra kammaren. Vid andrakammarvalet 1924 lyckades socialdemokraterna i Bohus län placera tre av åtta representanter, däribland Wilhelm Carlsson, och 1926 lade socialdemokraterna i Mölnadal beslag på tre av fyra landstingsmandat i staden, en siffra som sedan hållits ända fram till valet 1946. Representationen till stadsfullmäktige ökade 1926 till 25 ledamöter. Samtliga dessa val föregicks av en intensiv valagitation, där mötes- och affischpropagandan lika väl som den personliga agitationen på arbetsplatser och vid husbesök spelade en utomordentligt stor roll.

Den några år gamla ungdomsklubben kollektivanslöts till arbetarekommunen 1926 och utförde under många år ett gediget arbete bland ungdomen, som i studiecirklar och på klubbmöten fick sin fostran och utbildning för kommunalt och politiskt arbete. Även inom fackföreningarna nedlades ett energiskt arbete för att öka det politiska intresset.

Den politiska utvecklingen ute i Europa i början av 1930-talet aktualiserade inom arbetarekommunen även de internationella problemen. Så fick man efter nazismens seger i Tyskland direkt kännning av flyktingsproblemet och måste bland annat i ett fall ingripa för att hindra utvisning. Fredsdemonstrationer mot Italiens angrepp på Abessinien, insamlingar till riksambulans åt abessinierna, en kraftig hjälpaktion för Spanien i samverkan med andra arbetarorganisationer samt under krigsåren för Finland och Norge blev direkta resultat av de nya problemställningarna.

Vid andrakammarvalet 1936 placerades en av kommunens medlemmar, pappersarbetaren Gösta Andersson, i riksdagen. Wilhelm Carlsson hade avlidit 1928. En annan av kommunens medlemmar, handlanden Theodor Nilsson, som 1910 invaldes som den förste socialdemokraten i Bohusläns landsting blev år 1933 invald i första kammaren, där han kvarstod till 1941.

Vid 1940 års riksdagsval gjorde socialdemokraterna en ny framryckning och "mölnaldsmandatet" klarades med glans. Mindre lyckosamt blev 1942 års kommunal- och landstingsmannaval. Antalet ledamöter i stadfullmäktige minskades åter till 23, medan däremot de tre landstingsmandaten med knapp marginal bibehölls. Riksdagsvalen 1944 medförde en ny motgång. Slutligen blev vid 1946 års kommunala val representationen i stadfullmäktige minskad från 23 till 19 mandat och partiet tappade därmed för första gången majoriteten i den beslutande kommunala församlingen. Även ett landstingmandat gick förlorat.

Krigsårens svårigheter med täta utkallelser har givetvis ej lämnat organisationen oberörd. De mest aktiva krafternas starka engagemang i det offentliga livet samt i fackföreningsrörelsen och andra folkrörelser har kanske också bidragit till att i viss utsträckning minska slagkraften. Med sina c:a 600 medlemmar står emellertid Mölnåls Socialdemokratiska Arbetarekommun fortfarande som en stark faktor i stadens politiska och kommunala liv. Genom organisationen har även under senare år en mängd kommunala initiativ aktualiserats och förts fram till de beslutande församlingarna. Upplysande och gedigna program på kommunens enskilda möten, offentliga möten, samkväm och fester bidrar att vidmakthålla in-

«Från mörkret stiga vi mot ljuset...»

tresset för socialdemokratin inom staden. Även studieverksamheten har under senare år tagit fart.

Efter att under olika intervaller ha haft expedition tillsammans med Ny Tids lokalredaktion har kommunen nu sedan ett par år egen expeditionslokal i Götiska Förbundets hus.

Kommunisterna är stadens andra parti

Mölnalds Kommunistiska Arbetarekommun daterar sitt bildande till 1917. Det första världskriget och dess följdföreteelser splittrade den internationella arbetarrörelsen i två stora läger. Det var helt naturligt att inte heller de svenska arbetarna kunde förbli passiva i denna inre uppgörelse. Mölnald utgjorde härvidlag intet undantag.

Den kommun som såg dagens ljus 1917 på ett möte i Godtemplarlokalen vid Grevedämnet bar fram till 1921 namnet Mölnalds Vänstersocialistiska Arbetarekommun. Genom dennas bildande hade den sju år äldre socialdemokratiska arbetarekommunen sprängts. Sprängningen av denna bestod dock endast i att en fraktion inom den reformistiska kommunen bröt sig ur och bildade en vänstersocialistisk. På annat sätt förhöll det sig med den redan 1905 bildade socialdemokratiska ungdomsklubben i Mölnald. Den anslöt sig som organisation till den nybildade kommunen. Kärnan kan alltså sägas ha bestått av unga mölnaldsarbetare och till sin ordförande valde dessa textilarbetaren Oscar Carlsson. Bland de övriga som stod i spetsen för kommunen kan nämnas margarinarbetaren Adolf Berggren, en den mölnaldska arbetarrörelsens verkliga Jimmie Higgins.

Den nybildade arbetarekommunen hade emellertid inte väl stabiliserats förrän det började knaka i fogarna. 1921 antog man nämligen det namn den fortfarande bär, Mölnalds Kommunistiska Arbetarekommun. Man anslöt sig samtidigt till landets kommunistiska parti som i sin tur utgjorde sektion av kommunistiska internationalen, "komintern". Då sade som sagt en del medlemmar stopp och lämnade kommunen. Numerärt blev det en tillfällig försvagning men ideologiskt blev kommunen starkare och det dröjde heller inte länge förrän också medlemsantalet återigen började gå i höjden.

1924 blev det en ny sprängning i det att en del medlemmar lämnade rörelsen och fem år senare sprängdes kommunen för tredje gången. 1924 var det Z. Höglund-falangen som gick och 1929 kilboms-socialisterna. Om sprängningarna 1921 och 1924 inte betydde så värst mycket i negativ riktning organisatoriskt sett blev den 1929 desto värre. Av kommunens dåvarande 63 medlemmar stannade bara ett fåtal kvar. Under dessa mellanår hade textilarbetaren Robert Johansson varit ordförande. Efter sprängningen 1929 blev det Adolf Berggren och John S. Johansson som tillsammans med Evert Lidman och Gustav Forsberg i ungdomsrörelsen kom att leda kommunen.

Efter några års inre stabilisering och yttre propaganda kunde den kommunistiska arbetarekommunen räkna på ett allt större förtroende bland Mölndals arbetare. Kommunens medlemmar verkade aktivt inom fackföreningarna, hyresgäströrelsen och andra folk-rörelser. Studieverksamheten inom kommun och ungdomsklubb sköt fart.

Vid kommunalvalen 1930 lyckades det inte kommunisterna att placera några representanter i fullmäktige, men 1934 gick det bättre. Kommunen hade då även vuxit ut till en relativt stark valorganisation och sex representanter invaldes i stadens beslutande organ. Denna kommunistiska representation har sedan för varje val som gått blivit större. 1938 blev det nio mandat och 1942 elva. Vid det sista kommunalvalet ökade de kommunistiska representanternas antal till tolv. 1938 kunde mölndalskommunisterna välja in sin förste kommunmedlem i landstinget, John S. Johansson. Den kommunistiska stadsfullmäktigegruppen utgör således den andra i ordningen. Ett flertal initiativ till stadens fromma har tagits. Kommunistiska förslag till stadens och dess invånares bästa förverkligas i större flertal för varje fyraårsperiod som går.

Den kommunistiska ungdomsklubben som är ansluten till Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund har utökat sitt medlemsantal och räknar nu omkring 150 medlemmar. I likhet med andra kommunistiska arbetarekommuner har Mölndals icke någon speciell kvinnorganisation. Kvinnorna ansluter sig direkt och individuellt till kommunen, som f. n. räknar cirka 600 medlemmar, ungdomarna inberäknade.

Mölndals kommunister har med kraft gått in för sina uppgifter i det fackliga arbetet. På varje arbetsplats finns f. n. en kommunistisk fackklubb. Inom hyresgäst- och nykterhetsrörelse nedlägger medlemmarna också ett förtjänstfullt arbete. På senaste tiden har ett flertal hjälpaktioner livligt stötts från kommunistiskt håll. Först och främst aktionen mot Franco-Spanien under spanska inbördeskrigets dagar. Under det sista världskriget har medel dessutom insamlats till bl. a. Norge och Leningrads barn. Europa-hjälpen stödes med all kraft.

Tidigare hade kommunisterna sina partilokaler i gamla Folkets Hus vid Papyrus men sedan 1929 innehar kommunen expeditions- och möteslokaler vid Kungsbackavägen 10, där även Arbetartidningens lokalredaktion är inrymd.

Liberalerna har gamla anor

Folkpartiet är en relativt ny partibildning, daterande sig till år 1934. Detta hindrar emellertid inte att det har gamla anor. I Mölndal bildades nämligen redan år 1902 Frisinnade Landsföreningen som då upptog liberalismens traditioner. Partiet hade på den tiden ett starkt stöd hos nykterhetsfolket och de frikyrkliga kretsarna i Mölndal.

Två år efter det Mölndal blivit stad uppstod en brytning inom partiet med anledning av rusdrycksförbudet. Flertalet av medlemmarna bildade då Frisinnade Folkpartiet medan andra lade grunden till Liberala Partiet. En sammanslagning av dessa partier ägde sedan rum 1934 under benämningen Folkpartiet i Mölndal. Föreningens ordförande var då verkmästare Casper Winsnes.

Under de senaste tjugofem åren har partiet i Mölndal främjat stadens utveckling i mån av sitt inflytande. Tillsammans med högerpartiet i staden bildar folkpartiets representanter i fullmäktige den borgerliga gruppen. De två senaste fyraårsperioderna har Folkpartiet innehaft tre av den borgerliga gruppens sex stadsfullmäktige-mandat. Vid 1946 års stadsfullmäktigeval ökade partiet sin representation med ytterliggare tre, varför det nu innehar sex platser. Genom valkartellen med högerpartiet säkrades även ett landstingsmandat i det att direktör Hilmer Johansson invaldes i Bohustinget.

Folkpartiet i Mölndal som räknar ett 50-tal medlemmar är anslutet till Folkpartiets valorganisation i göteborgstrakten, vilken bildades 1943. Denna organisation skall samordna valarbetet de olika lokalföreningarna emellan. Folkpartiet i Mölndal har ingen ungdomsorganisation.

Under de gångna krigsåren med sin fruktansvärda nöd i Europas länder har Folkpartiets medlemmar insamlat ej obetydliga penningbelopp, såväl till Finland som till Norge.

Högerfolket i tre organisationer

De borgerliga partierna i stadsfullmäktige hade efter första kommunalvalet fjorton mandat. Följande val decimerades denna siffra till tolv för att ytterligare sjunka 1930 till elva. Vid 1934 års val invaldes nio borgerliga representanter och de följande sista perioderna har sex representanter suttit i stadens beslutande organ. Av dessa sex har högerpartiet i Mölndal haft tre.

Av mölndalshögerns gamla veteraner kan nämnas disponenterna D. O. Francke och Gustav Leksell. Under den 40-gradiga skalans tid dominerade partiet i Mölndal, men efter demokratiseringen av rösträtten har partiet måst se sina positioner bli allt mer försvagade. 1946 års kommunal- och landstingsval ändrade intet i detta avseende.

Högerfolket i Mölndal står organiserat i Mölndals Högerförening som bildades några år efter sekelskiftet. 1943 bildades Mölndals Högerkvinnoförening och året därpå Mölndals Ungsvenska Förening som 1946 bytte namn och kallade sig för Högerns Ungdomsförening i Mölndal. Samtliga organisationer är anslutna till Göteborgs och Bohus Läns Högerförbund med säte i Uddevalla.

Även Bondeförbundet har haft en lokalorganisation inom staden. Man har också gått till val och har under ett par perioder haft ett mandat i fullmäktige. Bondeförbundets ledande man i Mölndal har varit Johan Johansson i Bonketorp.

Fackföreningarna har kämpat hårt

Fackföreningsrörelsen i Mölndal är stark. De femton fackföreningarna med sina nu i runt tal 3,500 medlemmar utgör och har under det kvartssekel som förflutit sedan stadsblivandet utgjort en mäktigt pådrivande faktor i stadens utveckling.

Det ligger i sakens natur att fackföreningsrörelsens arbete i Mölndal under de senaste decennierna kunnat bedrivas i ett lugnare tempo än tidigare. Den kamp fackföreningsfolket förde för att få sin rörelse att bli erkänd som likaberättigad part vid förhandlingar på arbetsmarknaden var som stormigast de första åren efter sekelskiftet. Genom FCO:s bildande 1919 kan man säga att fackföreningsrörelsen definitivt slagit igenom och erkänts.

Det var arbetarna vid Delbancos oljeslageri som på allvar tog upp organisationstanken. Deras fackförening torde datera sig till 1898 och således vara den första i Mölndal. Vid tiden omkring 1902 följde emellertid arbetarna vid Krokslätts fabriker exemplet och sedan Mölndals socialdemokratiska ungdomsklubb bildats och denna lyckats skapa en medveten proletär kader sköt den fackliga utvecklingen fart: Papyrus, Forsåker, Mustad, Rosenberg, Götafors och Alafors fick på en relativt kort tid sina fackorganisationer. Genom storstrejken 1909 avbröts visserligen denna utveckling för någon tid — Papyrus' och Mustads fackföreningar var de enda som överlevde — men världskriget 1914—1918 blev vändpunkten.

I början av 1916 bildades fackförening vid Krokslätts fabriker. Arbetsgivaren här hade uttalat att den som trädde i spetsen för en förening ögonblickligen skulle avskedas, men då fabriken just då

låg inne med stora order och man kunde sälja sina varor till vad pris som helst, vågade man icke göra allvar av hotet. Man måste finna sig i att förhandla om lönerna, och då rätt bra förhöjningar kunde nås ökades anslutningen till fackföreningen. Samma blev förhållandet vid övriga fabriker. Man bildade avdelningar, framförde lönekrav och drev igenom goda förhöjningar. På så sätt kom Mölnalds arbetare att åter få förtroende för organisationerna och rätt snart var huvudmassan med i den fackliga rörelsen. Det var inte mindre än tusen arbetare, representerande elva olika organisationer, som 1919 lade grunden till stadens fackliga centralorganisation. Dess förste ordförande blev lagerarbetaren Ernst Karlsson.

Tiderna förändras . . .

Mölnalds fackföreningsfolk har således traditioner bakom sig. Det tillhör nu historien att arbetarna, som en gammal veteran berättar, för att våga sätta igång sin organisation måste komma samman under en middagsrast då befälet var hemma till middag och i största hemlighet anteckna sitt medlemskap på ett papper, skuret efter ett — tunnlock. Det vill med andra ord säga anteckna sina namn cirkelvis. Ingen tordes ju stå överst! Det tillhör också det förflutna då en utländsk arbetsledare bred och myndig kunde ställa sig utanför Krokslättis fabriksportar efter en konflikt och skilja fåren från getterna — d. v. s. de som haft något uppdrag i fackföreningen — uppmanande dem att utanför fabrikskontoret hämta de kläder de haft kvar i fabriken. Tiderna har förändrats. Ännu har visserligen inte fackföreningsrörelsen nått sitt mål: skapandet av den ekonomiska demokratin. Men mellan den tiden och nuet har en genomgripande förändring dock skett. Man har genom de fackliga organisationerna skaffat de anställda löner, på vilka de åtminstone nödortfigt kan existera. Man har varit med om att ordna med bättre hygieniska förhållanden varigenom arbetet underlättats. Man har genomfört 8-timmarsdagen och fjorton dagars semester o. s. v. Man har inte minst skapat en bättre anda bland de anställda och mellan arbetare och företagare, i det man nu på jämställd fot kan resonera om allt som har med arbetsförhållandena att skaffa.

Kriser och arbetslöshet

Den högkonjunktur som satte in efter förra världskrigets slut och som gav arbetarna goda möjligheter att nå en bättre levnadsstandard förtonade snart. Redan samma år som Mölnald blev stad började arbetslösheten sätta in och arbetarna fick vidkännas löneminskningar som i många fall uppgick till hälften av tidigare löner. För att hålla oss till den största arbetargruppen i Mölnald, textilarbetarna, fick dessa under åren 1921—22 en sänkning av lönen med 40 procent. Denna siffra återspeglar dock inte reallönen som sådan, då den svenska kronans värde samtidigt ökade genom att inflationen övervanns. Men det skulle dröja några år in på 1920-talet innan reallönen hade återställts. Arbetslösheten kastade därtill sin skugga över Mölnalds arbetare. Och att denna skulle få särskilt ogynnsamma konsekvenser i ett samhälle som Mölnald, vars flesta industrier tillhörde den s. k. låglönegruppen kan man väl förstå. Självklart är att arbetslösheten icke endast för arbetarna blev märkbar utan att också hela samhället kom att bli lidande genom att de skatter man kalkylerat med inte kunde indrivras. Liknande kriser med stor arbetslöshet förekom även i början på 1930-talet, men då man hade större erfarenheter av hur de då skulle bemästras blev svårigheterna icke lika omfattande som tidigare.

Med undantag av textilstrejken 1931, som pågick i nio veckor och som stadens samtliga textilarbetare var indragna i och i samband med denna en syndikaliststrejk vid ett företag, vilken pågick i mer än ett halvår, samt en del andra mindre konflikter, exempelvis vid Papyrus, har några öppna strider knappast förekommit. Parterna inom de olika industrierna är numera inordnade under de olika industriernas riksavtal och eftersom man nu känner varandras styrka och vet vad en strid skulle kosta icke allenast de stridande utan hela samhället, söker man vid uppgörande av riksavtalen alla utvägar för att komma till fredliga uppgörelser. Vad som här gäller förhållandena i stort gäller givetvis även lokalt sett. Sedan riksavtalen inom de stora industrierna är klara för året blir det de lokala fackföreningarnas uppgifter att söka utforma bestämmelser som skall bli gällande vid de lokala företagen. Då fackföreningarna i Mölnald numera omfattar så gott som samtliga vid företagen anställ-

Arbetarna och arbeterskorna har haft en jobbig dag på Mölnlycke fabriker i Krokslätt och nu beger man sig hem.

da blir de löner och övriga förhållanden, om vilka man kunnat enas vid uppgörande av riks- och lokalavtal normerande för arbetslivet.

Arbetarnas politiska inflytande med dess starka ställning såväl i riksdag som i regering samt i lokala institutioner måste räknas som ett plus då det gäller en lugnare utveckling på arbetsmarknaden. Med nuvarande förlikningsmannainstitution är det möjligt att redan vid varslande av en konflikt kunna ingripa och med parterna resonera om vad som skall göras för att få uppgörelse till stånd.

Textil- och pappersarbetarna utgör flertalet

De två största arbetargrupperna i Mölndal utgöres av textil- och pappersarbetarna. Textilarbetarna är organiserade inom Textilarbetarförbundets avdelning 5 och uppdelade på fem olika mölndals-

Framför allt på fredagskvällarna är det fullt upp att göra på Papyrusarbetarnas fackförenings expedition. Då kommer uppbördsmännen.

klubbar, vilka f. n. tillsammans räknar 1.555 medlemmar. Pappersarbetarna i sin tur tillhör Svenska Pappersindustriarbetareförbundets avdelning 63 och räknar 1.058 medlemmar. Vid sidan av dessa båda stora arbetarkategorier finns sedan som nämnts tretton andra fackföreningar inom Mölndals FCO.

FCO:s medlemsantal täcker dock inte stadens samtliga fackföreningsmedlemmar. En lång rad fackföreningar såsom målarna, grovarbetarna, typograferna, chokladarbetarna, reseffektarbetarna och chaufförerna är anslutna till Göteborgs FCO. Dessa arbetarkategorier räknar säkerligen över tusentalet medlemmar. Slutligen finns det ju åtskilliga arbetare i Mölndal som har sitt förvärvsarbete i grannstaden och således även de sorterar under Göteborgs FCO.

Mölndals Fackliga Centralorganisation har under de decennier den varit verksam på allt sätt stött de skilda fackföreningarna i

staden. Den har inte minst genom det studiearbete den planlagt och genomfört gett stadens fackföreningsfolk en vidgad syn på organisationsarbetet. För år 1945 balanserar dess utgifter och inkomster på 3.475 kronor.

Fackföreningsfolket i Mölndal kommer säkerligen allt framgent att framgångsrikt kämpa för sina rättmätiga krav på delaktighet i produktionsresultaten.

Mölndal har även en stark förening av folkpensionärer. Den har nu varit verksam i ett antal år och lyckats samla större delen av samhällets gamla. Mölndals Folkpensionärers Förening är ansluten till Sveriges Folkpensionärers Riksorganisation.

Arbetarna får snart sitt andra Folkets Hus

Folkets Hus-frågan är lika gammal som arbetarrörelsen. I och med att politiska och fackliga organisationer uppstod blev nämligen alltid frågan om lokaler att hålla möten i aktuell. Så blev fallet i Mölndal när de två första arbetarorganisationerna, Mölndals Socialdemokratiska Ungdomsklubb och Verdandilogen, bildats. Protokollen från dessa båda organisationer talar om vilka svårigheter de hade att bemästra. Det var också dessa båda organisationer som tog initiativet till den första Folkets Hus-föreningen som bildades i början av 1907. Under tiden sammanträdde man i allmänhet i "Smockebo't", ett mindre hus som är beläget i "Stusshålan". Redan 1908 hade emellertid det första Folkets Hus rest sig i Mölndal. Det var beläget vid Trädgårdsgatan och här fick arbetarna alltså sitt första samlade hemvist. Sedan kom storstrejken och med den alla trakasserierna. Föreningen tvingades inställa sina betalningar och banken tog fastigheten. Sedan organisationslivet stabiliserats igen efter en tid hade man visserligen möjlighet att förhyra lokalen ifråga, men från och med 1924 blev detta omöjligt.

I Krokslätt hade arbetarna inte exakt samma problem att brottas med. Här hade nämligen bolaget låtit uppföra en fastighet som arbetarna fick använda sig av. Att det dock här inte rörde sig om ett verkligt Folkets Hus var uppenbart. De fackliga organisationernas verksamhet sågs ju inte till att börja med med så värst blida ögon.

Detta är inte endast en bio — det är Krokslätt's Folkets Hus.

Tvärtom, den förföljdes. Man fick ge sig av in till Göteborg då lönefrågorna skulle ventileras. I början på 20-talet bildades alltså även i Krokslätt en Folkets-Hus-förening. Efter åratals ansträngningar kunde man i mars månad 1932 inviga sin fastighet, ett modernt och snyggt Folkets Hus. Tyvärr är emellertid styrelsen tvungen att driva biograf i fastigheten, vilket helt naturligt inkräktat på arbetarorganisationernas möjligheter att fritt disponera lokalerna.

Vad Mölndal återigen beträffar kallade FCO samman till möte 1930 för att diskutera bildandet av en ekonomisk förening med uppgift att skapa ett Folkets Hus i det centrala Mölndal. Föreningen bildades och mötet beslöt en uttaxering varje vecka på 10 öre för varje fackligt organiserad mölndalsarbetare. Så lades grunden till en fond för ett kommande bygge.

Pengar "strömmade in" och 1932 kunde föreningen inköpa fastigheten Göteborgsvägen 5 för en summa av 55.000 kronor. Det visade sig dock att denna tomt var relativt olämplig för ett sådant bygge, varför man efter en tid inköpte en annan tomt vid Göteborgsvägen och samtidigt försålde den gamla.

Just nu väntar bara arbetarna på att den av byggnadsnämnden utlysta arkitekttävlan skall bli klar. I och med det kommer deras fastighet att resa sig och lokalbristen i Mölndal i någon mån lösas. Majoriteten av andelarna i den planerade fastigheten äges av 37 skilda organisationer.

Kampen för nykterhet går vidare

"Den gamla goda tiden" i Mölndal var ur nykterhetssynpunkt knappast värd detta namn. De sociala förhållandena var under all kritik. Arbetarna levde långtifrån människovärdigt. Lönerna var skrämmande små och någon fritid existerade knappast. Bostadsförhållandena för gemene man kan knappast beskrivas. Det var alls inte underligt att man i mitten och slutet av förra seklet var tvungen hysa in både två, tre, ja ända till fyra familjer i samma lägenhet i var sitt rum men med gemensamt kök. Men brännvin fanns det gott om. I ett samhälle på ett par, tre tusen invånare fanns inte mindre än 28 krogar! Förutom alla lönnkrogar! Och på den tiden behövde sannerligen inte restaurangpersonalen smyga den tjugonde centilitern till sina gäster...

I denna miljö och under dessa förhållanden föddes nykterhetsrörelsen i Mölndal. I oktober månad 1881 hölls i en liten bostadslägenhet i Roten G 26 det första egentliga nykterhetsföredraget. Det var kyrkoherde Carl Hurtig som talade. Dagen efter detta möte hölls logemöte och femton personer avlade därvid nykterhetslöftet. En tid därefter bildades stadens första nykterhetsförening, Logen 48 Stjernan av I. O. G. T.

Man kan diskutera huruvida orsaken till det fruktansvärda superi som på denna tid florerade står att finna i de vidriga sociala förhållanden som då rådde, eller om fattigdomen konserverades tack vare superiet. Man kommer väl sanningen närmast genom att lugnt konstatera en samverkan härvidlag. Det hade aldrig lyckats oss rida spärr mot 1800-talets alkoholmissbruk genom enbart upplysning.

Massornas förbättrade levnadsförhållanden har varit en väl så positiv faktor. Å andra sidan går ju att bevisa att goda ekonomiska förhållanden alls inte utgör borgen mot spritmissbruk. Ett mer än talande uttryck för denna samverkan finner vi i ett protokoll från 1880-talets nykterhetsrörelse i Mölndal. Vi läser: "Logen beslutade låta förfärdiga ett par byxor till en broder, så att han kunde bevista logemötena. Br. P. Johansson åtog sig att för intet förfärdiga desamma."

Året efter Logen Stjernen bildats såg en annan nykterhetsförening dagens ljus i Mölndal. Det var Logen N:r 90 Gustaf II Adolf, även denna en I. O. G. T.-loge. Dessa båda loger arbetade jämsides de första åren, varefter Stjernen i början på 90-talet uppgick i Gustaf II Adolf. Olika lokaler fick man använda sig av — lokalbristen är som bekant av åldrigt datum! Anslutningen till logerna blev emellertid trots allt motstånd större med varje år som gick, även om omsättningen av medlemmar var rent otrolig. Det berättas att det fanns medlemmar som begärde sitt inträde i logerna på söndag för att redan lördagen därpå svika sitt nykterhetslöfte och utgå, eventuellt uteslutas. Ett mycket vanligt sätt att sporra medlemmarnas intresse för att värva nya medlemmar var att grupper om tre personer valdes, vilka till ett bestämt möte skulle skaffa minst en kandidat. Lyckades ej detta fick de böta åtta öre vardera eller tjugofem öre tillsammans. Dyliga grupper kallades "3 om 3" eller "kandidatföreningar".

"De vandrande ölkrogarna", d. v. s. ölvagnarna, var en typisk företeelse i Mölndal på denna tid. Det skulle ta lång tid innan dessa förbjöds och efterträddes av speceriaffärernas fasta försäljningssystem.

Upplysningsarbetet bland folket var självfallet logernas främsta uppgift. Så har det också förblivit. Genom föredrag och litteraturspridning påvisade man alkoholens menliga inverkan på individ och därmed också samhälle. Genom fester och samkväm vid vilka föreningarnas egna medlemmar fick tillfälle framträda och aktivt medverka skapades ett gott kamratskap, byggt på sunda principer. Studiearbetet i logerna syftade till att bibringa medlemmarna gagnarika samhällsintressen.

Verdandis sommarhem i Pixbo.

Nya föreningar bildas

I oktober månad år 1900 bildades Mölndals Blåbandsförening med numret 101. Så gick det sex år, varefter ytterligare två föreningar grundades. I juni månad 1906 bildades Avdelning 466 Mölndals Framtid av N. O. V. och i september samma år Mölndals Vita Bands-förening. Den 6 oktober 1926 bildades Avdelning 183 Unga Viljor av S. G. U., en ungdomsavdelning till I. O. G. T. 1928 slutligen uppstod en lokalavdelning av Motorförarnas Helnkykterhetsförbund.

Samtliga dessa föreningar har vid sidan om den tidigare omnämnda I. O. G. T.-föreningen verkat aktivt i folknykterhetens tjänst inom staden. En kort presentation av dem kan här vara på sin plats.

Mölndals Blåbandsförening är ansluten till Västra Sveriges Blåbandsförbund. Blåbandisterna har också en s. k. självhjälpsförening. Sedan lokalfrågan i tio års tid varit aktuell lyckades man skaffa

sig en egen fastighet. 1912 lade man grunden till en speciell ungdomsavdelning. En Hoppets Här-avdelning arbetar för fullt och blåbandisterna har såväl syförening som sångkör och strängmusikkår.

Verdandilogen Mölndals Framtid utgör som bekant en avdelning av Arbetarnas Nykterhetsförbund. Namnet säger att denna loge politiskt sett inte står neutral. Initiativet till den togs av dåvarande socialdemokratiska ungdomsklubben och den vädjar framför allt till arbetarna. Dess verksamhet får på detta sätt en politiskt medveten inriktning. Verdandi är en del av arbetarrörelsen och har satt till sitt mål att skapa en nykter arbetarklass. 1906 bildades en kvinno-klubb. Studiecirkelverksamheten har under alla år varit livlig och bl. a. har följande ämnen varit uppe på dagordningen: Skönlitteratur, alkoholfrågan, geologi, astronomi, föreningskunskap, hembygds-kunskap, rättskrivning och världsspråket Ido.

Vita Bands-föreningen är en kvinno-organisation som förutom det direkta nykterhetsarbetet även har ägnat sig åt social verksamhet av olika slag. Man har lagt grunden till en barnkrubba och en läsestuga. Organisationen anordnar kurser i matlagning, barnavård, sömnad o. s. v.

Godtemplarnas ungdomsförening i Mölndal är en livskraftig organisation. Den har en livlig idrottsverksamhet, såväl för sina manliga som kvinnliga medlemmar. Amatörteatern och folkdansen står här högt i kurs. Bland det utåtriktade arbetet inom avdelningen märks framför allt arbetet mot tuberkulosen. Sålunda har man igång inte mindre än fem barnkolonier till vilkas upprätthållande man samlar in medel genom lotterier, fester, försäljning av "solrosen" o. s. v. Den 20-åriga organisationen kommer säkerligen att utföra ett gott arbete även i framtiden.

Under de nu snart två decennier Motorförarnas Helnykterhetsförbunds lokalavdelning verkat i Mölndal har dennas arbete blivit av ett allt mer uppenbart slag. Föreningen har glädjande nog mötts med stor förståelse och medlemssiffran har ökat väsentligt.

Bland de krav nykterhetsfolket i Mölndal sett förverkligade är stängandet av krogen som inretts i stadshuset. Det var år 1906. Vid förbudsomröstningen 1922 röstade inte mindre än femtio procent i linje med vad nykterhetsfolket propagerade för — det ansåg Mölndals nykterhetskämpar vara ett gott resultat. Då frågan om

utminuteringsställe blev aktuell för Mölndals vidkommande inlämnade man till fullmäktige en petition, underskriven av 1.500 namn. Stadsfullmäktiges nykterhetsgrupp fick också sin vilja igenom vid detta tillfälle. Det kan också nämnas att det var nykterhetsfolket som slutligen lyckades sätta stopp för de "rullande ölkrogarna".

Barn- och ungdomsverksamheten bedrivs inom så gott som samtliga föreningar. Man försöker få in de yngsta i någon loge för att där sysselsätta dem med saker och ting som kan intressera dem. Fester och utflykter förekommer. Slöjden har också blivit populär. I detta arbete glömmar föreningarna heller inte upplysningsverksamheten. Ett mycket gott resultat har blivit följden av denna verksamhetsgren och i många fall övergår ungdomarna efter det de uppnått stadseenlig ålder direkt till det vanliga nykterhetsarbetet.

Samtliga nykterhetsföreningar i Mölndal är anslutna till Nykterhetsfolkets Centralförsamling till vilken även stadens frireligiösa församlingar är kollektivt anslutna. Centralförsamlingen är ansluten till Länsförbundet som i sin tur är anslutet till Landsförbundet vilket har sitt säte i Stockholm. Mellan Centralförsamlingen och nykterhetsnämnden förekommer ett gott samarbete. Centralförsamlingen åtnjuter ett kommunalt anslag varje år för sin upplysningsverksamhet.

Vad nykterhetsrörelsen gjort för att avvänja folket från en fördärlig spritkonsumtion kan inte nog uppskattas. Nykterhetskämparna i Mölndal har inte heller de legat på latsidan. De har slagits hårt för sin sak, men de har också dessbättre kunnat notera stora framgångar.

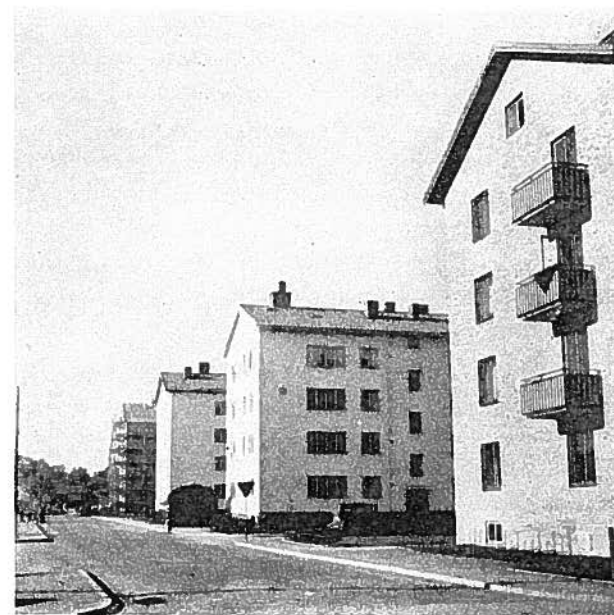
Hyresgästföreningarna är ett med arbetarna

Behovet av hyresgästföreningar har kanske varit mera påtagligt i Mölndal än i många andra städer av motsvarande storleksordning. För det första är fastigheterna i staden delvis av en mycket ålderdomlig karaktär. En annan sak är att närheten av storstaden Göteborg inverkat på så sätt att fastighetsägarna gärna velat hålla hyrorna på en högre nivå än vad som i och för sig skulle vara befogat. Trots detta odiskutabla behov av hyresgästsammanslutningar lyckades dock inte det första försöket att få en sådan till stånd. Det var 1925. Föreningen själv dog redan någon eller några månader efter starten, mycket tack vare att styrelsen inte hade den initiativkraft som fordrades. Men därmed skulle icke hyresgästtanken för alltid vara död i Mölndal.

Redan året därpå bildades nämligen en ny förening. Ett tjugotal krokslättsbor hade den 26 juli 1926 kommit samman i Krokslätts gamla Folkets Hus och detta datum lades grunden till Krokslätts Hyresgästförening, till vars förste ordförande John Ryberg utsågs. Nu hade mölndalsborna tydligen fått blodad tand. Sedan Krokslättsföreningen haft ett framgångsrikt verksamhetsår bildades nämligen stadens andra hyresgästförening, Mölndals Hyresgästförening. Det exakta datum för dennas bildande var 27 november. Den gamle hyresgästveteranen, redaktör Martin Andersson, höll föredrag. Han kunde som bekant konsternera och resultatet av detta möte blev också att 40 medlemmar vann inträde i föreningen. Algot Samuelsson utsågs till föreningens förste ordförande.

»Orrebo't» — M 26. Alla hoppas på en snabb sanering.

De nyuppförda
HSB-husen
vid Knarrhögsgatan.

I gott samarbete med varandra har sedan dess de båda broderorganisationerna verkat för småfolket i Mölndal. Mölndalsföreningens område sträcker sig även över Källeredes kommun, medan Krokslätt-föreningens rayon omfattar stadsdelarna Krokslätt och Sörgården.

Arbetsuppgifter har inte saknats under årens lopp. Många är de tvister med fastighetsägarna som de båda föreningarnas styrelser fått handlägga. Vid sitt femtonårsjubileum 1942 gav Mölndals-föreningen ut en liten verksamhetsberättelse som på ett tydligt sätt redogjorde för den aktivitet som varit kännetecknande för stadens hyresgäst kämpar. Mellan åren 1927 och 1942 handlade föreningen ifråga 434 tvister. Av dessa kunde 56 betecknas som vräkningar, vilka dock i de allra flesta fall återtog av fastighetsägarna efter föreningens ingripande. I 24 olika tvister måste blockad tillgripas och i samtliga fall med ett undantag ledde detta till åsyftat resultat. Metoden att i samband med blockaden deponera hyran hos KB praktiserades mycket framgångsrikt. Genom rena hyressänkningar lyckades föreningen tjäna in hela 38.000 kronor åt sina medlemmar under denna 15-årsperiod. Härtill kom de fall där föreningen direkt eller indirekt förhindrade hyreshöjningar, i vilka det var omöjligt att närmare precisera vinstsiffran. I flyttningskostnader och ersättning för den tid lägenheterna varit mindre brukbara på grund av reparationer eller dylikt kunde föreningens medlemmar tillgodogöra sig sammanlagt omkring 3.200 kronor. "Under föreningens senare arbetsår," fortsatte berättelsen ordagrant, "har fastighetsägarna på bred front gått in för hyreshöjningar. Genom den nya hyresregleringslagens tillkomst och genom föreningens medverkan inför hyresnämnd och hyresråd har dock dessa ansträngningar i alla fall utom ett blivit resultatlösa".

Även efter 1942 har hyresgästorganisationerna stått mitt i stridsvimlet. 1945 exempelvis handlade Mölndals Hyresgästförening 107 tvister.

Även andra frågor har varit föremål för hyresgästorganisationernas intresse. Sålunda har Krokslätt-föreningen tagit goda initiativ i olika stadsplanefrågor. Den kommunala bostadsförmedlingen härrör från ett krokslättinitiativ. Beträffande föreningarnas verksamhet för skapande av nya bostadsmöjligheter kan nämnas att redan i januari

1928 en kommitté tillsattes med uppgift att undersöka möjligheterna för bildandet av en H. S. B.-organisation i Mölndal. En sådan bildades också den 26 mars 1928. Visserligen resulterade detta inte i en omedelbar byggnation men kraven intensifierades och efter en hemställan från Mölndals-föreningen 1934 beslöt stadsfullmäktige att upplåta mark gratis för byggande av bostäder åt barnrika familjer. I samarbete med F. C. O. har också föreningarna organiserat opinionsmöten i bostadsfrågan, vilka har åstadkommit att en rad nya hus blivit en verklighet.

Speciella badresor för de yngsta medborgarna i Mölndals stad kan också skrivas på hyresgästföreningens konto. Hyresgästernas kvinnoförening Nyttä och Nöje har härvidlag varit en pådrivande kraft. En verklig nyhet inte endast för staden utan för hela landet stod Krokslätt-föreningen för 1944, då den tog initiativet till en skiftesbarnkrubba.

Vid årsskiftet 1946 räknade Krokslätt Hyresgästförening 603 medlemmar och Mölndals 537. Dessa siffror är självfallet inte "glänsande". Men de vittnar om att organisationerna omfattas med levande intresse av mölndalsborna. Man skulle t. o. m. kunna gå så långt som att säga att hyresgäströrelsen i dag är ett med stadens arbetare. Frukterna av hyresgästernas verksamhet tillfaller ju inte endast dess medlemmar. Detta förhållande kommer med åren säkert att gå upp för varenda hyresbetalande mölndalsbo.

Intresset för hembygden är levande

Mölnbalds Hembygdsförening bildades vid ett sammanträde i "Trädgårdsskolan" den 29 december 1930. Tanken att bilda en hembygdsförening hade framförts vid ett sammanträde i Mölnbalds Industri- och Hantverksförening och i ett uppopp i föreningens jultidning Kvarnbyjul uppmanades intresserade mölnbaldsbor att möta upp. Ett liknande uppopp infördes också i dagspressen dagarna före sammanträdet. Till föreningens förste ordförande utsågs vid konstituerande sammanträde strax efteråt borgmästare Harry Ljungberg.

Enligt föreningens stadgar har den till ändamål "att inom Mölnbalds stad och kringliggande socknar verka för tillvaratagandet och bevarandet av ortens historiska värden, såsom fasta hustyper, husgeråd och redskap samt vad i övrigt är ägnat att belysa traktens kulturhistoria. Föreningen vill även skydda befintliga naturminnesmärken samt även i andra avseenden verka för hembygdsvård."

Det framgick ganska snart att dessa uppgifter fordrade en samlingsplats — ett hembygdsmuseum. Det var därför ett gott tillfälle för föreningen när möjlighet gavs att förvärva den Royska fastigheten som tidigare varit manbyggnad och gård till Kvarnfallet nr 21 vid Mölnbalds ström. Fastigheten inköptes år 1936 för 25.000 kronor. I den gamla mjölnargården som troligen uppförts 1805 har ett hembygdsmuseum inretts där bygdens folk kan studera gångna tiders arbetssätt och redskap, husgeråd och kläder, mynt, fotografier och kartor. Samlingarna har endast ordnats provisoriskt, dels av brist på medel för lämplig inredning, dels enär det är föreningens avsikt att förlägga muséet till tegelbyggnaden som ur brandsäkerhetssynpunkt

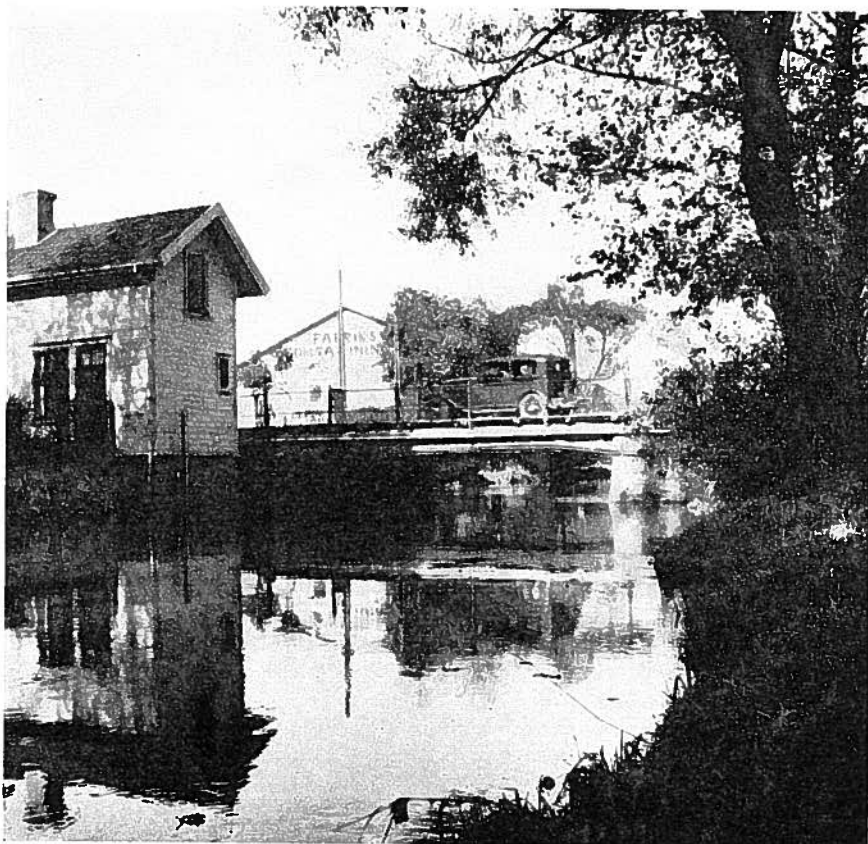
»Röda Liderna» — nysatt kullerstensgata.

måste anses lämpligare för detta ändamål. Den stora manbyggnaden kommer sedan att användas såsom "ungdomsgård", där ungdomar kan samlas till studier, sammanträden och samkväm.

En av muséets största sevärdheter är spårvagnsförare Oscar Ståhls samlingar av vapen och redskap som donerats till föreningen. Ett betydande framtida värde ligger också i de tusentals fotografiplåtar som fotograf Knut Kjellman skänkt till muséet. Allmänheten som besöker Kvarnbygården stannar gärna inför den modell, som konservator Sven Gustafsson utfört över den sista vattenkvarnen vid Mölnbalds ström, Lars Olssons kvarn nr. 25. Ute i parken har plats beretts för den lilla kanon som fordomdags kallat byborna till samfälld kamp mot den röde hanen.

Under årens lopp har föreningen låtit verkställa utgrävningar och restaureringar av fornminnen och boplatser inom staden. Detta arbete har stått under ledning av den kände forskaren dr Johan Alin.

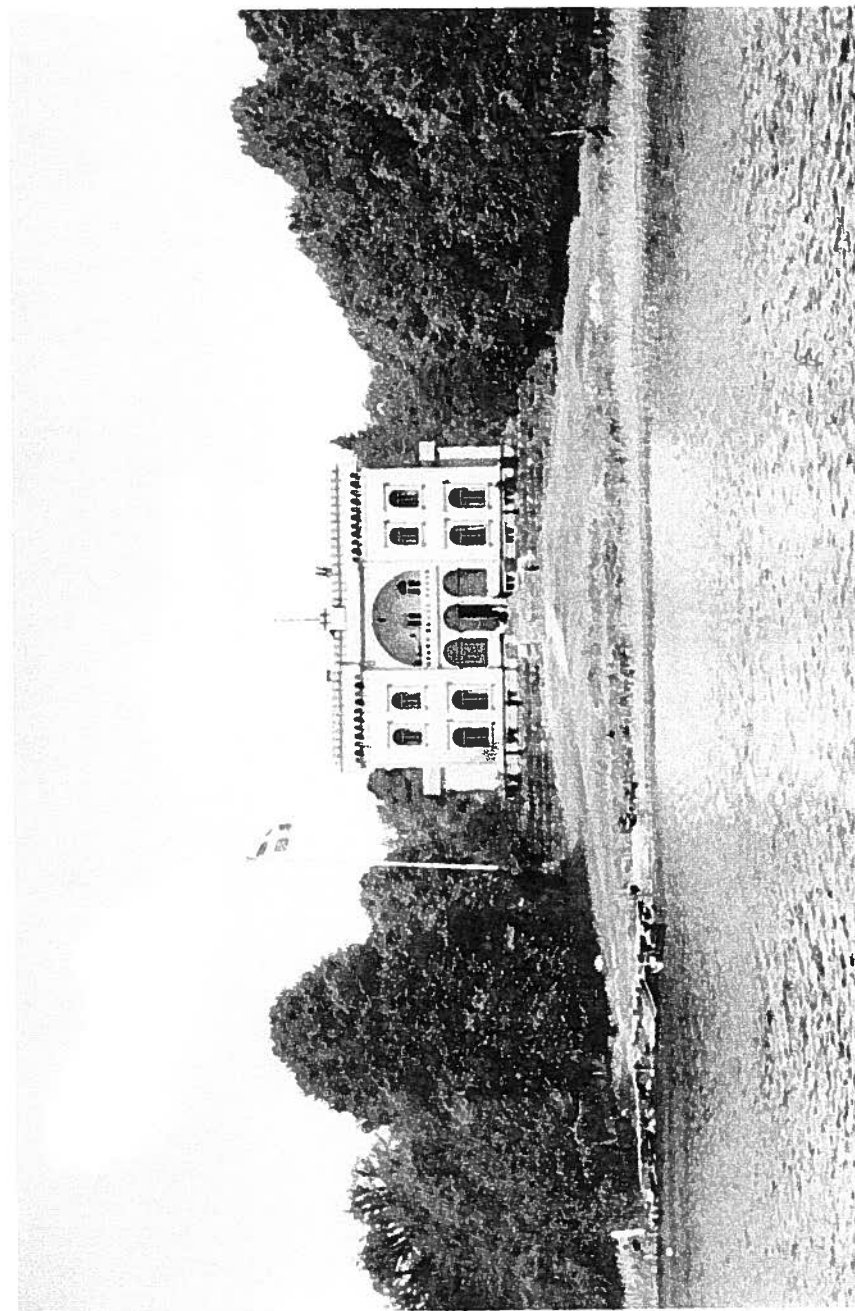
MÖLNDAL

*Kom inte och säg att inte Mölndalsån har vackra partier.
Bron som bilen kör över är rätt och slätt Mölndals bro.*

För att belysa samhällslivets utveckling på skilda områden har föreningen ordnat utställningar på Kvarnbygården bland vilka må nämnas Nykterhetsrörelsens historia, Arbetarrörelsens historia och Idrottsrörelsens historia. Dessa utställningar ha omfattats med stort intresse av samhällets invånare.

Stadsfullmäktige har sedan 1945 beviljat föreningen ett anslag på 500 kronor årligen. Föreningens medlemsantal utgjorde vid senaste årsskiftet 166. Föreningens tidskrift, "Faesbiaergha" har utkommit i 11 nummer.

I Rådasjöns natursköna omgivningar ligger Slottsviken, inbäddad i ekstogen.

Grevedämnet. Vassen vajar så lugnt i förgrunden och därborta dånar maskinerna.

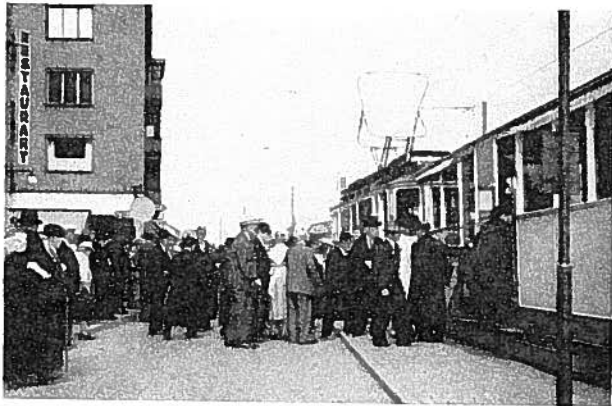
Mölndals Hembygdsförening har under de gångna åren tagit flera initiativ av hembygdsvårdande och traditionsbärande natur. Bland de mest uppskattade av dessa är måhända valborgsmässoelden på Störtfjällets topp. Varje år samlas tusentals medborgare här uppe på berget för att hälsa vårens ankomst, se lågornas svävande lek över bålet, lyssna till det traditionella talet till våren och ungdomen samt höra sång och musik.

Första gången bålet tändes var på valborgsmässoafton 1931. Det var handlanden Th. Nilsson som då talade. Mölndals Körsällskap har på ett mycket förtjänstfullt sätt bidragit med körsång varje år.

Ett annat evenemang som tilldragit sig stort intresse från mölndalsbornas sida ha varit de utflykter i hembygden som föreningen anordnat varje år allt sedan 1933. Därvid har deltagarna under sak-

kunnig ledning besett bygdens fornminnen och sevärdheter. Oftast har dessa utflykter kunnat ordnas i samband med pågående utgrävningar. Sålunda har deltagarna fått bese hällkistorna i Toltorp och Kärra, bronsåldersrösen i Toltorp, Lackarebäck, Kärra och Fässberg samt järnåldersgravfältet i Kärra och fornborgen å Lackarebäcksfjället. Besök ha även gjorts å Gunnebo slott, Kärra gästgivaregård och tingshus, Lackarebäcks gård m. fl. platser.

I samarbete med Mölndals Motorklubb och Mölndalsavdelningen av Motorförarnas Helnykterhetsförbund har Mölndals Hembygdsförening under en lång följd av år anordnat "De Gamlas Utflykt". Till denna utflykt inbjudes alla mölndalsbor som fyllt 70 år oavsett stånd och förmögenhetsvillkor. Äkta makar få följas åt och därvid gäller den äldres födelseår för båda. Resan har ordnats med bilar och bussar till någon lämplig plats t. ex. Kungsbacka, Onsala, Särö, Långedrag, Torslanda och nu senast till Kungälv. De senare åren har antalet deltagare varit omkring 250. Medlen har helt tillkommit genom gåvor från enskilda och bolag. Senaste året har anslag beviljats från stadsfullmäktige.

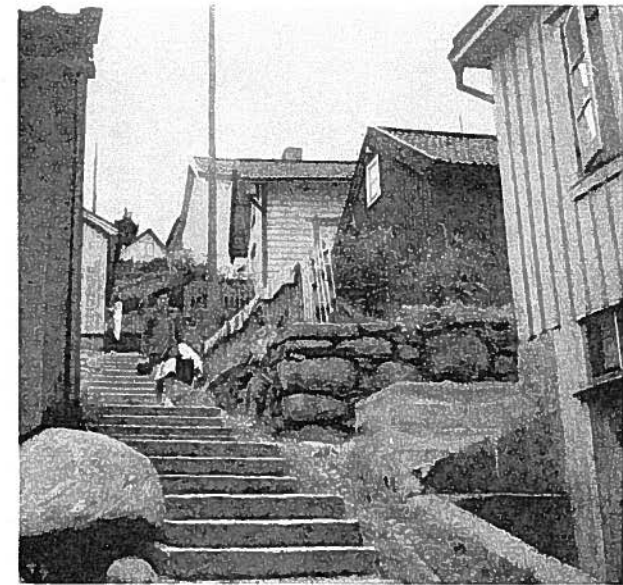
Här stiger »de gamla» på 8:an vid en av sina varje år återkommande utfärder. Man kan slå sig i backen på att resenärerna har stora förväntningar - som också skall infrias!

Miljontals frön har blivit sköna skogar

Föreningsfloran är sannerligen både artrik och mångskiftande. 1935 företogs en inventering och då befanns det att inte mindre än 96 sällskap, klubbar, föreningar o. s. v. var verksamma i staden. Det var över tio år sedan det! Ingen tror väl att denna siffra sjunkit. Med all sannolikhet har den snarare gått i höjden och det riktigt ändå.

En förening i staden som håller styvt på att den, vad det verkligt "synbara" och "påtagliga" beträffar, är bland de främsta är Fässbergs Planteringsförening. Och varför förmäna den denna plats? Den har utträttat ett gott dagsverke.

På 1100-talet fanns i Fässberg "sköne ekeskogar", som det så vackert hette. Dessa skövlades av den tidens skeppsbyggare och svedjebrännare. Vad som blev kvar tog i huvudsak danskarna i samband med Älvsborgs lösen. Så kom det sig att Fässbergs backar

En gammal idyll:
Knaggliga trappor och hundraåriga hus.

stod kala och "rent förödde" i 280 år, d. v. s. från omkring 1600 till 1880. Men då tog Fässbergs Planteringsförening till offensiven.

År 1880 började föreningen sin planteringsverksamhet och denna har sedan fortgått. Detta är något alla mölndalsbor känner till, ty alla mölndalsbarn har alltid någon gång under sin skoltid fått vara med om skogsplantering. Det mesta planteringsarbetet gjordes före stadsblivandet, t. ex. Kikås-, Kärra-, Balltorp-, Krokslättsbergen samt delvis Toltorp. Efter 1922 har längre bort belägna områden planterats, t. ex. området Alvered-Sisjön-Ekland-Göteborgs stadsgräns. Mölndals stad, Skogsvårdsstyrelsen och många enskilda har på olika sätt bidragit till denna jätteinsats till traktens nytta och förskönande. Som en antydning om vilken storleksordning detta arbete representerar kan nämnas att ett år, 1933, utsattes 1/4-dels miljon plantor. Det var arbetslöshetstider då. Skolbarnen har emellertid utfört en avsevärd del av dessa planteringar. Före sista världskriget utsattes av skolbarnen cirka 30.000 plantor per år.

Sjung, Mölndal, sjung!

Sången ädla känslor föder; det har man förstått även i Mölndal. En rad sång- och musiksällskap har därför under en lång följd av år varit verksamma.

År 1925 bildades Mölndals Körsällskap. Det har nu ett 40-tal medlemmar. Varje jul- och valborgsmässoafton samt på morgonen varje Kristihimmelsfärdsdag sjunger sällskapet för Mölndals stad. Detta har nu blivit tradition. Men dessa tillfällen är inte de enda, vid vilka man framträder. Lasarettet och åldersdomshemmet får exempelvis rätt som det är besök. I allmänhet arrangerar sällskapet två offentliga konserter årligen.

Mölndals Arbetares Sängsällskap har också under årens lopp gett sången sin hyllning. 1937 bildades en speciell manskör i staden, Mölndals Allmänna Sångförening. Den har ett 20-tal medlemmar och förutom egna konserter brukar den vid jultid sjunga på sjukhuset och åldersdomshemmet.

Mölndals Musiksällskap bildades 1935. Den utgöres av en orkester på 20 medlemmar som tillsammans med Körsällskapet gett en

hel del konserter. Även egna konserter har den arrangerat. Musiksällskapet upptog 1945 undervisning i folkskolan i ämnena piano, violin och blåsinstrument med lärare, hänvisade av Statens Arbetsmarknadskommission. Där bildades också en blåsorkester med instrument, till vilka staden anslagit medel.

Utom dessa här nämnda sång- och musikföreningar finns Mölndals Kyrkokör, vilken sjunger i kyrkan samt på församlingsaftnar etc. Det är blandad kör bestående av ett 20-tal sångare. Mölndals Kooperativa Kvinnogille har en liten damkör, som uppträder internt. De frireligiösa har blandade körer, av vilka Missionsförsamlingens torde vara den förnämsta.

Konsten har icke glömts

Konsten omfattas i Mölndal med ett icke så litet intresse. Man skulle kunna säga att det icke blott är intresset för konsten som är utbrett utan också för en konstnärligt skapande verksamhet.

Den 17 november 1944 bildades på initiativ av intresserade lärare vid Mölndals folkskolor Mölndals Konstförening. Den fick redan vid starten en god tillslutning och har nu cirka 130 medlemmar. Föreningens huvudsakligaste uppgift är att anordna konstutställningar, föredrag, museibesök m. m. Hittills har föreningen haft två utställningar. Lokalfrågan är tyvärr hindrande för föreningens verksamhet. Den måste lösas för att föreningen på ett tillfredsställande sätt skall kunna lösa sina uppgifter.

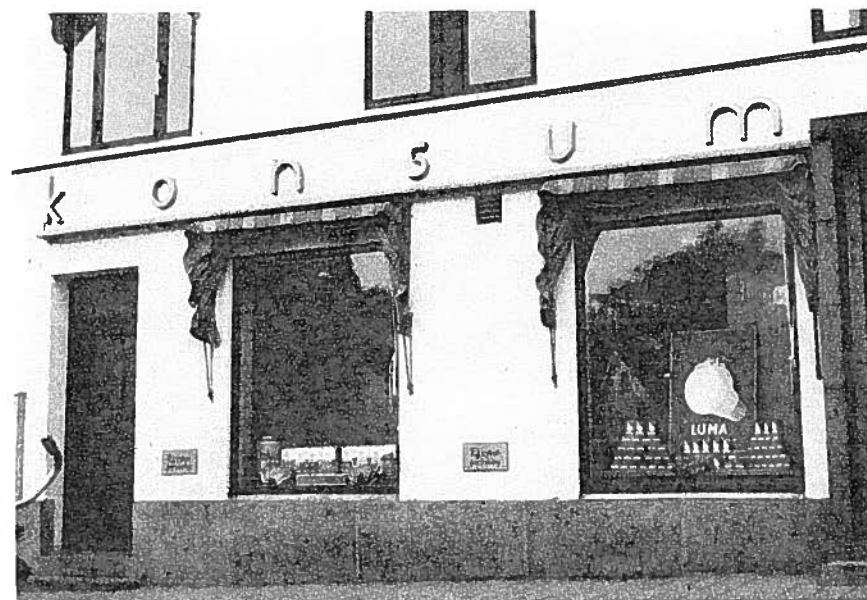
”Ej tjäna på andra — men tjäna varandra”

Den första konsumentkooperativa sammanslutningen inom Mölnadal bildades i Krokslätt strax före sekelskiftet. Det var ett delningslag som kallade sig Kroksläts konsumtionsförening nr 1. Verksamheten började anspråkslöst i en källarfarstu. Den växte dock så småningom och en byggnadsförening bildades, vilken även byggde ett litet hus. Rörelsen bedrevs på så sätt att medlemmarna förskotts-betalade varorna med i regel 20 kronor vid varje avlöningstillfälle. För dessa pengar fick sedan varor uttas under veckan. Föreningen gjorde dock inga fonderingar och efter en tid började även kredit insmyga sig, varför delningslaget måste upphöra på grund av kapitalbrist.

Den andra föreningen såg dagens ljus i Mölnadal 1903. Det var föreningen Reform som bildades med ett insatskapital på endast 300 kronor och vars första butik kom att inrymmas i en källarlokal i huset Roten F 24. Här skötte styrelsen själv på kvällarna varuutlämningen. Året därpå flyttades butiken till gamla torget där nuvarande brandstationen ligger. Samtidigt anställdes det första biträdet. Från denna tid gick verksamheten sakta men säkert framåt, även om föreningen ett par gånger stod inför katastrof men räddades genom energiska personers ingripande.

I det hus som Kroksläts konsumtionsförening nr 1 byggde hade sedan denna upphörde verdandilogen Solstrålen haft sina möten. På ett av denna loges möten kom Kooperationen upp till diskussion och detta fick till följd att Kooperativa Föreningen Aktiv bildades. Det var i februari 1912. Andelsteckningen kom igång, även om det

”EJ TJANA PÅ ANDRA — MEN TJANA VARANDRA”

*Kooperationen har slagit igenom i Mölnadal.
Konsumbutiken i Stadshuset.*

gick trögt med inbetalningen av insatser. Hela insatsbeloppet blev 250 kronor. Av dessa gick 150 kronor åt till inventarier varför endast 100 kronor kvarstod till varulager. Emellertid lyckades man få igång butiken, vilken var öppen fyra kvällar i veckan med styrelseledamöterna som biträden. Genom fasthållande av kontanthandelsprincipen gick rörelsen framåt och snart blev lokalen för trång. Samtidigt gjordes det från privathandlarenhåll försök att göra föreningen bostadslös. Genom tillmötesgående från Kroksläts fabriker fick man emellertid hyra en gammal lada med Kroksläts bästa affärsläge, där arbetslösa kooperatörer på egen hand gjorde behövlig inredning. På höstkanten 1914 stod denna nya butik färdig. Då stod man också mitt uppe i en hamstringsperiod vilket gjorde att omsättningen kraftigt ökade. Nya medlemmar kom utan agitation. Det var endast att skaffa varor och sälja. Nu anställdes ytterligare biträden och man fattade det radikala beslutet att butiken skulle stå öppen för alla.

Sedan dess har utvecklingen stadigt gått framåt. År 1915 öppnade Reform en ny butik i Broslätt och 1919 var det Aktivs tur att utvidga. Då tillkom en butik i en källarlokal i Sörgården, vilken efter fyra år överflyttades till en egen, nybyggd fastighet vid Sörgårdsgatan 34. Samma år öppnade Reform en butik i Bosgården som emellertid måste avvecklas på grund av kundernas anspråk på kreditköp. 1924 byggdes fastigheten i Kikås med både speceri-, charkuteri- och brödbutiker. 1927 hade den tidigare omtalade ladan tjänat ut som butik åt föreningen Aktiv som då flyttade in i egen fastighet vid Göteborgsvägen.

År 1933 ansåg mölndalskooperatörerna det vara på tiden att slå samman sina två föreningar. Så blev också fallet och den nya föreningen fick namnet Konsumtionsföreningen Mölndal. Denna räknade då 17 butiker. Föreningen växte stadigt och 1937 var den uppe i en omsättning av nära en miljon kronor. Året därpå anslöt den sig till den större enheten Konsumtionsföreningen Göteborg med omnejd.

Mölndalskooperationens historia visar att det funnits många svårigheter att övervinna men att det också funnits medlemmar med brinnande intresse för uppgiften. Mycket av denna gamla pionjäranda lever fortfarande kvar och mölndalskooperatörerna ser tvivelsutan tryggt mot framtiden.

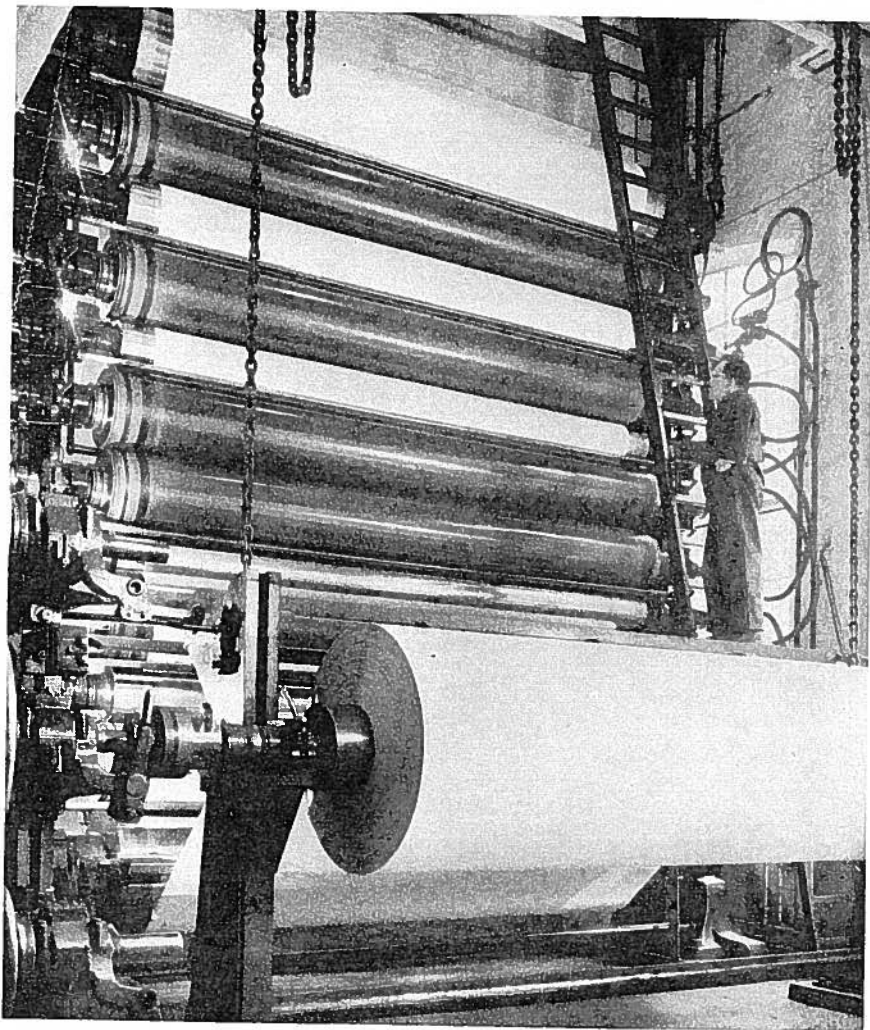
Sjudande industrier ger staden färg

Redan i den inledande historiken till denna bok tecknades konturerna för den utveckling till en modern industristad som Mölndal genomgått. Det är de många fabrikerna som satt och fortfarande sätter sin prägel på staden. Icke endast den private företagaren, respektive bolagsledningen känner med sin industri. Det övervägande flertalet arbetande mölndalsbor, arbetare och arbeterskor, lägger dag ut och dag in, år efter år, ned sin kraft och energi på de många företagen. Att med några korta penseldrag teckna det industriella livet i staden är en såväl intressant som tacksam uppgift.

Papyrus — Sverges största finpappersbruk

Då folkskolebarnen runt om i landet lär sig rabbla upp de svenska städerna och slutligen lär sig peka ut dem på kartan — ”hemska”, men ändå minnen! — får de även slå i sig vad de olika städerna mest är kända för. Det råder ingen som helst tvekan om att småungarna på tal om Mölndal då lär sig ordet Papyrus. Och ordet Papyrus är snarlikt ordet papper. Saken är klar. I Mölndal tillverkas det papper.

Papyrus har under de femtio år det existerat haft en enastående utveckling. Det har blivit ett av de mest mångsidiga pappersbruken i landet och intar även internationellt sett en rangplats i fråga om rikhaltig sortering och hög kvalitet. Företaget har framför allt specialiserat sig på alla slag av finpapper. Av dessa kan nämnas post-,

Papperet glättas.

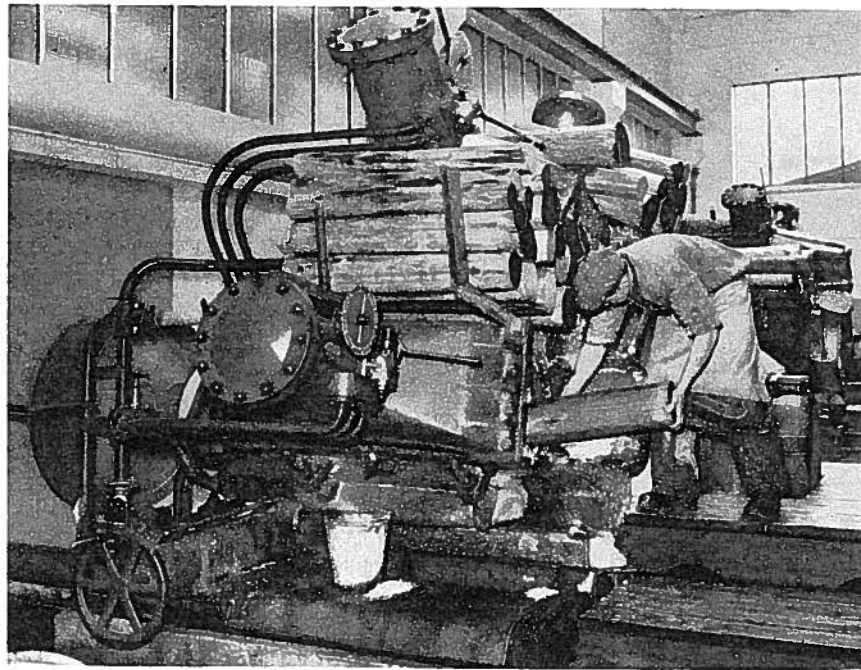
skriv- och tryckpapper, konsttryckpapper, glans- och fantasipapper samt vit och färgad duplex- och triplexkartong, emalj-, glans- och konsttryckskartong. Tillverkningsprogrammet är idag mer än mångskiftande. I Papyrus nutida anläggningar förvandlas massaveden till den högsta förädlade formen av papper samt papeteri.

Genom denna fabriksport har tiotusentals arbetare vandrat. Mölndal är en stor tillverkare av papper.

I den skrift Papyrus utgav vid sitt femtio-årsjubileum 1945 ges en del siffror som på ett förtjänstfullt sätt visar hur bolaget gått framåt med stormsteg. Fabrikslokalernas golvyta exempelvis. Medan denna under startåret uppgick till sammanlagt cirka 10.000 kvadratmeter har den nu ökat till omkring 70.000 kvadratmeter. Utvecklingskurvan för produktionskvantiteten vid Papyrus följer en ständigt stigande linje. Sålunda var produktionen år 1900 cirka 4.000 ton. 1915 hade denna siffra höjts till 20.000 ton för att 1938 vara uppe i 40.000 ton. På 38 år hade följaktligen produktionen tio-dubblats. Under senare åren har siffran på grund av krigets inverkan på exportmöjligheterna varit mindre samt varierat år från år.

Bolaget startade med ett aktiekapital på 750.000 kronor som år 1897 höjdes till 1 miljon. 1906 ökades det till 2 miljoner, 1910 till 3 miljoner, 1917 till 5 miljoner. Från år 1930 utgör aktiekapitalet 6.250.000 kronor. Papyrus har i runt tal 1.300 anställda och dess totala omsättning uppgick till cirka 20 miljoner kronor år 1944.

Från träsliperiet på Papyrus.

Mölnadal är även en textilstad

Ett flertal textilfabriker har gjort Mölnadal till en långtifrån obetydlig textilstad. Där reser sig Mölnlycke Väfveriaktiebolags stora anläggningar i Krokslätt och Aktiebolaget Forsåkers Fabriker vid Kungsbackavägen. I Götaforsliden ligger Aktiebolaget Sveriges Förenade Triåfabriker och AB Lana ligger i Krokslätt. AB V. Samuelssons Strumpfabrik är förlagd utefter Stensjögatan. Wilhelm Hoffmeisters j:r fabrik ligger vid Åbäcksgatan.

Bland landets textilföretag är Mölnlycke Väfveriaktiebolag med sina över 3000 anställda ett av de största. Som så många andra svenska företag har Mölnlycke utvecklats från småindustri till storindustri. Det nuvarande företaget har bildats genom sammanslagning av Mölnlycke Väfveriaktiebolag i Mölnlycke och Claes Johansson och Co:s Väfveriaktiebolag i Krokslätt.

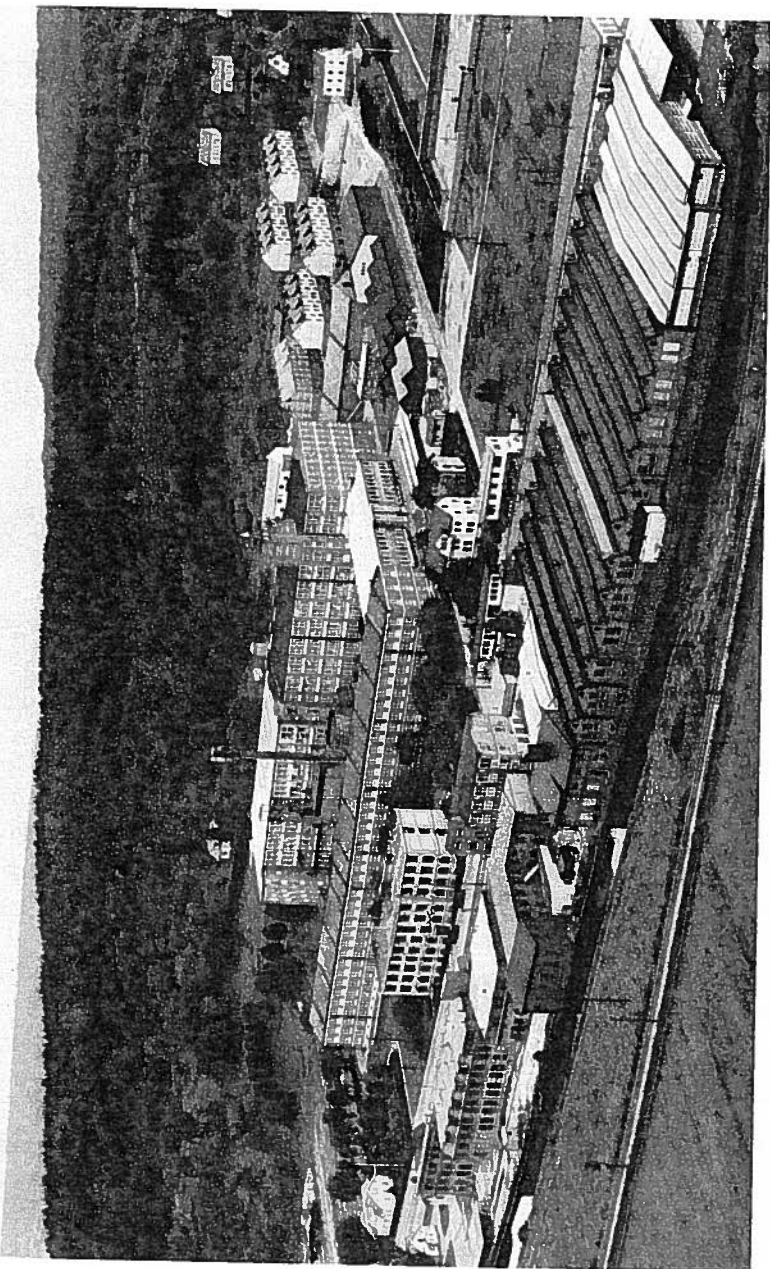
Dessa växte fram ur den vävnadsrörelse, som Claes Johansson hade påbörjat år 1865 i sin hemtrakt, den verkliga knallebygden. Rörelsen växte hastigt och redan efter ett decennium kunde företaget flyttas till Göteborg, där Annilunds väveri och sedermera Krokslättfabriken anlades. År 1893 omändrades företaget till aktiebolag under namn av Claes Johansson och Co:s Väfveriaktiebolag. Aktiekapitalet bestämdes till högst 2.190.000 kronor.

Redan från början anlades fabriken i stor stil samt förseddes med tidens modernaste och mest ändamålsenliga apparatur. Företaget omfattade väveri, färgeri, blekeri, tryckeri och appreturverk.

Omkring år 1907 hade grundarens båda söner, vilka antagit namnet Mark, definitivt övertagit företagets ledning. De båda bröderna som ensamma utgjorde styrelsen för bolaget hade kring sekelskiftet utökat aktiekapitalet på grund av företagets hastigt växande omfattning. Nu anlades också spinneri i Krokslätt. Sedan det gamla Mölnlycke Väfveriaktiebolag gjort konkurs och inköpts av Göteborgs Handelsbank, vilken med över 100.000 kronors förlust drivit det i ett år, förvärvade bröderna Mark aktiemajoriteten samt övertog ledningen också för detta företag. Vid den kris som inträffade efter förra världskriget omkring 1920 hade bolaget emellertid en icke blott vansklighet utan redan undergrävd ställning. Från och med 1921 och de närmaste åren framåt inställdes inte endast utdelningen utan också avskrivningarna. Den vanvård, i vilken rörelsen råkat blev med tiden allt mer uppenbar. År 1925 var företaget konkursmässigt. Bröderna Mark hade misslyckats.

År 1930 betydde dock en vändpunkt i företagets historia. Under detta år sammanslogs nämligen Claes Johansson och Co:s Väfveriaktiebolag med Mölnlycke Väfveriaktiebolag, varvid huvudkontoret förlades till Krokslätt. Företagets namn ändrades till det nuvarande. Nu startades sytrådstillverkningen. Sedan Mölnlycketråden väl inarbetats på marknaden har den haft en strykande åtgång. De anticris-behandlade vistratygera blev också en stor succé.

På grund av branden i Mölnlycke växte nya anläggningar fram, vilka med sina moderna och ändamålsenliga maskiner samt tekniskt välbyggda lokaler torde kunna anses vara bland Sveriges modernaste inom branschen. Hit är nu alla de olika beredningsverken förlagda, medan spinning och vävning huvudsakligen sker vid

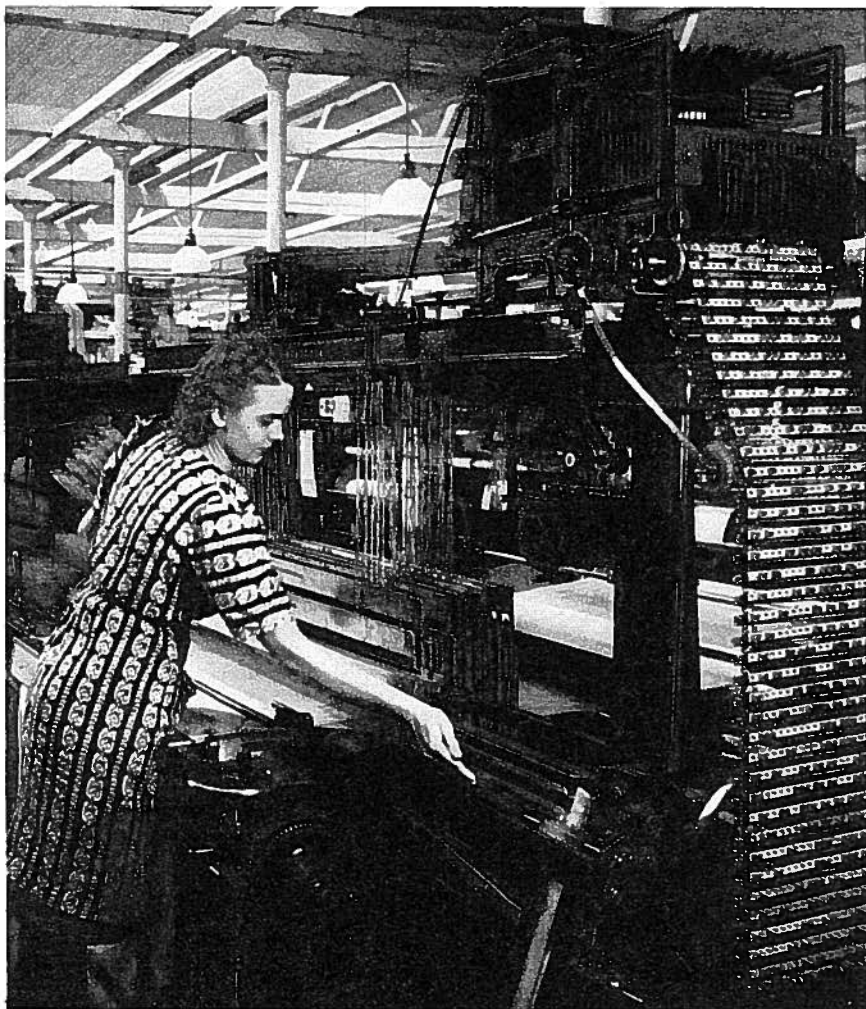
Mölnlycke Väfveri AB:s fabrikskomplex i Krokslätt är en stättig anläggning.

Krokslätt. Under de senaste åren har produktionen utökats med förbands- och trikåartiklar m. m.

Som redan sagts sysselsätter företaget idag mer än 3.000 arbetare och tjänstemän på sina fabriker i Mölnlycke och Krokslätt. Över 2.750.000 kg. bomull och cellull samt 335.000 kg. konstsilke förbrukas årligen vid normal drift. I Krokslätt ligger bolagets spinnerier, väverier, sytrådsfabrik, trikåfabrik, täckfabrik, färdiglager och huvudkontor. Vid sjön Gröen i Mölnlycke är blekeri, färgeri, tryckeri och övriga beredningsavdelningar belägna. I nybyggda, moderna lokaler är här installerad en maskinell utrustning som står på toppen av nutida maskinteknik. Mer än 22.000.000 m vävnader löper årligen genom beredningsverken. I spinnerierna roterar omräknat i ett skift över 130.000 spindlar. Årligen produceras c:a 2.400.000 kg garn, varav c:a 275.000 kg för sytråd motsvarande 4 miljarder eller — 100 gånger jorden runt!

Efter vad man kunnat utröna har på Forsåkers Fabrikers nuvarande område vid Kungsbackavägen, efter att detta en gång varit lantbruk, bedrivits tegelbruk av en person vid namn Baaz. Därefter övergick fastigheten till en köpman vid namn Millberg som lär ha haft någon sorts gödämnesfabrik eller upplag. Millberg sålde emellertid egendomen till en herre vid namn Lavander som bedrev impregneringsfabrik för väv, nät och dyl. År 1880 inköpte fabrikör Gustaf Pettersson fastigheten och denne startade egentligen Forsåkers Fabrik. Fabrikör Pettersson hade tidigare i liten skala bedrivit en rörelse med tillvaratagande av avfallsartiklar, huvudsakligen inom textilindustrin. Fabriken utvecklades undan för undan med maskiner och dylikt, och år 1912 köpte fabrikör Pettersson Carlsfors fabriker, belägna Kvarnfallet 31 och 32.

Carlsfors fabriker hade startats av en person vid namn Valdemar Hasselgren som 1805 erhöll lagfart på Kvarnfallet 31. Kvarnfallet 32 som bestod av en såg startades omkring 1790 av en person, hejderidaren Svensson, vilken erhöll rättighet att bedriva sågverk därstädes. På Kvarnfallet 31 som först inrymde en såg, byggdes senare ett bomullsspinneri med namnet Bettyholm, och detta var i släkten Hasselgrens ägo till 1912. Samma år slogs Carlsfors fabriker och Forsåkers fabriker ihop under namnet Aktiebolaget Forsåkers Fabrik.

Kvinnorna deltar mycket i förvärvslivet i Mölndal.

År 1917 försåldes aktiemajoriteten i Aktiebolaget Forsakers Fabrik av fabrikör Pettersson till en maskinaffär i Stockholm och avyttrades sedermera till annan ägare.

Bolaget har under åren bibehållit sin ursprungliga uppgift, nämligen att förädla bomullsavfall från spinnerier och väverier, men

har även ett mindre bomullsspinneri. Fabrikerna är sedan några år tillbaka fullständigt ombyggda och även på annat sätt moderniserade.

Fabrikerna sysselsätter normalt omkring 150 arbetare och förädlar c:a 675.000 kg juteavfall och 1.375.000 kg bomullsavfall per år samt tillverkar c:a 2.200.000 st dukar och 85.000 kg bomullsgarn. Den årliga omslutningen är c:a 2 miljoner.

Även några ord om Förenade Trikáfabrikerna kan här vara på sin plats. Mölndalsfabriken, "Avd. G.", är en av AB Sveriges Förenade Trikáfabrikers i Borås 17 avdelningar. Den tillfördes bolaget 1916, då aktiemajoriteten i dåvarande Götafors Aktiebolag, stiftat 1894, förvärvades. Under samma namn och i egen regi fortsattes den gamla bomullsspinnerirörelsen fram till 1925, då fabriken eldhärjades. Den återuppbyggdes som trikáfabrik och stod färdig 1927, vilket år på hösten fabrikationen åter kom igång. Denna kom nu att omfatta herr-, dam- och barnunderkläder av bomull samt damunderkläder av konstsilke, vilken fabrikation alltjämt fortsattes i utvidgad skala. Åren 1942—44 tillbyggdes fabriken huvudsakligen för att bereda utrymme för nyinköpta maskiner.

Den nödiga kraften erhåller fabriken från Mölndalsån, där bolaget å vänstra stranden äger en fallhöjd av 28,52 m och å högra stranden 6,73 m.

Oljeslageri med gamla anor

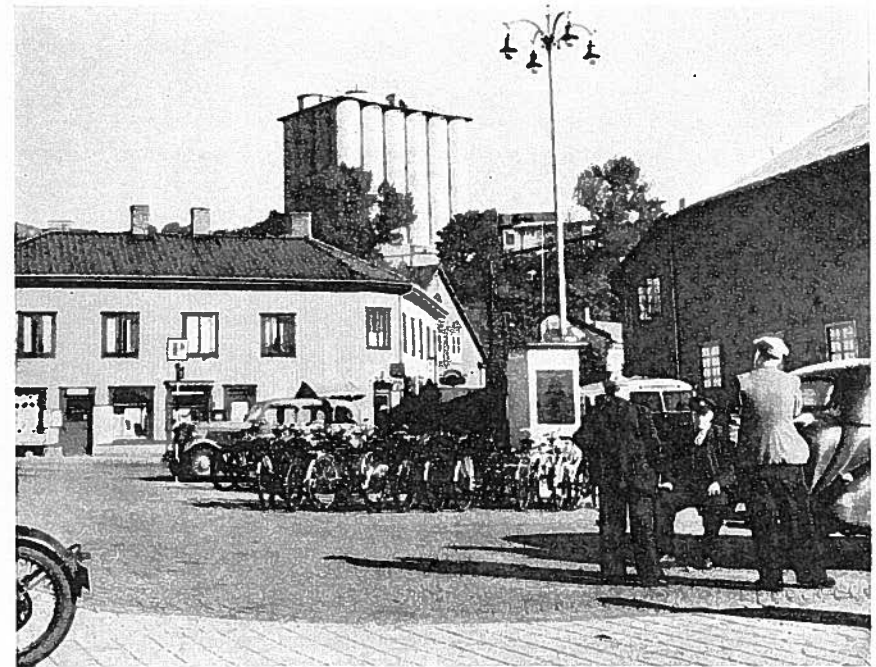
År 1827 grundade den till Göteborg 1810 inflyttade affärs- och industrimannen M. E. Delbanco ett oljeslageri i Mölndal. Han och hans efterträdare lyckades så småningom utveckla oljeslageriet till en betydande industri, vars omsättning som år 1834 uppgick till 36.940 rdr oavbrutet steg, så att den efter 1899 belöpte sig till 1.000.000 kronor och däröver. Vid tiden för första världskrigets utbrott hade denna utveckling nått så långt att firman M. E. Delbancos linoljeslageri var den största och mest betydande anläggningen av detta slag i landet. Kriget medförde emellertid stora svårigheter att anskaffa den för fabrikationen erforderliga råvaran och genom den i väster upprättade blockaden blev det slutligen alldeles omöjligt att till Sverige importera linfrö.

På grund av dessa svårigheter och andra med kristiden sammanhängande komplikationer sammanslöts i slutet av år 1916 M. E. Delbancos firma med bl. a. Aktiebolaget Sommeli Fabriker vid Henriksborg intill Stockholm till ett nytt bolag, Svenska Oljeslageri-aktiebolaget.

Detta nya bolag hade redan från starten stora svårigheter att kämpa med. Råvarubristen gjorde sig fortfarande gällande och först i november månad 1918 nådde den första linfrölasten Göteborg, vilket gjorde det möjligt att äntligen åter uppta driften vid Mölndalsfabriken.

Mellankrigsperioden kännetecknades för övrigt av ett energiskt och framgångsrikt arbete dels på att bemästra de mångahanda svårigheter som följde i krigets spår, bl. a. en hård konkurrens, och dels på att utveckla och modernisera linoljefabrikationen. Produktionen som intill 1928 omfattat endast rå linolja, rå kallpressad linolja och kokt linolja samt linkakor och linkakmjöl, utökades nämnda år med framställningen av blekt, kallpressad linolja, förnämligast avsedd för landets fabrikation av s. k. lackfärger. År 1930 upptogs tillverkningen av standolja och några år in på 30-talet började bolaget producera vissa patenterade specialoljor.

Allt låg för övrigt väl tillrättat för en forsatt, lugn utveckling efter dessa linjer, då det andra världskriget i september 1939 bröt ut. Inför det nya hotet av en allt mera sinande råvarutillgång och därmed hotande stagnation i driften, började bolagets ledning se sig om efter andra utvecklingsmöjligheter. Det låg då närmast till hands att man sökte få igång en fabrikation av sådana produkter, vilka den svenska färg- och lackindustrien som ju utgjorde en betydelsefull del av bolagets hittillsvarande kundkrets importerat utifrån. För detta ändamål utbyggdes först en forskningsavdelning med moderna laboratorier, forskningsbibliotek etc. Som ett av de första resultaten av den forskningsverksamhet som sålunda påbörjades framträdde den under 1940 i försöksskala igångsatta fabrikationen av ftalsyreanhydrid, utgångsmaterial för framställning av bl. a. oljelösliga konsthartser, vilka inom den moderna färgfabrikationen fått en allt större och betydelsefullare användning. Efter lyckade försök kunde ftalsyrefabrikationen under de närmaste åren utbyggas till full fabriksdrift.

De relativt nya silosanläggningarna är stadens högsta byggnader.

Från fabrikationen av ftalsyreanhydrid var steget givet till en allt mera omfattande produktion av alkydhartser på basis bl. a. av linolja, ricinolja, tallolja m. m. och vidare av fenol-, karbamid och maleinathartser. Dessa konsthartser har vunnit en allt mera ökad efterfrågan ej blott inom landet utan även utomlands, så att numera en rätt betydande export kommit i gång.

Efter omfattande experiment och forskningar har man under kriget dessutom kunnat ta upp framställningen av för textilindustrien erforderliga preparat, vidare av impregneringsmedel för vävnader etc., av skyddsmedel mot insekter, av råvaror för farmaceutiska och medicinska preparat m. m. På sistone har man inom fabriken konsthartsavdelning t. o. m. börjat syssla med framställning av nylon och ädelhartser. Jämsides med denna nya fabrikation som vuxit fram under kriget har så långt sig göra låtit produktionen av linolja vidmaktshållits.

Ur den forna linoljefabriken har sålunda under den hittills förflutna delen av 1940-talet utvecklats en nyckelindustri av största betydelse för landets moderna kemiska industri och en synnerligen värdefull tillgång för landets försörjning.

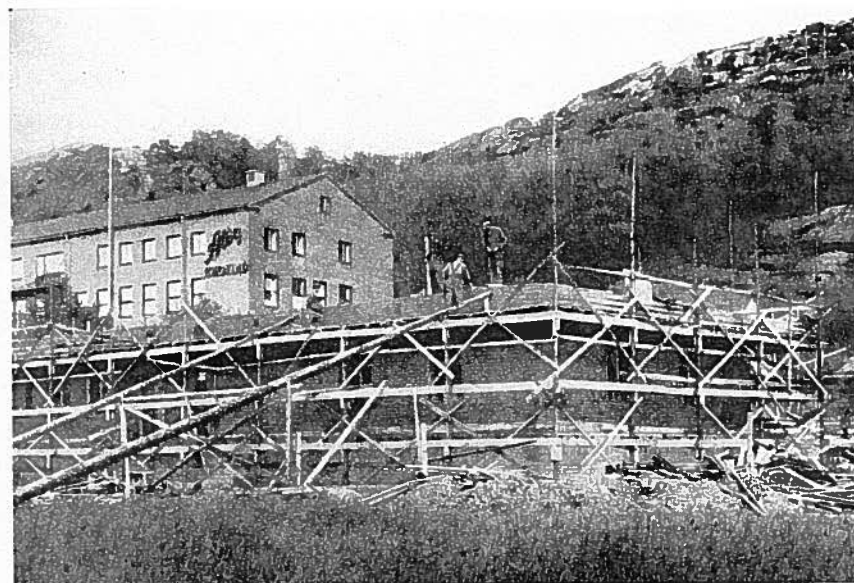
Brännvinsfabrik blev jästfabrik

Göteborgs Jästaktiebolag bildades vid konstituerande sammanträde i Stockholm 1875 med ett aktiekapital av 60.000 kronor. Fabriken förlades till Fässberg, Mölndals fyra skatteängar, Presenten kallad, där fabriksbyggnaden redan stod under tak och erforderliga maskiner anskaffats. Fabrikationen började sedan i maj månad samma år och från första årets tillverkning noterades man 161.000 skålpund jäst och 78.000 kannor brännvin.

Redan år 1876 ökades aktiekapitalet till 120.000 kronor för erforderliga utvidgningar och nybyggnader. I november 1884 ödelades emellertid fabriken av eldsvåda men nybyggdes och fabrikationen återupptogs i augusti 1885.

År 1888 är ett märkesår enär aktiemajoriteten överflyttades till Göteborg, där styrelsen fick sitt säte. Året därpå anlades ett reningsverk för sprit, vilket möjliggjorde tillverkning av såväl finare brännvinsorter som förskärning av cognac, varjämte även tillverkning av whisky och punsch upptogs. Denna tillverkning pågick ända till 1909. 1891 fördubblades aktiekapitalet till 240.000 kronor genom överföring av besparade vinstmedel. Emellertid skulle snart hårda år komma. Genom tillkomsten av nya fabriker blev den förut hårda konkurrensen än hårdare. Den förde slutligen till nedläggande av icke mindre än fyra fabriker.

Några år in på det nya seklet övergick aktiemajoriteten till Stockholms Norra Jästaktiebolag, varefter de båda bolagen 1910 samslöttes till ett bolag, Svenska Jästfabriks Aktiebolaget, med styrelsens säte i Stockholm. Fabrikationen av jäst har alltsedan starten stadigt ökat och fabriksanläggningen har ständigt undergått utökningar och moderniseringar för att tillfredsställa de stora krav som ställs på denna industri. Fabriken är försedd med eget järnvägsspår anslutet till Väst kustbanan.

Stadens nya El-verk reser sig på ängarna mellan Borås- och Väst kustbanorna. I bakgrunden Atögs chokladfabrik.

Elkraften som nu blir kommunal

När Mölndal blev stad 1922 var mekaniseringen av den industriella produktionen helt genomförd och eldriften med ett otal stora och små motorer fick klara ut kraftbehoven. Något kan väl här nämnas om eldriftens tidigare införande i Mölndal. Problemet om övergång från mekanisk drift, från ångmaskineri till eldrift, hade blivit aktuellt hos A B Papyrus, när detta företag övertagits av den Wallenbergska koncernen och denna industri i samband härmed blev föremål för rationalisering och utvidgning. Givetvis fanns den stora naturkraften Trollhättans vattenfall som ända fram till 1910 i obruten skönhet och skummande majestät dånade milsvitt omkring. Vid den tidpunkt när frågan om kraft till Papyrus kom på tal strax före sekelskiftet, var emellertid tanken på en utbyggnad av Trollhättan ännu endast en idélösning som man knappast tog på allvar. De industriintressen det här gällde måste se till att själva

skaffa sig egna kraftresurser, då helt enkelt staten ännu ej uppträtt som den store leverantören av elkraft. Man fick gå rätt långt för att hitta lämpliga utbyggda fall. Man hade undersökt förutsättningarna på närmare håll, men det var först nere i Ätrons strömdrag som så pass betydande naturfall förefanns, att en kraftutbyggnad kunde ge de hk, som var behövlige och där jämväl en framtida ytterligare utbyggnad var möjlig. Ekonomiskt kunde ett sådant projekt genomföras på basis av att man under den tio mil långa vägen försåg även Varbergs stad och den där uppväxande industrien med elkraft samt att krafttillförsel ordnades till övriga större Mölndalsindustrier såväl som till den betydande industri som uppblomstrat i förstadssamhällena till Göteborg, Almedal och Gårda. Så småningom upparbetades också inom dessa områden en betydande distribution för bostadsändamål, småindustri och hantverk. Denna utveckling var helt avslutad, när Mölndal blev stad 1922, och endast en eller annan ogynnsamt belägen fastighet i utkanten av Fässbergs kommun var vid stadsblivandet utan elström. Inom affärer och industrier var eldrift nu helt genomförd med kraft från Yngeredsfors Kraft A/B, som kraftföretaget kommit att nämnas efter den först utbyggda forsen i Ätran.

Tekniken här emellertid ej stått stilla under det gångna kvartseklet. Säkerligen är utvecklingen på detta område ej heller avslutad. I dag är visserligen nästan alla hem i Mölndal utrustade med elpisar av ett eller annat slag, radioapparater och belysning, men morgondagen har säkert att ge Mölndals husmödrar en mångfald nya el-bekvämligheter; i första hand blir väl så småningom billiga kylskåp var husmoders egendom. Inom livsmedelsindustrien skymtar helt nya möjligheter till sterilisering och förvaring med hjälp av elektrisk bestrålning och djupfrysning o. s. v.

Från och med årskiftet 1947 har staden övertagit Yngeredsfors Kraft AB:s el-distribution inom Mölndal. En speciell El-verksstyrelse har tillsatts av stadsfullmäktige.

Pumpar av alla de slag

AB Pumpindustri grundades 1918 för tillverkning av hand- och maskindrivna pumpar, framför allt avsedda för export till transoccana marknader. På grund av kristidsförhållandena kom tillverkningen dock först i gång under loppet av år 1919 i helt nybyggda lokaler vid Göteborgsvägen 129 där verkstäderna fortfarande är belägna.

Till en början tillverkades klaffpumpar, centrifugalpumpar samt hydroforaggregat. Snart nog utvidgades emellertid tillverkningsprogrammet till att omfatta även större centrifugalpumpar.

Tämligen snart kom bolaget även in på hemmamarknaden och lade mer och mer an på att tillgodose den svenska industriens behov av pumpar, speciellt för pappers- och cellulosa- samt den kemiska industrien. Specialtyper upplades därför för massa, hetlut, syror etc.

Även de svenska storvarven blev så småningom kunder till bolaget, och Pumpindustri har för deras räkning lagt upp en serie centrifugalpumpar speciellt lämpade för de särskilda uppfordringsförhållandena som råda ombord på fartyg.

Under de senare åren har Pumpindustri dessutom tagit upp tillverkning av högtryckscentrifugalpumpar av modernaste konstruktion. En annan viktig specialgren av pumptillverkningen utgöres av s. k. "värmeledningspumpar".

Redan år 1925 tillverkades av bolaget den första svenska motorbrandsprutan av modern typ, med centrifugalpump och monterad på tvåhjulig transportkärra med bilhjul samt bekvämt bogserbar efter bil. Allt sedan dess har Pumpindustri intagit en ledande ställning bland tillverkare av motorsprutor och brandmaterial i Skandinavien.

År 1934 övergick bolaget i nya händer. Under den nya regimen har bolagets omsättning ökat i rask takt och avsevärda till- och ombyggnader av verkstads- och kontorslokalerna har ägt rum i samband med rationalisering av tillverkningen och standardisering av typerna. Bolaget förfogar även över ett eget metallgjuteri som normalt fyller bolagets behov av metallgjutgods. Ytterligare utvidgningar är planerade.

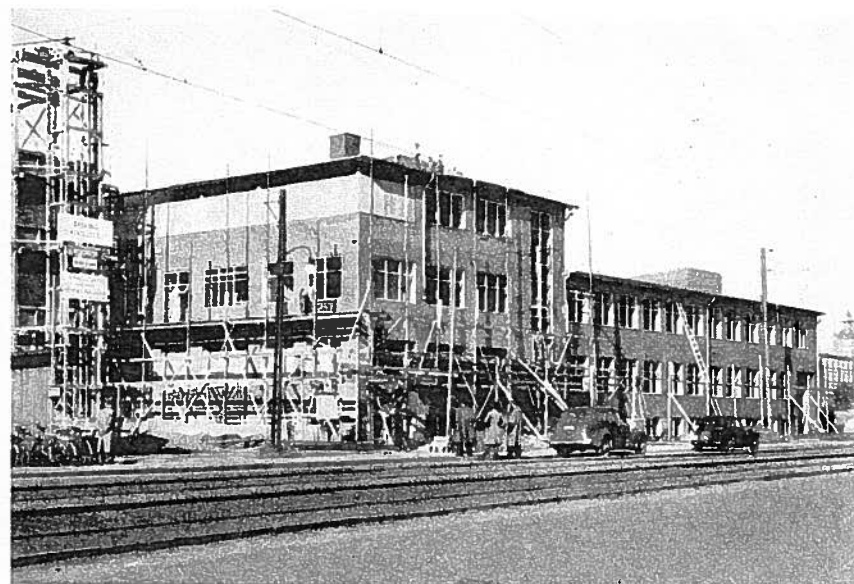
Livsmedelstillverkningen är också företrädd

ABol. O. Mustad & Son började sin margarintillverkning redan 1897 i Vänersborg, men flyttade tillverkningen till Mölndal året därpå. Fabriken anlades vid det natursköna området vid Stensjön. Denna plats var mycket lämplig, då man vintertid från sjön kunde ta upp sitt årsbehov av is som på den tiden var nödvändigt, då man ej hade tillgång till kylmaskineri. Från höjdområden kring fabriken kunde man få fram ett ypperligt gott källvatten, också det nödvändigt vid margarintillverkningen. Platsen vid Stensjön var således idealisk för en livsmedelsindustri.

Järnväg anlades från fabriken i anslutning till Borås-banan vilket underlättade råvaru- och margarintransporterna.

Margarinråvarorna kommer som bekant till största delen från utlandet och margarinindustrien har därför haft stora svårigheter att skaffa fram råvaror under de två krigen, varför fabrikationen på grund härav delvis stått stilla.

Atög Chokladfabrik flyttade sin verksamhet till Mölndal 1933. Tidigare bedrev bolaget denna i Göteborg. Rörelsen gick emellertid framåt och behovet av större fabrikslokaler gjorde sig mer och mer gällande. Nämnda år yppade sig tillfälle att hyra lämpliga lokaler i Krokslätt och fabriken flyttade dit. Efter det 10-åriga kontraktets upphörande återstod ingenting annat än att bygga nya fabrikslokaler. Bolaget köpte ett större och välbeläget tomtområde i Krokslätt och började bygga hösten 1942. I juli 1943 var de nya och synnerligen ändamålsenliga såväl fabriks- som kontorslokaler färdiga för att tas i bruk. Genom detta markköp och denna nybyggnad har bolaget lagt en god grund till framtida utveckling, samtidigt som bolaget fått förstklassigt läge och moderna lokaler för livsmedelstillverkning.

*Nya fabriker växer upp som svampar ur marken.
Denna ligger utefter Göteborgsvägen.*

En brokig blandning av framgångsrika industrier

En lång rad äldre och nyare industrier anmäler sig slutligen på listan. Göteborgs Takpappfabrik flyttade till Mölndal 1938. Den slog ned sina bopålar i Lackarebäck och här satte den igång med papp-tillverkning för byggnadsändamål. Tyvärr kom kriget och lade stora svårigheter i vägen för anskaffande av råmaterial. Esseltes Göteborgsindustrier AB har också en avläggare i Mölndal. Tillverkningen består huvudsakligast av kartonger, förpackningar, omslag, skyltar samt s. k. rondellburkar. Aktiebolaget Skandinaviska Remfabriken heter en annan industri. Denna är tillverkare av driv- och transportremmar av balata och årsomsättningen belöper sig till 800.000 kronor.

Tekniska Fabriken Svanen startade redan 1903. Årsproduktionen uppgår i normala tider till i medeltal 1.250 ton, men har i dessa tider av ransonering gått ned med en 30 till 40 procent. Mölndals

Cementvarufabrik har lyckats höja sin produktion för varje år och är f. n. uppe i en produktionssiffra på cirka 80 ton cementvaror per dag. Den har en filial i Kungsbacka.

AB Erik Brandahl & Co. startade i Mölndal redan 1924 med sin tillverkning av damväskor. Första året hade den endast 3 à 4 anställda och en omsättning på 50.000 kronor. I dag arbetar 125 personer i fabriken. Årsomsättningen är numera cirka 2 miljoner kronor. Produkterna torde vid det här laget vara välkända över hela landet. Rosenbergs Färgeri startade 1936 och har ett 15-tal anställda samt en årsomsättning på cirka 200.000 kronor. Fabriken har framförallt en specialitet, nämligen färgning av strumpor och handarbetsgarner i äkta färger. A B Tengblad & Co:s Tapetfabrik flyttade till Mölndal 1937. Här är f. n. omkring 12 personer anställda. Viktor Andréns lädervarutillverkning kan också nämnas. A B Forma Textilttryck har ett 15-tal arbetare och planerar att inom den allra närmaste tiden bygga en tidsenlig fabrik. Slutligen finns även en mekanisk verkstad inom staden, Mölndals Mekaniska Verkstad.

Hantverk och småindustri upplever en renässans

Under äldre tider var hantverkets ställning i Fässbergs socken och Mölndals Kvarnby icke någon större betydelse på grund av den då gällande författningen, den s. k. skråförordningen. De flesta hantverkare var då knutna till industrin som för driftens upprätthållande måste hålla sig med yrkeskunnigt folk från olika fack. Kvarnägare och lantbrukare utförde i stor utsträckning själva sina smärre arbeten, i händelse de inte skaffade sig hjälp av "bönhasarna", d. v. s. hantverkare som inte tillhörde det fast organiserade "skrå- och ämbetsverket" som det hette på den tiden. Vid mera omfattande arbeten, såsom uppförandet av större byggnader vände man sig säkerligen till de privilegierade ämbetshantverkarna i Göteborg.

Självständiga hantverkare torde således inte framträtt förrän efter skråförordningens upphörande 1846. De första hantverkarna lär ha varit några "frihetsälskande" yrkesmän som sagt farväl till det mera bundna arbetet vid industrin för att söka sin lycka på den fria marknaden. På 1860—70-talen började även en del från främmande orter inflyttade hantverkare slå sig ned i Mölndal. Bland dessa finner vi bröderna Clesper som anlade ett garveri på Knarrhögens egendom. Tre olika repslagarebanor anlades också. En låg på Bosgårdens egendom och ägdes av A. Björlin medan de andra låg i Toltorp och vid Knarrhögen. Den senare flyttades så småningom till Kråketorps ägor, där den ännu ligger. En lång rad av nu bortgångna

hantverkare som bidragit till hantverkets utveckling i Mölndal skulle kunna nämnas. Här finns sådana som målaremästare J. A. Berg som började sin verksamhet 1868, möbelsnickare A. Andersson, kopparslagare Strandberg, charkuteristen Frans Pettersson, smedmästare Eklund, skomakaremästare Jansson, bagaremästare A. Jansson, urmakaremästare C. J. Carlström och skräddaremästare Sven Olsson.

Handelsträdgårdarna har utvecklats med stormsteg. Här är ett av Grens många växthus i Lackarebäck.

Handelsträdgårdarna har varit framgångsrika

Handelsträdgårdsnäringens storlek mätes i fönsterglas! Och vad omfattningen av denna beträffar kommer Mölndal i storleksordning som nummer två i landet. Det är endast Hässelby samhälle som har fler växthusrutor i statistiken!

Att denna verksamhetsgren fått en sådan utveckling i Mölndal beror på storstaden Göteborgs omedelbara närhet. Med dess goda avsättningsmöjligheter har det gått att driva trädgårdsodlingen i höjden.

De äldsta blomsterodlarna daterar sin verksamhet från 1860-talet. Här möter vi exempelvis Lackarebäcks trädgårdar som så småningom utvecklade sig till en plantskola. Men också J. A. Wolffs

Här var det torsk, vittling och sill. Fisktorget ligger strax invid forsarna och Gamla torget.

anläggningar som i huvudsak kom att bli en förstklassig blomsterodling. Wolffs har bl.a. lancerat den numera mycket kända "slanggurkan". Under årens lopp har flera betydande anläggningar tillkommit, såsom Grens, Hedbergs, Otto Larssons, bröderna Klings, Otto Anderssons och Eric Anderssons.

Tiden närmast före och alldeles särskilt efter stadsblivandet har hantverkarnas antal ökat högst väsentligt. Hantverksnäringen har fått ett gott anseende. Dess utövare har följt med tiden och anpassat sig efter denna. Även om storindustrin naggat hantverket i kanten och i flera fall helt uppslukat detta har man i gengäld skapat nya, lönsamma hantverk.

Jämsides med hantverket har uppstått en hantverksmässigt betonad industri, den s. k. småindustrin. Som representant för denna kan nämnas Leon Andréns fabrik för tillverkning av sportartiklar. Denna startade 1916 och räknar nu inte mindre än åttioalet arbe-

I de moderna stadsdelarna finns de moderna affärerna.

tare och har en årlig omsättning på omkring en miljon kronor. Bland övriga representanter för småindustrin finner vi Gösta Wahlgrens fabrik för tillverkning av barnkläder samt Rolf Andréns lädervarutillverkning.

Värdet av en sammanslutning av stadens hantverkare där gemensamma frågor kunde dryftas gjorde sig allt mer gällande. 1926 bildades också Mölndals Industri- och Hantverksförening. Från att vid starten ha omfattat ett 30-tal medlemmar räknar den nu i runt tal 120. I första hand behandlar föreningen givetvis sådana speciella frågor som berör hantverket. Men en hel del kommunala initiativ här utöver har också tagits, exempelvis inrättandet av en arbetsförmedling i staden, samt startandet av den kommunala yrkesskolan. Under ålderdomlig ritual utdelar föreningen gesäll- och mästarbrev. För behövande hantverkare har bildats en understödsfond från vilken utdelning sker varje år. År 1943 arrangerade föreningen en hantverksmässa.

De privata affärerna har fördubblats

Antalet privata affärer har stigit i takt med stadens övriga utveckling. 1922 redovisade staden ett 60-tal handlande. Nu har denna siffra mer än fördubblats och Mölndal torde vid det här laget ha inte mindre än omkring 150 affärer. Några verkligt stora varuhus finns inte, men å andra sidan är varje tänkbar affärsbransch representerad. Nya affärer har slagits upp där nya bostadshus skjutit i höjden. I de moderna stadsområdena finns de modernt utrustade affärerna.

Det finns egentligen endast en speciellt mölndalsk branschsammanlutning och det är Mölndals speceriminuthandlareförening. Övriga branschens representanter står i den händelse de organiserat sig anslutna till respektive föreningar i grannstaden. 1946 bildades emellertid en hela staden omfattande köpmannaförening, Mölndals Köpmannaförening. Denna är ansluten till Göteborgs Köpmannaförening, vars topporganisation utgöres av Sveriges Köpmannaförbund. Lokalavdelningen i Mölndal har redan vunnit stor anslutning bland stadens handlande. Köpmannaföreningen är till för att tillvarata de privata handlarnas olika intressen.

93 jordbruk på 320 hektar jord

Det finns inte bara industrier i Mölndal. Nej, innanför det område som på nyåret 1922 kom att heta Mölndals stad breder de grannast tänkbara ängsmarker ut sig, omväxlande med kilometerlånga skogar och hedar. Men här finns också bördiga åkrar: Mölndal kan vara stolt över sitt välskötta jordbruk!

Söderut åt Kålleröd till ligger Kärra, Peppared, m. fl. områden och här brukas den mölndalska jorden med besked. Ett fyrtiotal jordbrukare har här sina mer eller mindre ägandes gårdar. Men också västeröver ända bort mot Västra Frölunda i den långa Fässbergsdalen ligger gård invid gård. Flyger vi slutligen rakt över stadens hank och stör skall vi träffa på ytterligare gårdar på gränsen till Råda kommun.

Det finns inte mindre än cirka 320 hektar åkerjord i Mölndal av vilka flertalet kommer på brukningsdelar på tio hektar och däröver. Allt som allt omfattar staden just nu nittiotre jordbruk. Stora Åby gård, Lunnagården, Fässbergs Prästgård, Lackarebäck och Gunnebo för att nu ta några exempel på de största gårdarna är alla välkända för varje mölndalsbo. Staden är ägare till ett antal stora gårdar, bland vilka den förstnämnda är en, Stora Kråketorp och Kärra Hökegård är andra sådana. Staden har t. o. m. skogsmarker som ligger utanför det egentliga stadsområdet, i Råda kommun i trakten mellan Benareby och Lahall. De tillföll nämligen staden vid Åby-köpet på sin tid och här kan man om en, inte alltför lång tid påbörja en skaplig vedavverkning.

Det finns allt som allt 550 hästar, 725 nötkreatur och 300 svin under Mölndals lantbrukares och hästkarlars omvårdnad.

Så gott som mitt i sta'n finns det jordbruk. Det bevisar kyrktornet om inte annat. Men det tycks inte traktorföraren vara ledsen för ett dugg. Jorden är god och moderna maskiner har jordbrukarna skaffat sig.

Man var bekymrad

Under de år som gått sedan tjugotalet ringde in har mycket förändrats för stadens jordbrukare. Många bland dem var bekymrade för framtiden då det blev tal om att Mölndal skulle bli stad. Numera erkänner varje jordbrukare att dessa deras bekymmer visat sig oberoättigade. De har inte ångrat att de "följde med strömmen".

Vägar och kommunikationer har med åren förbättrats i och med att staden övertagit vägnätet. Det är en av fördelarna. Hälsovårdsmyndigheternas målmedvetna arbete i gott samförsänd med lantbrukarna är en annan: en lång rad av förbättringar i både bostads- och ladugårdshygien har blivit följden. Nytt salutorg har kommit till och saluhall också för den delen, vilket kommit att ge större möjligheter för jordbrukarna att få saluföra sina produkter. "Pyts-

åkarnas" tid är förbi. Dessa har nu istället ersatts med moderna mjölkbutiker och mera ändamålsenliga transportmedel — en frukt av mejerihanteringens rationalisering i jordbrukarnas egen regi. I raskt tempo har också lantbruket elektrifierats och motoriserats, vilket visar den goda anpassningsförmåga som hela tiden besjälade jordbrukets män och kvinnor. Det kan därför med fog påstås att den kända "flykten från landsbygden" för Mölndals landsbygds vidkommande inte håller streck. Det finns nästan exakt lika många bokförda hemmansägare i dag som det fanns för tjugofem år sedan. Lantbrukarna trivs i stan!

Föreningslivet är skiftande och rikt

Ett tecken på jordbrukarnas trivsel inom stadens område, eller i varje fall deras livskraft ger deras föreningsliv belägg för. Detta är rikt och varierande. Vi har livskraftiga RLF- och JUF-avdelningar som båda arbetar för jordbrukets bästa. Vi får heller inte glömma av Hushållningssällskapet som även omfattar Källered. Detta sorterar under Hushållningssällskapet som är den stora länsorganisationen och har sitt säte i Uddevalla. 140 medlemmar räknar gillet och det måste man säga vara bra. Vandringsrättarna har mycket att stå i mellan var gång deras överordnade, konsulenter, är på besök. Det var strax efter stadsbildandet 1924 som Mölndals hushållningssällskapet kom till. Lantmannaföreningen, även den i likhet med RLF och JUF en jordbrukets ekonomiska organisation är verksam i staden och räknar bortåt ett trettiotal medlemmar.

I detta sammanhang kan också Fruktodlarföreningen omnämnas. Den startade 1923 och räknar nu över hundratalet medlemmar. Den är uppdelad i fjorton uppbördsdistrikt och är ägare till sexton träd-sprutor. Tre à fyra trädskötare är kontraktsmässigt anställda i föreningens och medlemmarnas tjänst. Biodlareföreningen vilken bildades år 1913 har för närvarande 51 medlemmar.

En sund själ i en sund kropp

Det vore orätt om man sa att inte Göteborg betytt åtskilligt för idrotten i Mölndal. Det har sin givna förklaring. I Göteborg fanns redan på ett tidigt stadium stora framgångsrika idrottsföreningar som kom att inspirera även mölndalsungdomen att aktivt delta i utövandet av idrott. Man behöver ju bara tänka på vad Örgryte Idrottssällskap betytt som banbrytare på det idrottsliga området för att icke förvåna sig över att Mölndal så att säga fått idrotten i faddergåva av grannstaden. En annan sak är att Göteborg lyckades lösa sina idrottsplats- respektive idrottshusfrågor på ett helt annat sätt än Mölndal. En nackdel med grannskapet med Götet framskymtar emellertid också, i det faktum nämligen att många mölndalsungdomar även onödigtvis lockats över från sina egna organisationer till storstadens.

1898 är det stora året i Mölndals idrottshistoria. Då bildades nämligen inte mindre än tre idrottsföreningar i samhället, nämligen Fässbergs Idrottsklubb, Krokslätt Idrottssällskap och Mölndals Idrottssällskap. Den första tävlingen hölls i augusti månad samma år och de resultat som där noterades var enligt dåtida uppfattning intet att gråta över. Tvärtom.

Atletiken var den första idrottsgren som fick ordentligt rotfäste i Mölndal. Det var den ovannämnda Fässbergs I. K. som här till att börja med stod för rusthållet. Denna förening tynade så småningom bort och följdes av Mölndals Atletik- och Idrottssällskap. Det skulle sedan inte ta så värst många år förrän den moderna allmänna idrotten, vilken efter de olympiska spelens pånyttfödelse överallt i landet

Cykelsporten är en av Mölndals f. n. främsta idrottsgrenar.

börjat skjuta fart, även slog an på mölndalsungdomen. Det var Mölndals Idrottsklubb, bildad 1907 som närmast tog hand om denna. Genom ett efter dåtida förhållanden noggrant träningsarbete och en rad tävlingar nådde man ganska aktningvärda resultat.

Fotbollen kom till Mölndal någon tid efter grundandet av Kroksläotts fabriker genom att där anställda skottar fört spelet med sig från sitt hemland. Under flera år hade fotbollen sedan sin hemvist uteslutande i Krokslätt. År 1907 satte dock Walter Lidén, under flera år känd v.-h. back i Göteborgs-kamraterna, fart på spelet även i själva Mölndal. Gymnastikövningarna upptogs 1912 av den då bildade Fässbergs Gymnastikförening. Man höll då till i Kroksläotts folkskola som ägde den enda användbara gymnastiksalen i Mölndal. Föreningens övningar upphörde dock så småningom.

Under årens lopp har ett flertal föreningar sett dagens ljus och många av dem har också försvunnit från arenan. Det råder dock ingen tvekan om att idrotten i Mölndal gått framåt, både kvalitativt

I sommarens soliga dagar är det rikligt skönt att bli kommenderad armar uppåt sträck. Mölndals Zephyr-flickor.

och kvantitativt. Medan det 1922 fanns tio idrottsföreningar i staden finns det numera tjugotvå. Det skulle föra för långt att här närmare redogöra för de många goda resultat som de idrottande ungdomarna i Mölndal kunnat notera de senaste decennierna. I den mån torra siffror kan säga något må dock slås fast att Mölndal sedan den blev stad står för ett svenskt mästerskap, 145 distriktsmästerskap samt två CM. Det är fotbollen som står för svenska mästerskapet, men också tre kval-matcher till Allsvenskan. F. ö. har fotbollen erövat två senior-DM, tre junior-DM samt ett CM. Brottningen står för inte mindre än 25 senior-DM och 24 junior-DM. I fri idrott har Mölndal lagt beslag på två DM-titlar för seniorer och en för juniorer. Tittar vi vidare på de olika grenarna finner vi att simmarna i staden lyckats erövra två senior-DM för herrar och elva junior-DM. Dammerna står för tio senior-DM och sex junior. Bandysporten är inte heller den på efterkälken i Mölndal: elva DM-titlar, senior, fyra DM-titlar, junior samt en CM, senior

Tyngdlyftarna har satt sju rekord. De har också fjorton senior-DM och tio junior-DM på sitt samvete. Det idrottsliga Mölndal har även visat sina framfötter i orientering, där det noterat sju senior-DM. Cykelsporten är för Mölndals vidkommande en glädjande och framgångsrik gren, inte minst på allra sista tiden. Cyklisterna har en rekordnotering, men även erövat en DM-seger för seniorer samt tio DM för juniorer. Boxarna slutligen har slagit sig till fem Göteborgs-DM.

Det är som sagt inte vidare lustigt med sådana här siffror. För idrottsutövare talar de dock sitt tydliga språk, trots torrheten. Kanske får dessa siffror litet mera liv om vi här nämner de föreningar som just nu är verksamma i staden, beredda att i framtiden ytterliga förlänga raden av segrar och prestationer, men också att göra mölndalsungdomen till en sportsmanngdom i detta ords verkliga betydelse. Där har vi då först de tre framgångsrika Mölndals Cykelklubb, Mölndals Gymnastik- och Idrottssällskap samt Mölndals Sportklubb. I Stensjöns söta böljedans håller vidare Mölndals Simsällskap på att träna mellan var gång isen gör detta omöjligt. Då tar Sägadalens skridskoklubb chansen. Fässbergs Idrottsförening, Idrottsföreningen Kamraterna samt Gymnastik- och Idrottsföreningen Zephyr låter även de tala om sig titt och tätt. Frisksportarklubben Herkules står för kruska-traditionerna och Fässbergs Varpaklubb slänger järnbitar så att träpinnarna flyger. De verkligt starka pojarna träffar man på i Krokslättis Brottareklubb, Mölndals Atletklubb och Mölndals Brottareklubb. Den lättaste bollbehandlingen står Mölndals Bordtennisklubb för. Lite större bollar använder sig Krokslättis Fotbollsförening och Dalens Bollklubb av. Idrottsföreningen Fellows mannar behärskar puckens mysterier rätt suveränt och Mölndals Handbollsklubb väntar ihärdigt på att det nya idrottshuset skall börja resa sig vid Wallinsgatan. Papyrus Arb. Idrottsförening, Mölndals Brandkår, J. U. F. och Yrkesskolornas Idrottsförening står för det mer korp-betonade inslaget. Slutligen har även Sörgården sin idrottsförening, Sörgårdens Sportklubb.

Samtliga dessa nämnda idrottsföreningar är anslutna till Mölndals Idrottsring, Ringen kallad. Den är ett tio-tal år gammal och har till ändamål att samorganisera alla såväl gymnastik- som idrottsföreningar i staden samt tillvarata de anslutna föreningarnas intressen.

2—0 eller 3—2, det skall vi låta vara osagt.
Fightas gör man i varje fall och det med besked.

Staden har tre idrottsplatser

Kravet på lämpliga idrottsplatser, ja vilket samhälle har inte måst brottas med det. Vad Mölndal beträffar fanns det en tid då ungdomen var helt utan sådana. Det var då inte tal om att samhället skulle visa det ringaste idrottsintresse; vad ungdomen ville ha av idrottsplatser fick den allt vara god att skaffa sig själv.

Vem av de "äldre årgångarna" minns inte de gamla förnämliga "idrottsplatserna" "Lasteplatsen" och "Skedet"? Den förstnämnda låg inom Papyrus industriområde mellan ån och Västkustbanan och den andra längre söderut. "Stusshålan" var en annan föregångare till Kvarnbyvallen och den var belägen på högsta bergsplatån öster om Boråsbanan och norr om nuvarande Kvarnbyvallen. Denna plats användes förresten fortfarande av de unga, men dock blivande stjärnorna! Även andra idrottsplatsminnen vaknar till liv: "Parkvallen" på Kikås, "Hästhagen" i Gunneboskogen och "Nejlikan", där reningsverket nu ligger.

Först 1934 fick staden sin verkliga idrottsplats, d. v. s. Kvarnbyvallen. Men även den idrottsplatsen har sin historia. De tidigaste trevarna daterar sig till år 1919. Det var Fässbergs Idrottsförening som då gjorde framställning till kommunalfullmäktige om anord-

*Det vore rätt ledsamt att tappa pinnen.
Sista varvet »stan runt»!*

nande och upplåtande av idrotts- och lekplats inom kommunen. Man framhöll bl. a. "nödvändigheten och vikten av en dylik anläggning i ett så utpräglat arbetare- och industrisamhälle som Fässberg". I maj månad 1921 resulterade denna hemställan i ett beslut om förslagsanslag på 20.000 kronor för anläggandet av en idrottsplats på Störfjällsberget. Skogssällskapets statsarbeten skulle sedan staden inköpt markområdet, utan kostnader för kommunen iordningställa platsen.

Därav blev emellertid intet. Strejk utbröt och arbetet avstannade. Ett nytt försök, nu i stadens regi, gjordes 1926, men även detta misslyckades. 1933 gjorde man dock slag i saken och en högsommardag, den 15 juli 1934, invigdes äntligen samhällets första verkliga idrottsplats. Ett par år efter invigningen erhöll man anslag av tipsmedel för uppförande av läktare under tak genom påbyggnad av omklädningspaviljongen.

Mölnalds Idrottsplatsförening u. p. a. som bildats 1933 och vars ansträngningar för det slutgiltiga iordningställandet av Kvarnbyvallen kröntes med framgång fortsatte även efter detta sin verksamhet. 1936 fattade stadsfullmäktige ett nytt, viktigt beslut, sedan det inspirerats därtill av idrottsplatsföreningen i fråga: anslag till Åby-

vallen. Fässbergs Idrottsförening hade dessförinnan innehaft vallen. Här fick staden en ny, modern fotbollsplan. Året därpå anslogs medel för renovering av Kvarnbyvallen samt enklare påbyggnad av Åbyvallen.

Idrottsplatsbehovet i Krokslätt har Krokslätts Fotbollsforening och Idrottsforeningen Fellows på ett förtjänstfullt sätt hittills kunnat lösa med avseende å fotbollsplan och isbana genom den där liggande Krokslättsvallen. Mölnlycke A. B. har tillsammans med staden gjort det möjligt att hittintills ekonomiskt upprätthålla anläggningen ifråga.

Från och med 1946 upplöstes Idrottsplatsforeningen och överlämnade sina tillgångar till staden "mot det, att staden övertager de förbindelser, som åvila foreningen". Detta har staden också gjort. En kommunalvald idrottsplatsstyrelse har utsetts och denna planlägger f. n. nya idrottsanläggningar inom stadens område. Först och främst tänker man iordningställa en idrottsplats i Toltorpsdalen, men även Stensjöbacke och Kikås kommer så småningom att få sina lek- och idrottsplatser.

Snart reser sig idrottshuset

Inte en enda lokal finns för närvarande i Mölnald där tävlingar i inomhusidrott kan arrangeras. Träningsförhållandena för exempelvis handbollsspelare, boxare och brottare är även de mycket dåliga. Med anledning härav söker sig faktiskt en hel del idrottsungdomar över till Göteborg — och det kan ju omöjligt vara modellen.

Under ett antal år har Mölnalds Idrottsring varit aktivt verksam för anskaffandet av ett idrottshus. Det idrottande Mölnald har sedan genom Ringen tillkännagett att de bäst av allt skulle vara betjänade av ett hus av den typ som Jönköpings stad byggde 1939. Man hoppas att platsen för detta idrottshus skall bli vid Wallinsgatan mitt emot Lackarebäck invid Mölnaldsvägen. Ringen har mobiliserat stadens kommunalmän och allt tyder på att det inte kommer att dröja så värst länge förrän ungdomen får som den önskar.

Åbytravet är mäktigt populärt. Ibland förlorar man en 2-krona, men ibland rakar man in det fyrdubbla. Det är ju hoppet man lever på.

Landets andra hästsportbana

Den 28 juni 1936 invigdes Åby-banan. 12.000 människor hade mött upp för att se hästarna springa sina spännande varv och kanske också bli ihågkomna av en gyllene Fortuna.

Sedan detta datum har hundratusentals personer besökt Åby-fältet, landets i storleksordning andra hästsportbana. Men man har också fått tillfälle häpna inför åsynen av våghalsiga motortävlare. Åby-fältet har blivit en verklig Mölndals-attraktion!

För närvarande finns det 215 hästar inom banans område, fördelade på ett stort antal hästägare. Omsättningen på Åby har varit stor under de tio år banan varit öppen. Till och med den 1/9 1946 har banan nämligen inräknat hela 54.539.570 kronor i omsättning. Den högsta dagsomsättningen uppnåddes den 7 juli 1946: 580.142 kronor. Det är ett aktiebolag som äger banan, Aktiebolaget Åby-fältet och det kan väl här vara på sin plats att nämna att Mölndals stad i nöjesskatt årligen förtjänar bortåt 50.000 kronor.

Skyttarna har en alldeles ny bana

På initiativ av några skytteintresserade personer i Mölndal med doktor Belfrage i spetsen bildades Mölndals Skytteförening år 1899. En provisorisk skjutbana anlades intill nuvarande Östra begravningsplatsen vid Kikås och under tre års tid försiggick skjutövningar här. 1902 påbörjades anläggandet av en ny skjutbana i närheten av den provisoriska. En efter tidens fordringar stor och ändamålsenlig skyttepaviljong, skjutvall och blindingar på 100, 200 och 300 meters avstånd uppfördes samtidigt. På hösten samma år stod banan färdig för invigning.

Under de följande åren ökades intresset för skyttet oavbrutet och kulminerade under krigsåren 1914—1918 för att därefter avta. Banan började nu också förfalla, varför föreningen 1923 beslöt att söka reparera den. Statsanslag beviljades och på sommaren 1924 var arbetet färdigt. De förbättrade tävlingsmöjligheterna visade sig snart vara till stort gagn. Skjutskickligheten hos föreningens skyttar steg avsevärt och ett stort antal såväl lag- som enskilda priser hemfördes vid tävlingar på olika platser i landet.

Detta uppsving pågick till mitten av 1930-talet då intresset tillfälligt sjönk för att åter tillta vid världskrigets utbrott 1939. Under år 1940 var rekryteringen så stor att en ny utbyggnad visade sig vara nödvändig.

Tillströmningen av skyttar ökades emellertid oavbrutet under krigsåren. Det blev trångt om platser på vallarna. Föreningen beslöt då 1944 att realisera ett gammalt önskemål, nämligen anläggandet av en helt ny skjutbana.

Några statsanslag stod inte att få, men trots detta lyckades det föreningen att redan i början av juni månad samma år inviga sin nya bana, belägen alldeles intill den gamla men med annan skott-riktning. Tack vare den nya banan har intresset för skyttet ytterligare stegrats. Medlemsantalet har mer än fördubblats. Mölndals Skytteförening ser därför mot framtiden med stora förhoppningar om ett framgångsrikt arbete för skytterörelsen inom staden.

Färjstation, flygfält och andra drömmar

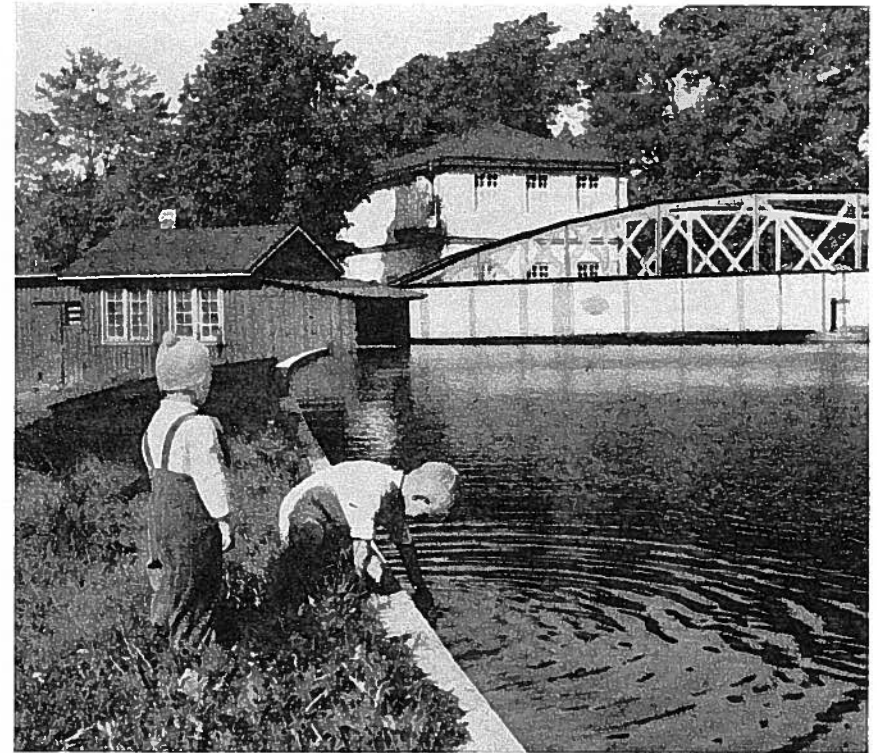
Tjugofem år! Ett kvartssekel! En flyktig minut i Mölndals historia. Ty den är tusenårig.

Mölndal har varit, är och förblir en arbetets stad. Här vid Mölndals strömmar har människor arbetat och byggt sedan hedenhös. Och troligen kommer människor att arbeta, bygga och bo här så långt in i framtiden vår tanke kan nå.

Flera gånger har havets vågor svallat över vår nejd, ja över våra högsta berg. Men trotsigt har den rest sig på nytt och skakat det våta elementet av sig. Nu stiger vi ytterligare år från år och havet kommer ännu att under årtusenden lämna ifrån sig den ena landsträckan efter den andra.

Allt detta ligger i kommande årtusendens dunkel. Så långt har vi näppeligen anledning att planera. Allt rör sig, förändrar sig och även landskapet förändrar sig. Vår stad kom till i första hand beroende av det topografiska läget. Mölndalsån var och är livsnerven. Men även den är en historisk företeelse. Den har fötts till världen, den åldras och den kanske — en gång upphör att finnas till.

Vår generations efemära tillvaro är grunden för vår skapande och planerande verksamhet. Man löser problem som uppstår och samtidigt födas nya idéer om vår stads utvecklingsmöjligheter, några nyktra och sakliga, andra fantastiska. Så fördes för ett tiotal år sedan fram en idé, vilken realiserad skulle löst översvämningsfrågan och samtidigt gjort Mölndal till en världsstad. Det var på den tiden, då det talades om en färjförbindelse mellan England och den svenska västkusten. Göteborg ansågs icke lämplig som färj-

Stilla flyter ån ...

Staket saknas visserligen, men roligt har ungarna.

station. Mannen med idén lät tankarna gå tillbaka till bronsålderns gyllene tid, då fartyg stävade in i Askimsfjorden upp till Fästberget — därav namnet Fässberg — där de förtöjdes vid berget. Varför icke återställa detta förhållande? Varför icke gräva en stor kanal från Askimsfjorden fram över Fässbergsslätten till grannskapet av Mölndalsbro och där anlägga färjstationen. Mölndalsån skulle då få ett nytt lopp och översvämningsarna vara ur världen och Mölndal skulle bli en blomstrande sjö- och stapelstad.

Kommunikationerna bestämmer i hög grad våra nutida samhällens utveckling och karaktär. Framtidens förnämsta färdevägar blir i luften. Och Mölndal har hög och fri luft, vilken under andra

världskrigets dagar flitigt utnyttjades för flygets aeroekvilibriska uppvisningar. Mölndal skulle kunna bli en verklig storstation i den internationella lufttrafiken. Åby har också varit påtänkt som flygfält. Helt kan vi icke förkasta tanken, ty den framtida gods- och fjärrtrafiken i luften kommer att kräva detta flygfält. Åbyfältet kan ännu en gång bli vår framtids hopp. Färjstation vid Mölndalsbro, flygstation vid Åby! Ja, varför icke? — Den personliga lufttrafiken kommer att förändra vår byggnadsstil. Husen kommer att få platta tak, där inbyggarna kan parkera sina helikoptrar. . .

Däremot torde vissa andra kommunikationer, vilka i dag anses goda och förträffliga försvinna. År 1935 ingick Mölndal ett 50-årigt kontrakt med Göteborgs Spårvägsstyrelse om 8:an, det vill säga Mölndalslinjen. På 1980-talet kommer säkerligen denna att bli en turistattraktion och en leende guide kommer att tala om för andlöst lyssnande turister att denna spårvägslinje är den enda som ännu finns kvar i världen.

Mölndal inleder sitt andra kvartssekel i ljusets tecken med eget elverk och egen distribution av den elektriska kraften. Denna fråga var på fädernas dagordning redan på 20-talet. Det berättas att när frågan om ett eget elverk behandlades i stadsfullmäktige år 1924, steg en ledande kommunalman upp, talade och sade: "Vad menar Ni? Har Ni blivit skvatt galna. Tror Ni verkligen att Mölndal skall få ett eget elverk, när vi inte varit stad i mer än tre år? Vet Ni icke att Göteborg fick vänta i 300 år på ett eget elverk?"

Elverket är icke längre en utopi. Det är en levande realitet. Mölndal växer. Genom arbete skapas enorma värden. Logiskt sett skulle detta i sin tur skapa väldiga rikedomar för Mölndal. Tyvärr stämmer icke logikens lagar på detta område. Det måste finnas vissa biomständigheter som sätter dem ur funktion.

Onda tungor profeterar att Mölndal en dag kommer att uppslukas av sin store granne, Göteborg. Visst är det sant att Göteborg under staden Mölndals tjugofemåriga tillvaro på ett hotande sätt ryckt upp vid dess norra och västra gränser. Men Göteborg är dock och förblir vår förstad — om man kommer från havet. Och Mölndals förhållande till sina grannar är — för att citera en passus ur tron-talen — gott.

Icke blott materiellt utan även kulturellt kommer Mölndal att gå framåt. Betingelserna för all kultur vilar alltid på de materiella förhållandena. Och dessa blir goda först då Mölndals stolta arbetarborg, det planerade Folkets Hus, kommer att stiga ur gruset och bli en verklighet. Då kommer också den rika floran av föreningar och sammanslutningar att slå ut i full blom. Konst, litteratur och teater kommer här att få ett hem och kan utvecklas på ett tillfredsställande sätt.

Kvartsseket som nu förrunnit i tidens hav, har för Mölndal varit en pionjärtid. Kampen har gällt det mest elementära, det nödvändigt materiella. Den spirande kulturen har varit hemlös och erhållit föga näring. Nu är tiden kommen, då även denna kan tillgodoses. Det finns många förmågor att taga vara på. De får icke förkvävas i fattigdomens malström.

Den ljusnande framtid är vår

Människan är den förnämsta tillgången i ett samhälle. Den bör således stå i centrum för samhällets verksamhet. All uppfostran bör inriktas därefter, all omvårdnad och alla sociala reformer måste ha människan till riktpunkt. Vi lever icke blott för oss själva utan även för kommande släkten.

Staden är en gemensamhet med många inre motsättningar. Mellan dessa försiggår en ständig kamp, vilken icke slutar förrän motsättningarna upphävs och en syntes framgått som resultat av den förda kampen. Detta är utvecklingens primus motor. Det är den som ständigt för vårt släkte framåt och uppåt.

Vid nyårsskiftet 1946—47 passerar vi en milstolpe. Men vi hinner icke stanna, icke rasta. Tiden själv driver oss obevekligt framåt mot nya mål. Må vi sätta dem höga, ja, ouppnåeliga, Den människan är icke mycket värd som ej *vill* mer än hon *kan*. Så är det också med samhället.

Ej må vi slå oss för våra bröst och säga att allt är bra som det är. En sådan inställning betyder död och förintelse. Att endast blicka tillbaka gör oss till saltstoder. Må vi ständigt ha blickarna riktade framåt utan att förgäta våra fäders verk, deras strider,

deras arbete och grunden de lagt som vi bygger vidare på. Vi kan icke utan fara isolera oss från tid som gått eller från tid som kommer. Vi är ett led i skeendet.

Att ligga i storstadens grannskap kan lätt förleda oss till orättvisa jämförelser. Uttryck fällas ibland som är föga överlagda och där hjärtat är frånvarande. Med de resurser som stått till buds, kan Mölndal vara stolt över det som redan är. Naturligtvis ligger på djupet den lilles sunnda längtan efter att bli stor. Staden, det är vi och den blir vad vi gör den till. Den är vårt eget verk. Därför är den oss kär. Måtte denna stad även i framtiden bli en arbetets stad, där våra efterkommande får arbeta, leva och kämpa under allt bättre förhållanden. Vi instämmer i Verner von Heidenstams trotsiga och kampglada paroll:

”Vi äro och vi bli det vi vilja.”

Innehållsförteckning

<i>Prolog</i>	5
<i>Mölndal</i>	11
Mölndal stiger ur havet.....	11
Mölnsdalsåns födelse	13
De första inbyggarna	15
Forntidens gyllene guldålder	17
Fimbulvinter och folkvandring	18
Expansion, ledung och kristendom.....	19
Forsarna tämjäs	20
Bönder och herdar i svunnen tid	23
Stormaktstidens herremän.....	23
Krig och örlig i Mölndal	25
En ny tid och en ny samhällsklass vid rodret	27
Arbetarklassen	28
Ljus i mörkret.....	31
Sjöfart och andra kommunikationer	33
Fässberg blir Mölndal	33
<i>Då Mölndal blev stad</i>	34
Argumenten förslog.....	37
Fyrverkeri, kanonskott och festtal	38
<i>Smidigheten tränger undan byråkratin</i>	42
<i>Stadsstyrelsen regerade i 16 år</i>	46
Flera arbetsuppgifter — större personal.....	48
<i>Staden har tagit form</i>	49
Högbebyggelse i stadens centrum	51
Byggnadsverksamheten skjuter fart	53
<i>Det har ljusnat på skattefronten</i>	55
Förbättrad budgetsituation	57
Drätselkontoret — stadens centrala räknekammare	59

<i>Tekniken har löst många problem</i>	60
Två verk levererar »långvatten»	61
Den tredje etappen beslutad	64
»Landets mest förorenade vattendrag»	67
Från nästan intet till 47.000 meter	68
Stiliga gator har lagts ut	71
Staden förskönas	73
<i>Ett skolväsen för de breda lagren</i>	75
Folkskolestadgan genomföres	76
Nya tider, nya seder	78
Centralskolan	80
»Allt utom min läxa...»	81
Skolanordningar	82
Timlig näring	84
Hälsovård	85
Horn, stråkar och piano	87
Skolföreningar och tidningar	88
Mot nya mål	89
Kommunala mellanskolan blir statlig samrealskola	90
Yrkesskolorna utvecklas i snabbt tempo	93
<i>Välsorterat bibliotek lånar ut 86.523 band</i>	97
<i>Bildningstörsten har ständigt stegrats</i>	100
<i>Kyrkan står mitt i byn</i>	102
Sex frikyrkor verkar i staden	104
<i>Mycket är gjort — mer skall göras</i>	106
Ökad omvårdnad om barn och gamla	110
Socialvården centraliseras	112
<i>Hälsovården nonchaleras icke</i>	115
<i>Sjukstuga blev stort länslasarett</i>	119
Lasarettet blir en verklighet	120
<i>Brandkåren står rustad möta den röde hanen</i>	124
Ny brandordning och krigisk Gathenhjelms-kanon	126
Borgarbrandkåren i full aktion	128
<i>Ordningens upprätthållare har mycket att stå i</i>	130
<i>Arbetsförmedlingen — en viktig funktion</i>	133
<i>Tre postanstalter till allmänhetens tjänst</i>	135
<i>Sjukkassorna omsluter halva invånareantalet</i>	138
<i>Sverges rödaste stad</i>	142
Socialdemokraterna är majoritetspartiet	142
Kommunisterna är stadens andra parti	145
Liberalerna har gamla anor	147
Högerfolket i tre organisationer	148

<i>Fackföreningarna har kämpat hårt</i>	149
Tiderna förändras	150
Kriser och arbetslöshet	151
Textil- och pappersarbetarna utgör flertalet	152
Arbetarna får snart sitt andra Folkets Hus	154
<i>Kampen för nykterhet går vida.e</i>	157
Nya föreningar bildas	159
<i>Hyresgästföreningarna är ett med arbetarna</i>	162
<i>Intresset för hembygden är levande</i>	166
Miljontals frön har blivit sköna skogar	171
Sjung, Mölndal sjung!	172
Konsten har inte glömts	173
<i>»Ej tjäna på andra — men tjäna varandra»</i>	174
<i>Sjudande industrier ger staden färg</i>	177
Papyrus — Sverges största finpappersbruk	177
Mölndal är även en textilstad	180
Oljeslageri med gamla anor	185
Brännvinsfabrik blev jästfabrik	188
Elkraften som nu blir kommunal	189
Pumpar av alla de slag	191
Livsmedelstillverkningen är också företrädd	192
En brokig blandning av framgångsrika industrier	193
<i>Hantverk och småindustri upplever en renässans</i>	195
Handelsträdgårdarna har blivit framgångsrika	196
De privata affärerna har fördubblats	199
<i>93 jordbruk på 320 hektar jord</i>	200
Man var bekymrad	201
Föreningslivet är skiftande och rikt	202
<i>En sund själ i en sund kropp</i>	203
Staden har tre idrottsplatser	207
Snart reser sig idrotts huset	209
Landets andra hästsportbana	210
Skyttarna har en alldeles ny bana	211
<i>Färjstation, flygfält och andra drömmar</i>	212
Den ljusnande framtid är vår	215

Vid stadsfullmäktiges sammanträde den 18 april 1946 beslöts på ett i motion framfört förslag att till 25-årsminnet av stadsblivandet utge en lokalhistorik. En redaktionskommitté tillsattes. Den fick följande sammansättning: Typograf Henning Karlsson, bibliotekarie Edvin Trettondal-Ericson, ombudsman Olof Mattson, folk-skollärare Sigfrid Eyton, målaremästare Thorwald Berg, handelsarbetare Ernst Carlsson, och kärnmakare Werner Tullborg.

Kommittén beslöt vid första sammanträdet om riktlinjerna för historiken. Tiden var långt framskriden och det kunde därför inte bli tal om något omfångsrikt verk. Den skulle inledas av en kort historik över Mölndals förflutna intill stadsblivandet och därpå en beskrivning över stadens utveckling under sin 25-åriga tillvaro. För att samla och bearbeta det material som var erforderligt utsåg kommittén redaktör Sven Danvik. Bokens fotograf har varit Gustaf Teiffel.

Helt naturligt kan föreliggande skrift icke göra anspråk på att vara fullständig. Av utrymmesskäl har det ofta blivit endast det mest väsentliga som tagits med. Likväl hoppas vi att den skall bli till glädje, trevnad och nytta för alla dess läsare.

Vi har mötts av stor välvilja och ett levande intresse vid insamlingen av nödigt material. Vi framför ett hjärtligt tack till alla som stått oss bi, till alla som lämnat upplysningar, muntligt eller skriftligt.

Och så överlämnar vi härmed boken till Mölndals invånare.

KOMMITTERADE